

HÜRMÜZ ÇIKMAZI

Enerji Savaşları, Stratejik Otonomi ve Yeni İttifaklar

Felaketlerin kapıya dayandığı, kapitalizmin çarkları arasında ezildiğimiz günümüz dünyasında toplumu bir arada tutan ahlaki değerlerin yitirilmesinin yol açtığı dehşetle izlediğimiz menfur hadiseler yaşıyoruz. Her şey bakış açısına bağlı ama rekabeti putlaştıran insanlık yaşanan kötülöklere teslim olmakla her şeyin sorumluluğunu sırtlanmak arasına sıkışmış durumdadır.

Gün geçmiyor ki “Dünyayı anlamak için hem maddi analizi, jeopolitik ve ekonomi-politik analizi hem de psikolojik analizi aynı anda elimizde tutmamız gerektiğine inanıyorum.” diyen psikoloğun sözünü doğrulayan bir hadise yaşanmasın. Hazcılık, teşhircilik, tahammülsüzlük, saldırganlık, sorumsuzluk ve şiddetle bağlantılı “nihilizm” bireysel düzlemle sınırlı değil. Mesela yapay zekâya bel bağlayıp algoritmik savaş ilan eden Palantir’in yirmi iki maddelik manifestosu gibi geleceği karartan vehimler insanları umutsuzluğa düşürmektedir.

Böylesi gelişmelerin de tesiriyle ailenin zayıflaması ve çocuk yetiştirme geleneğinin işlevini yerine getiremez duruma gelmesi karşısında *sosyal kriz* derinleşiyor. Başkalarına acı çektiren *nihilist narsizm*in yükselişi bununla bağlantılıdır. Emperyalizmin sadece bir ekonomik sistem değil, aynı zamanda *ruhsal bir yıkım* mekanizması olduğunu kavrayarak yeni aile ve çocuk sosyolojisine uygun bir politika, dil ve söylem geliştirilmesi ertelenemez bir zorunluluk hâline gelmiştir. Bizi biz kılan değerlerimiz temelinde aile ve çocukla ilgili hayatı bütüncül bir bakış açısıyla kavramamız gerekiyor. Aksi takdirde aile ve çocuk sorunlarının çözümüne yönelmemiz mümkün olmayacaktır.

Öte yandan “beyaz imparatorluk” diye adlandırabileceğimiz beş yüz yıllık sömürgeci yapı narsistik ve psikopatik karakterli liderleriyle her yere saldırmaya devam ediyor. ABD ile Hürmüz Boğazı üzerindeki stratejik tahakkümünü, nükleer tartışmaların çok ötesinde küresel bir koz hâline getiren İran arasındaki ateşkes arayışları sürüyor. Diğer yandan Washington ve Tel Aviv hattında derinleşen *stratejik çatlak* ülkeleri farklı ittifak arayışlarına yöneltiyor. Netanyahu’nun “Büyük İsrail” idealiyle sınırları fiilen genişletmesi ise hız kesmeden sürüyor.

Trump, MOSSAD’la Netanyahu tarafından; İran’ın Ocak ayındaki ayaklanma girişiminden sonra iyice zayıfladığına ve “şok ve dehşet” kampanyasıyla bir lider tasfiye stratejisi uygulanırsa İran rejiminin çökeceği vehmiyle İran’a saldırdı. Hâlbuki bütün varsayımları hatalıydı. ABD’nin İran’la sulh olmasının önündeki en büyük engel konumundaki İsrail’in ise bambaşka bir gayesi var: Sınırları parçalayarak genişletmek. Lübnan’da, Suriye’de ve elinin uzandığı her yerde yaptıklarından bunu anlamak mümkün...

Siyonist şebekenin tüm yaptıklarının arka planında ise Nil’den Fırat’a kadar uzanan o ‘Büyük İsrail’ ham hayali yatıyor. ABD’de ise fiyatlar durmadan yükseliyor ve bu durum herkesi derinden etkiliyor. Bu yüzden Trump için ucu açık bir savaş korkunç bir senaryo; önünde ara seçimler var, Cumhuriyetçiler kendi içinde bölünmüş vaziyette, büyük sermaye grupları ve onların güdümündeki bürokrasi/medya ilişkileri güçlü Siyonist lobiye karşın ortalama bir Amerikalının gözündeki İsrail imajı yerle bir olmuş durumda. Giderek daha fazla Amerikalı, Siyonist rejimin Amerikan dış politikasının boynuna dolanmış devasa bir albatros olduğunun farkına varıyor.

Şer İttifakı’nın saldırılarına mukabil İran’ın karşı hamleleri, Batı’nın veya Amerika’nın itiraf edebileceğinden çok daha stratejik ve etkili oldu. Ancak İran’ın özellikle altyapı açısından çok ciddi zarar gördüğünü, bunun kısa ve orta vadede içeride ciddi sorunlara yol açacağını tahmin etmek güç değil. Buna rağmen bugün Hürmüz Boğazı’nı kapatmasında da görüldüğü üzere elindeki kozları korumak istiyor. Asimetrik savaşın “kazanamayacaksın kaybetmeyeceksin” prensibini uygulayarak masadan en yüksek tavizi kopararak kalkmayı planlayan her iki tarafın da şu an duraksadığı aşikâr. Trump’ın yaptığı her şeyin yaşadığı yenilgileri unutturmaya yönelik bir dikkat dağıtma çabasından ibaret olduğu anlaşılıyor. Nitekim İslamabad’daki görüşmeler emekleme aşamasında kaldı; sadece çatışmaların durdurulması üzerinde anlaşıldı. Bu görüşmelerdeki asıl sorun nükleer meselesi değildi. Nükleer konuda mutabakata varmak artık Hürmüz Boğazı meselesinden çok daha kolay. İran ne olursa olsun Hürmüz kartından vazgeçmeyeceğini ortaya koydu.

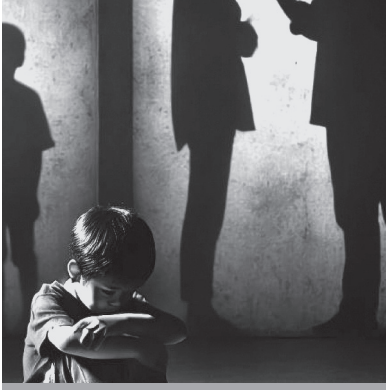
Başlangıçta tarafsız kalmaya çalışan Körfez ülkeleri ise İran’ın bu ülkelerdeki ABD hedeflerini vurmasıyla birlikte ABD’yi savaş sürdürmesi yönünde destek vermeye başladılar. Körfez İş Birliği Konseyi üç kampa bölünmüş durumda artık. Bir tarafta barıştan yana olan Katar ve Umman var, diğer uçta ise daha saldırgan bir tutum sergileyen ve OPEC’ten ayrılan Birleşik Arap Emirlikleri ve Bahreyn. Barış ve savaş kamplarının ortasında ise sürekli bir taraftan diğerine savrulan Suudi Arabistan ve Kuveyt yer alıyor. Savaş sonrasında Körfez’in nasıl bir yer olacağını tahmin etmek güç. Esip gürleyen Trump aradan çekilse bile Körfez’de sular durulmayacak. Hürmüz’den geçişi sadece petrol fiyatlarındaki bir artış değil, hidrokarbon dünya düzeninin bir stres testi görmek gerekiyor. Türkiye ise petro-devletten elektro-devlete geçişin ve ABD-Çin arasındaki teknolojik bölünmenin tam fay hattı üzerinde yer alıyor.

Modern jeopolitik dengelerin hızla sarsıldığı bir dönemde ABD ve İsrail ile geçerli bir ateşkes antlaşması yapılamayacağı da bir başka hakikat. Hürmüz Boğazı’ndaki krizin sona erip ermeyeceğini önümüzdeki günlerde göreceğiz. Ama kesin olan bir şey var ki o da İsrail’in yerleşimci saldırgan siyaseti, İran’ın ise can havliyle bilhassa Körfez’deki komşularını namlunun ucuna getirmesi bölgedeki pek çok aktörü ‘yeni iş birliği’ arayışlarına itmektir. Ortadoğu’da yeni bir düzenin, bölge halkları ve aktörleri belirleyici rol üstlenmeden şekillenmesi artık ne de gerçekçidir. Bölge ülkelerinin ABD gibi devletlere karşı müşterek bir tavır koymalarının olumlu bir sonuç doğurması mümkün değildir.

Unutmayalım ki Müslümanların dirilerek beraberliklerini geliştirip kendi güvenliklerini ve onunla birlikte dünya barışını da teminat altına almadıkları takdirde insanlık için büyük tehlike mevcut olacaktır. Umut, İslâm’da ve uyanıp dirilirsek biz Müslümanlardadır. Haccımız ve kurbanlarımızla, inancımızla, ibadetlerimizle ve ahlakımızla, üstün şuur, esaslı düşünce ve atımlarımızla İslâm’ın yeniden dirilişini gerçekleştirmeliyiz.

Yeni sayımızda buluşmak temennisiyle.

İÇİNDEKİLER

GÜNDEM

04

21. Asrın Firavun ve Nemrutları
Sonlarını Hazırlarken-2:
Şer İttifakı'nın İslâm
Coğrafyasındaki Siber
Saldırıları

Burhanettin CAN

12

Çocukluğun Kaybı ve Başarı
Kültürünün Tahakkümü
Celalettin VATANDAŞ

17

Kölelik, Tarihsel Adalet ve
Tazminat Tartışmaları Üzerine
Mehmet BEYHAN

20

Transhümanizmin Hayalleri ve
Hedefleri

Ömer YAMAN

22

Palantir ve Yeni Düzen:
Neoliberalizm Öldü
Hoşgeldin Teknolordizm!

Yanis VAROUFAKIS

25

Dünya Amerika'ya Güvenmiyor

Francis FUKUYAMA

27

ORTADOĞU'DAN

DOSYA

32

Müslüman Ortadoğu'ya
Teopolitik Taarruz

Mustafa AYDIN

40

Jeopolitik Gerilimler, Enerji
Piyasalarındaki Dönüşüm
ve Petrodolar Hâkimiyetinin
Kırılması

Metin ALPARSLAN

Umran

Sahibi

Pınar Yayınları Tic. ve San. A.Ş. Adına
Şemseddin Özdemir

Genel Yayın Yönetmeni

Cevat Özkaya

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Metin Çiğrıkçı

İdare Merkezi

Bereketzade Mah. Okçumusa Cad.
Bank Han No: 11 Kat: 3 Şişhane
Beyoğlu/İstanbul
Tel: (0212) 293 90 41
(0543) 281 58 85
www.umrandergisi.com.tr
editorumrandergisi@yandex.com
aboneumrandergisi@yandex.com

Temsilcilikler

Ankara: (0312) 418 12 77
İzmit: (0542) 250 75 77
Trabzon: (0462) 321 95 44

Görsel Yönetmen

Tekin Öztürk

Baskı: Çınar Basım Matbaacılık ve Yay.
Yüzyıl Mh. Matbaacılar Cd. Ata Han No: 34 K: 5
Bağcılar - İSTANBUL Tel: (0212) 628 96 00

Mayıs 2026 Sayı: 381

(İlk yayın tarihi: 1991 Bülten,
1993 Umran adıyla)

Yaygın, süreli, ayda bir yayımlanır.

Yazıların ve ilanların sorumluluğu
sahiplerine aittir. Bu dergi basın
meslek ilkelerine uymayı taahhüt

eder. *Umran* dergisi TÜRDEB ve

DERGİBİR üyesidir, Kültür ve Turizm

Bak. Kurumsal Abonesidir.

47

Amerikan Siyasetinde
Paradigma Değişimi

Ömer Faruk ÖZKAN

53

Körfez'deki Savaş ve
Türkiye'nin Önündeki Yol

Ömer Behram ÖZDEMİR

56

Suudi Arabistan ve Birleşik
Arap Emirlikleri'nin Araları
Neden Açıldı?

Dana KHRAICHE

KRİTİK

58

Aksa Tufanı Nasıl Okunmalı?

Shabbir RIZVI

YAŞAYAN İSLÂM

60

Cuma Kayıtları
Rüzgârı Vurmaya Çalışanlar

Aytaç ÖREN

62

Aktivist Entelektüelin Eksik Bir
Portresi: Gıyaseddin Sıddıki

Müzeyyen Begüm ÇAĞLAR

KÜLTÜR SANAT

65

Mehmet Kaplan'ın
Nâbî Tenkidinin Tenkidi

Yasin BEYAZ

68

Metin Hasırcı: Hatırlatıcı

Yahya BİLGİNER

72

Bir Ses ve Yorum Şairi
Murat Kapkiner'in Ardından

Kâmil YEŞİL

76

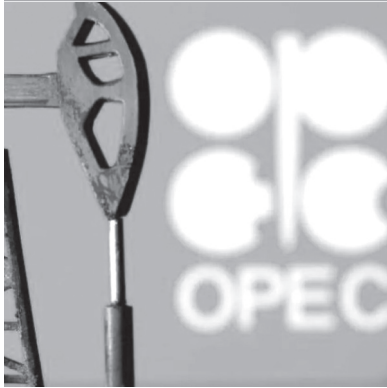
Hocaların Hocası
Sabahattin Zaim 100 Yaşında

Mevlûde ACARTÜRK

79

Farklı Bir Erol Güngör Belgeseli

Ahmet Salih ÇELEBİ

İdrak edeceğimiz Kurban Bayramı'mızı kutluyor, ahirete intikal edenlerimizi rahmetle anıyor, hayatta olanlarımıza sağlık ve iyilikler bahşetmesini, hac ve kurbanlarımızın kabul edilmesini ve felaha ermemizi yüce Rabbimizden niyaz ediyoruz.

Umran

Nasıl Abone Olabilirsiniz?

- Umran Dergisi'ne abone olmak veya aboneliğinizi yenilemek için 0212 293 90 41, 0543 281 58 85 abone hattımızı arayabilirsiniz.
- www.umrandergisi.com.tr sitemizden Abone Form'u doldurarak abone olabilirsiniz.

Abone Ücretleri (Yıllık/12 Sayı)

Yurt içi: 2.250 TL (Öğrenci: 2.000 TL), Yurt dışı: 120 Euro

Birim Fiyatı: 225 TL

Abone Ücretini Nasıl Ödeyebilirsiniz?

- Posta Çeki hesabımıza abone ücretini yatırabilirsiniz.
Posta Çeki Hesap No: 654482 Alıcı Adı: Pınar Yayınları Tic. ve San. A.Ş.
- Banka Hesap numaramıza havale edebilirsiniz.
Banka Hesap No: 8515535-2
IBAN: TR46002050000851553500002 Kuveyt Türk
Hesap Sahibi: Pınar Yayınları Tic. ve San. A.Ş.

21. ASRIN FİRAVUN VE NEMRUTLARI SONLARINI HAZIRLARKEN-2: ŞER İTTİFAKI'NIN İSLÂM COĞRAFYASINDAKİ SİBER SALDIRILARI

BURHANETTİN CAN

“Gerçek şu ki, onlar hileli-düzenler kurdular. Oysa onların düzenleri, dağları yerlerinden oynatacak da olsa, Allah katında onlara hazırlanmış düzen vardır.” (14/İbrahim, 46)

Önceki yazımızda ABD-İsrail ve İran arasındaki savaş, hibrit savaş teorisi kapsamında analiz edilmişti. O yazıda siber saldırı kapsamında Şer İttifakı'nın (ABD-İsrail) İran'ın lider kadrosunu sokak kameralarını takibe alarak öldürmeleri nispeten ayrıntılı bir şekilde ele alınıp değerlendirilmişti. Bu hadise, siber savaş teorisinin ilginç boyutlarından biridir. Siyonist şebeke Büyük İsrail projesi kapsamında hibrit savaşı tüm bölgeye yaymak için HAMAS, Hizbullah ve İran liderlerine kadar uzanan geniş bir yelpazede çok yoğun bir siber saldırı gerçekleştirmiştir.

Bu yazıda, siber savaş teorisinin ve kapsamının daha iyi anlaşılıp gereğinin yapılabilmesi için siber savaşın ilginç uygulamalarından ve İslam coğrafyasında 21. asrın Firavunlarının bizzat uyguladıkları bazı siber saldırı örnekleri üzerinde durulacaktır.

LÜBNAN'DA HİZBULLAH'IN KULLANDIĞI ÇAĞRI CİHAZLARI ÜZERİNDEN YAPILAN SİBER SALDIRI

Lübnan'da 17-18 Eylül 2024 tarihinde Hizbullah'ın kullandığı telsiz ve çağrı cihazları, eş zamanlı patlatılarak toplamda 32 kişi ölmüş ve 3 bin 250'den fazla kişi de yaralanmıştı.¹ Siyonist işgal rejimine karşı bağımsızlık mücadelesi veren HAMAS ve Hizbullah mensupları,

¹ <https://haberglobal.com.tr/yazarlar/israil-saldirilari-sonrasi-dijital-guvenlik-tehdit-altinda-ucaklar-dusurulup-ulasim-araclari-patlatilabilir-mi-379186>

7 Ekim Aksa Tufanı Harekâtı'ndan sonra cep telefonları üzerinden herhangi bir operasyon yememek için çağrı ve telsiz cihazları kullanmaya başlamışlardır. Hem konumlarını hem de konuşmalarını Şer İttifakı'na karşı güvence altına alabilmek için böyle bir çözüm yolu bulmuşlardır: Nasrallah şöyle demiştir: “Size söylüyorum ki, elinizdeki telefon, karınızın elindeki telefon ve çocuklarınızın elindeki telefon bir ajandır. Bu, basit bir ajan değil, ölümcül bir ajandır. Belirli ve doğru bilgiler sağlayan ölümcül bir ajandır...”²

Hizbullah mensupları bu uyarı/ikaz üzerine cep telefonlarını bırakarak çağrı ve telsiz cihazları kullanmaya başlamışlardır. Hizbullah'ın kullandığı yüzlerce çağrı cihazı (AR-924), Gold Apollo firmasına aitti ve Tayvan yapımı gözüktüyordu. AR-924 çağrı cihazlarının çok önemli bir özelliği 85 güne kadar ömrü bulunan lityum pillerinin kullanılmasıydı. Elektrik kesintilerinin yaygın olduğu Lübnan için lityum pilli bu cihaz bir tercih nedeniydi. Bu çağrı cihazları ayrıca cep telefonlarından farklı bir kablosuz ağda çalışıyor ve 100 karaktere kadar kısa mesaj alabiliyordu.

Bundan dolayı dünyada birçok hastanenin personeli bu cihazları kullanmış ve hâlen kullanmaktadır. Tayvanlı şirket Gold Apollo, 2022'nin başından Ağustos 2024'e kadar çoğunluğu Avrupa ve Amerika olmak üzere 260 bin çağrı cihazı üretip ihraç etmiştir. Hizbullah'a satılan çağrı cihazlarına böyle bir firmanın bizzat kendileri tarafından patlayıcı madde yerleştirilmesi ticari anlamda pek akla uygun değildir. Olay-

² Ergün Diler, “Bac Şu İşe!”, *Takvim*, 19 Eylül 2024.

Unit 8200, yapay zekâ verileriyle düşman konumuna koyduğu şahısların yerlerini tespit ederek, buldukları konumda sivil zayıta bakmaksızın onları imha etmeyi gerçekleştirmek amacıyla oluşturulan bir siber saldırı mekanizmasıdır.

lar üzerine Gold Apollo firması, Hizbullah'ın elindeki cihazları kendisinden değil de Macaristan'ın Budapeşte şehrinde bulunan, kendilerinin ruhsat verdiği BAC Consulting isimli şirketten aldığını açıklamıştır.

Hizbullah, muhtemelen güvenlik endişesi ile çağrı cihazlarını doğrudan Gold Apollo firmasından değil de aynı markayı satan, aracı firma gözüken Budapeşte'deki BAC Consulting firmasından almayı tercih etmiş olabilir. Dikkat çekici olan, BAC Consulting CEO'su diye takdim edilen Cristiana Barsony-Arcidiacono'nun "Biz üretim yapmıyoruz. Sadece bir aracıyız." şeklinde açıklama yapmasıdır.³ Bunu göz önüne aldığımızda, BAC Consulting firmasını muhtemelen, MOSSAD tarafından ya satın alınmış ya da fiilen kurdurulmuş paravan bir şirket ya da içerisine sızılmış bir şirket şeklinde değerlendirmek mümkündür.

Hangi şekilde olursa olsun BAC Consulting firmasının Tayvan'daki Gold Apollo firmasından alınan "AR-924 (Pager) çağrı cihazlarına MOSSAD tarafından "Kod alan ve bir anahtarla uyarılan kart şeklinde patlayıcılar", "patlayıcı bileşikler olan pentaeritritol tetranitrat veya heksojen yerleştirilmiştir."⁴ Patlayıcı ve casus programı yerleştirme işlemi İsrail'de yapılabileceği gibi bizzat Budapeşte'de de yapılması ihtimal dâhilindedir. Bu müdahaleden sonra BAC Consulting firması da casus yazılımı ve patlayıcı içeren bu cihazları, Lübnan'a sipariş veren firma ya da şahsa teslim etmiştir.⁵ Nitekim

değişik medya kanallarında verilen haberlerin analizi, olayın bu boyutunu doğrulamaktadır. Sky News Arabia'nun haberine göre "MOSSAD, Lübnan'da Hizbullah'ın elindeki 5 ay önce ithal edildiği söylenen çağrı cihazlarının pillerine önceden patlayıcılar yerleştirmiş ve pillerin sıcaklığını aynı anda, uzaktan yükselterek cihazları patlatmıştır." El-Cezire televizyonunun haberine göre de "cihazların pillerine yerleştirilen patlayıcı, 20 gramın altında idi."⁶

Çağrı cihazlarına, aynı anda yoğun, sürekli mesajlar gönderilerek pillerinin ısısı yükseltilebiliyor. Yapılan siber saldırının bu olgu üzerine inşa edildiği anlaşılmaktadır. Lübnan ve Suriye'de Hizbullah üyelerinin taşıdığı "Pager" cihazlarına saldırılardan hemen önce "Sakin saldırıyı düşünme!" şeklinde 100 karakteri geçmeyen mesajlar yollanmış ve kısa sayılmayacak "BİPPPPP" sesinden sonra da çağrı cihazları patlatılmıştır.⁷ Lübnan-Suriye hattında Hizbullah üyelerine yapılan bu siber saldırı, ABD ordusundan emekli jeopolitik uzmanı ve ABD Dışişleri Bakanlığı eski danışmanı Rich Outzen tarafından farklı bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Ona göre Lübnan-Suriye hattında çağrı cihazı ve telsiz üzerinden yapılan saldırı, muhtevası ve geleceğe etkileri açısından özel olarak dikkate alınıp değerlendirilmeli, analiz edilmelidir. Bu olay bünyesinde 21. yüzyılda siber uzayda olabilecek siber savaşlar için önemli mesajlar taşımaktadır:

3 Ergün Diler, *agy*.

4 <https://www.fokusplus.com/siyaset-bilim/cep-telefonlari-da-cagri-cihazlari-gibi-uzaktan-patlatilabilir-mi>

5 Ergün Diler, *agy*. <https://t24.com.tr/yazarlar/eray-ozel/>

amazon-da-satilan-bir-kitapla-lubnan-daki-saldirinin-ne-iligisi-olabilir,46474

6 Arslan Bulut, "Uzaktan Pil Isıtıp Telefon Patlatmak!", *Yeniçağ*, 19 Eylül 2024.

7 Ergün Diler, *agy*.

“Cep telefonlarına patlayıcı konulması yeni bir yöntem değildir. Ancak Lübnan’da gerçekleştirilen saldırının hazırlık aşaması, kullanılan yöntem ve çoklu saldırı konsepti bakımından bir ilktir. Bu ölçekte ve derinlikte bir saldırıyı kopyalamak pek çok grup için zor olsa da hassas bölgeler için, havalimanları, siyasi karargâhlar ve ulusal liderler için dikkat edilmesi gereken hususlar listesine alınmalı. Kesinlikle 21. yüzyılda hepimizin endişe etmesi gereken yeni bir tehdit olduğu kabul edilmelidir. Bu kadar çok sayıda patlayıcının aynı anda uzaktan patlatılmasının başka devletlerin ve çok az da olsa bazı örgütlerin yapabileceği bir eylem türü olduğunu kabul etmek gerekir. Çevrim içi sipariş sitelerinin kötü niyetli gruplar tarafından terör saldırısı için kullanılması gerçek bir tehdittir. ABD’de genel kanaat, İsrail istihbaratının Hizbullah’ın verdiği siparişi tespit ederek ya üretim merkezinde ya da sipariş yoldayken müdahale ederek cihazlara patlayıcı koyduğu yönündedir. Son telsiz patlamaları, fizikî bir manipülasyonla cihazlara müdahale edildiği ihtimalini daha da güçlendirmektedir. “İsrail bu unsurlarla konvansiyonel bir çatışmaya girmek yerine onların zayıf olduğu istihbarat yöntemlerini kullanmayı tercih etmiştir.”⁸

8 <https://www.fokusplus.com/gundem/cagri-cihaz-ve-telsiz-saldirilari-21-yuzyilin-yeni-tehdidi><https://www.>

Dünya kamuoyu ilk kez böyle bir saldırının varlığına şahit olmuş ve çok şaşırmıştır: “Gazeteci yazar Hamilton Wende ‘Bu kadar çok insanın bir siber saldırıda tam olarak saldırı anında yaralandığını göz önüne alarak bu saldırının daha önce bir benzerini yaşamadığımızı söyleyebiliriz. Siber saldırı ve askerî müdahalenin bir kombinasyonu olması yaşananları eşsiz değilse de çok sıra dışı hâle getiriyor. Üstelik şimdiye kadar sonuca ulaşan saldırıların en büyüğü. Bizi nasıl etkileyeceğini bilmek zor.”⁹

Hizbullah’a yapılan bu saldırı ile Rusya’ya yapılan Kursk saldırısının ortak paydaları aynı idi. Kursk ve Hizbullah’a yapılan çağrı cihazı saldırıları, siber savaşta yeni bir dönemi başlatmıştır.

İSRAİL’İN SİBER SALDIRI BİRİMİ: UNİT 8200 “İNSAN-MAKİNE TAKIMI”

İsrail, siber savaşları yönetmek ve icra etmek üzere Unit 8200 adı altında çok özel bir istihbarat birimi kurmuştur.¹⁰ Unit 8200, yapay

timeturk.com/gundem/elektronik-cihaz-siparisinde-guvenlik-sistemi-coktu-mu/haber-1793230

9 <https://t24.com.tr/yazarlar/eray-ozel/amazon-dasatilan-bir-kitapla-lubnan-daki-saldirinin-ne-ilgisi-olabilir,46474>

10 <https://t24.com.tr/yazarlar/eray-ozel/amazon-dasatilan-bir-kitapla-lubnan-daki-saldirinin-ne-ilgisi-olabilir,46474>

zekâ verileriyle düşman konumuna koyduğu şahısların yerlerini tespit ederek, buldukları konumda sivil zayıata bakmaksızın onları imha etmeyi gerçekleştirmek amacıyla oluşturulan bir siber saldırı mekanizmasıdır. Unit 8200, çağrı cihazları ve telsizlere patlayıcıları yerleştirip onları uzaktan patlatarak hedefi yok etmek ya da hedefe ciddi zayıatlar vermek üzere çizilmiş bir strateji uygulamaktadır. HAMAS'ın 7 Ekim saldırısı öncesindeki istihbarat başarısızlığının sorumluluğunu üstlenerek istifa eden Tuğgeneral Yossi Sariel, İsrail'in uygulaması gereken siber savaş strateji ve taktiklerini yazdığı *The Human-Machine Team* (İnsan-Makine Takımı) isimli kitapta konuyu ana hatları ile açıklamakta; geleceğin dünyasında insan-makine/yapay zekâ-derin öğrenme denkleminin önemine dikkat çekmektedir.

İsrail'in Unit 8200 birimi, İslâm dünyasında siber saldırıyı merkeze alarak birçok saldırı gerçekleştirmiştir. İran'ın nükleer altyapısını hedefleyen ve tarihe ilk büyük siber savaş saldırısı olarak geçen Stuxnet Operasyonu, 2017'de Lübnan'ın Telekom altyapı şirketi Oregon'a düzenlenen siber saldırı bu bağlamda ilk akla gelenlerdir. Ayrıca 2018'de Avustralya'dan Birleşik Arap Emirlikleri'ne yol alan bir uçağa yönelik IŞİD saldırısının engellenmesi, HAMAS'a The Gospel ve Lavender isimli siber savaş yazılımları ve Lübnan-Suriye hattında Hizbullah mensuplarına çağrı cihazları üzerinden yapılan saldırılar da bu çerçevede değerlendirilmelidir.

ŞER İTTİFAKI'NIN İRAN'DA SOKAK KAMERALARINI KULLANARAK İRAN'IN LİDER KADROSUNA SİBER SALDIRISI

Şer İttifakı'nın İran'a karşı 28 Şubat 2026'de başlattığı hibrit savaşın, çok boyutlu ve çok eksenli şekilde analiz edilmesi gerekmektedir. Dijital teknolojinin uydular aracılığıyla kullanılabilme imkânı siber savaş bağlamında hibrit savaşa ayrı bir boyut ve derinlik kazandırmıştır. Bir taraftan şehirler, sivil halk bombalanırken diğer taraftan İran'ın önde gelen lider kadrosuna siber saldırılarla suikastlar düzenlenmiştir. Bu siber saldırılar, "yıllarca süren dijital zemin hazırlığı olan bir çalışmanın" ve "daha geniş bir dijital organizasyonun" eseri olarak gerçekleştirilmiştir. "Tahran'daki trafik kameralarının neredeyse tamamı yıllar önce ele geçirilmiş,

görüntüler şifrelenip Tel Aviv ve güney İsrail'deki sunuculara aktarılmıştır." Hamaney'in konutunun yakınındaki Pasteur Caddesi'ndeki güvenlik görevlilerinin araçlarını nereye park ettiğini, ne zaman nöbet değiştirdiğini ve hangi üst düzey yetkiliyi koruduklarını gösteren ayrıntılı profiller oluşturmak için sokak kameraları kullanılmıştır.

Böyle bir sonucun elde edilmesinde iki ana faktör etkili olmuştur:

1. Pentagon-OpenAI Antlaşması ("Yapay Zekânın Askerileşmesi"), 2. Elon Musk'ın "Starlink ve Uydu İstihbaratı." Böylece istihbarat örgütleri (CIA, MOSSAD) bu firmalar üzerinden ülkelerin coğrafi konumlama verilerini çok rahat bir şekilde kullanma imkânına sahip olmuşlardır.

Elon Musk'ın SpaceX şirketi tarafından geliştirilen Starlink uydu internet sistemi sayesinde, İsrail, "drone operasyonlarını ve hava saldırılarını" koordine etmiştir. İsrail siber istihbarat ağı vasıtasıyla, İran'ın rejime karşı çıkan protestocuları izlemek için kullandığı kamera ağı, bir siber sızma hareketi ile İsrail tarafından İran devletinin lider kadrosunu izleyen bir araç hâline dönüştürülmüştür.¹¹

İran, Starlink aracılığıyla yürütülen bu siber saldırıları engelleyebilmek, yok edebilmek için daha sonra Rusya'dan Krasukha-4 ve Murmansk-BN sistemlerini alarak kendi siber güvenlik sistemine entegre etmiş ve savaş boyu çok başarılı bir şekilde kullanmıştır.¹²

SİBER SALDIRI İÇİN ELEKTROMANYETİK DALGALARIN SİLAH OLARAK KULLANILMASI

Çin elektromanyetik dalgaları silaha dönüştüren ülkelerden biridir. Çin elektromanyetik dalgaların farklı frekans/dalga boylarını kullanarak bir siber saldırı silahı geliştirmiş ve bunu değişik alanlarda kullanmaktadır. 2016-2018 tarihleri arasında ABD'nin Küba ve Çin'de görevli 40 diplomatına elektromanyetik dalgaları kullanarak çok özel bir saldırı yapmış ve sonucunda da başarılı olmuştur. Yapılan siber saldırının sonucu diplomatlarda "mide bulan-

11 Ali Murat Kırık, "Amerika-İsrail-İran Savaşında Yapay Zekâ ve Dijital Cephe", *Türkiye*, 22 Mart, 2026.

12 Ali Murat Kırık, *agm*.

Cep telefonları dâhil olmak üzere tüm akıllı sistemlerin siber saldırılarda silaha dönüştürülebileceğini ifade etmemiz abartı ya da komplo teorisi şeklinde değerlendirilmemelidir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken en önemli mesele, akıllı sistemlerin gittikçe yaygınlaşması ve insanların hayatına değişik kapsamlarda girmesidir.

tısı, baş ağrısı, yüksek ses duyumu, kafatasında baskı, dengesiz yürüme, görme bozuklukları ve baş dönmesi” gibi bir dizi rahatsızlık meydana gelmiş ve sebebi o gün tespit edilememiştir. “Dört yıl sonra ABD Ulusal Bilimler Akademisi, vuku bulan bu rahatsızlıkları” “Havana Sendromu” şeklinde adlandırmış ve bunun sebebinin “yönlendirilmiş mikrodalga enerjisi” olduğunu açıklamıştır.¹³ Ağustos 2020’de Çin ile Hindistan arasındaki sınır gerginliğinde de Çin, Hintli askerlere karşı mikrodalga silahı kullanarak onları etkisizleştirmiştir. Çinli Profesör Jin Canrong, Renmin Üniversitesi’nde verdiği bir konferansta şöyle demiştir: “Hintli askerlere vücudu ısıtarak tahrişe ve ağrıya sebep olan yüksek frekanslı elektromanyetik darbelerle saldırdık. ‘Hintli askerler diri diri pişti.’”¹⁴

Çin’in kullandığını söylediği mikrodalga, elektromanyetik dalgaların özel bir hâlidir. Mikrodalgalar uydu haberleşmesi, radar sinyalleri, telefon ve navigasyon uygulamalarında, tıpta ve gıda pişirmekte kullanılmaktadır. Mikrodalga fırınlar, pişirilecek maddenin su moleküllerini titreştirerek ısıtan mikro dalgalar ile çalışırlar. Cep telefonlarının, elektromanyetik dalgaları algılayabilmesi için baz istasyonlarına ihtiyacının olması gibi; fırının da mikrodalgaları algılayacak şekilde imal edilmesi gerekir.

Washington Devlet Üniversitesi Biyokimya ve Temel Tıp Bilimleri Profesörü Martin L. Pall, 17 Aralık, 2019’da yazdığı bir makalede, elektromanyetik dalgaların tehlikelerine dikkat çekerek yönetimleri uyarmıştır: “Elektromanyetik dalgalar, hücre ölümlerine yol açar, kısırlığı artırır, çok büyük yangınlara sebep olabilir,

13 Arslan Bulut, *agy.*

14 Arslan Bulut, *agy.*

çünkü titreşimleri bitki hücrelerindeki suyu ısıtır ve üzerlerine benzin spreyi sıkılmış gibi yanmaya sebep olur.”¹⁵

CEP TELEFONLARI ÜZERİNDEN KONUM BELİRLEYEREK HEDEFİ VURMA: ÇEÇEN LİDER DUDAYEV’İN ÖLDÜRÜLMESİ

Büyük şehirlerde insanlar araçları ile bir yerden bir yere giderken, genellikle, cep telefonlarına yüklenmiş olan Yandex ya da Google Maps’i kullanmaktadırlar. Bu programlar gidilecek yer için bir yol haritası çizmekte, başlat komutu ile birlikte uydu üzerinden şoför, sesli olarak, trafiğin en az olduğu yollara yönlendirilerek hedefe ulaşması sağlanmaktadır. Hatta yol yoğunluğu, yolda trafik kazası olduğu, kasislere yaklaşıldığı, okul bölgesinden geçildiği ve trafik polis kontrolü bulunduğu gibi bilgiler sesli olarak arabayı kullanana iletilerek şoför yönlendirilmektedir. Dolayısıyla cep telefonu ile yol tarif algoritmalarını kullanan herkes, çok rahat bir şekilde anbean takip edilebilmekte, girip çıktığı her yer bilinmektedir. Eğer siz düşmanlar tarafından hedefe konmuş biri iseniz, cep telefonunuzdan konumunuz belirlenip füze gibi silahlarla vurma ihtimaliniz çok yüksektir.

Rusya’ya karşı güçlü bir bağımsızlık mücadelesi veren Çeçen lider Cevher Dudayev 1996 yılında, bir Rus füzesi ile vurularak şehit edilmiştir. Öldürülmesine ilişkin herhangi bir resmî açıklama bugüne kadar yapılmamıştır. Yıllar sonra Rus *Pravda* gazetesine röportaj veren Dudayev suikastında yer alan Yakovlev ve Aksenov adındaki iki Rus ajanın açıklamaları mevcuttur. Bunlar, cep telefonlarının siber saldırı maksadıyla kullanılabilmesine ilişkin bilgiler vermesi açısından önemlidir: “Dudayev konuşmalarını, dönemin Türkiye Başbakanı Necmettin Erbakan’ın hediyesi olan bir uydu telefonu

15 Arslan Bulut, *agy.*

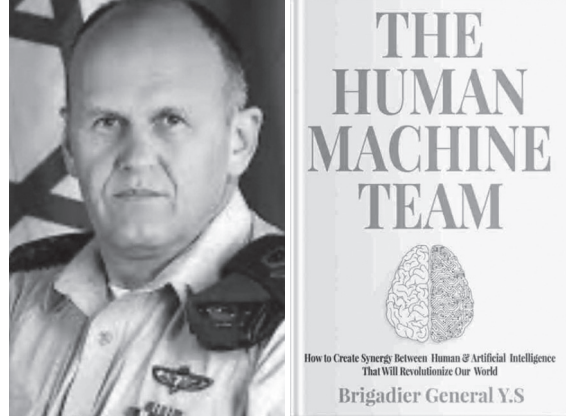
üzerinden yaptığından yeri tespit edilememek-
teydi. Türkler, Dudayev'i takip etmek için uydu
telefonuna ayrıca bir mikroçip yerleştirmişti.
Ancak yerinin saptanması için en az 7 dakika
konuşması gerekiyordu ama o beşinci dakikada
telefonu kapatıyordu. Bir keresinde 15 dakika
konuşan Dudayev'in yeri tespit edildi. Ancak
suikast girişimi için bu bilginin teyit edilmesi
gerekiyordu. Bu bilgi de içeriden 1 milyon
dolara anlaşılan bir köstebekten geldi. Gelen
teyit üzerine harekete geçen Rus istihbaratı,
Dudayev'in infazını gerçekleştirdi.”¹⁶

MOSSAD DESTEKLİ İSRAİLLİ ŞİRKETLERİN IPHONE TELEFONLARA SIZMASI

CIA ve MOSSAD başta olmak üzere genel olarak
bütün istihbarat örgütleri takibe aldıkları, he-
defe koydukları telefonları, telefon sistemlerini
dinlemek için özel bir gayret gösterirler. Casus
yazılımlarla hedef sistemin içine sızarak arzu et-
tikleri her bilgiyi almayı ve alınan bilgiye bağlı
olarak da siber saldırı gerçekleştirmeyi strate-
jileri yapmışlardır. Bu işin doğasında vardır.
Önemli olan bu durumun olup olamayacağını
düşünmek, olabilme ihtimaline karşı gerekli
tedbirleri almak ve karşı saldırılar gerçekleşt-
tirmektir. “Komplo teorisi” diyerek geçiştirmek
yapılan en ciddi hatalardan biridir. Bu olgu ne
yazık ki Türkiye’de bir hastalık hâline gelmiştir.

Cep telefonu üreten firmalara istihbaratların
sızmaya çalışması, hibrit savaş kapsamında
siber savaş stratejisinin doğal bir sonucudur.
İsrail menşeli bazı firmalar, bu amaçla iPhone
telefonlara sızarak siber saldırı için altyapı oluş-
turmuşlardır: “iPhone yazılımındaki güvenlik
açığından faydalanarak telefonlara sızan ikinci
bir İsraili şirket olduğu ortaya çıktı. Daha önce
NSO Group isimli firmanın Pegasus yazılımı-
yla iPhone telefonlara kullanıcılarının haberi
olmadan sızarak içerisindeki bilgilere, kamera
ve mikrofonu eriştiği tespit edilmişti. Reuters’in
5 isimli kaynağa dayandırdığı haberinde
QuaDream isimli daha küçük ve düşük profilli
bir şirketin de hükûmetlere bu casus yazılımı
sattığı ileri sürüldü.

16 <https://www.ntv.com.tr/dunya/dudayevin-sonunu-hazirlayan-konusma,rY7lydhcQ0uhB4yKIOE-Jw>

Siyonist Tuğgeneral Yossi Sarief, *The Human-Machine Team* kitabında insan ve yapay zekânın birleşiminin güvenlik sorunlarını ve tehditlerini nasıl çözebileceğini, savaşta nasıl zafer sağlayabileceğini ele alıyor.

Her iki rakip şirket de 2021 yılında kullanıcıların herhangi bir linki tıklamasına ya da mesajı cevap vermesine ihtiyaç kalmadan tamamen uzaktan sızmayı başarmış. Kaynaklara göre her iki şirkette oldukça karmaşık ve ‘sıfır tıklama’ şeklinde adlandırılan siber korsanlık tekniğini kullanmıştır. Uzmanlar bu durumun, telefonların aslında şirketlerin kabul ettiğinden çok daha fazla suistimale açık olduğunu gösterdiğini belirtti. NSO Group ve QuaDream’ın yaptığı sızmaları analiz eden uzmanlar, şirketlerin birbirine çok benzeyen yöntemler kullandığını tespit etti. Zorla Erişim (ForcedEntry) olarak sınıflandırılan bu sızma yöntemi teknik olarak en sofistike korsanlıklardan biri olarak gösteriliyor.”¹⁷

Yukarıda ismi geçen QuaDream firması, 2016 yılında eski bir subay olan Ilan Dabelstein ve iki eski NSO çalışanı olan Guy Geva ve Nimro Reznik tarafından akıllı telefonları ele geçirmek, WhatsApp, Telegram ve Signal gibi uygulamalar üzerinden yapılan mesajlaşmalara erişmek amacıyla kurulmuştur. Firma bu maksatla ana casus yazılım olan Reign’i kullanmıştır. Reign casus yazılımı, “Telefon görüşmelerini canlı olarak kaydedebilmekte, ön ve arka kamerayı ve mikrofonu aktif hâle getirebilmektedir.” Bir taraftan tüm konuşmalar elde edilirken diğer taraftan da bulunduğunuz konum sürekli kontrol altında tutulmaktadır. “QuaDream’in ilk müşterileri, Singapur hükûmeti, Suudi Arabistan ve Meksika hükûmetleri olmuştur.”

17 Yaşar Süngü, “iPhone Telefonlara Sızan İkinci İsraili Şirket”, *Yeni Şafak*, 22 Eylül 2024.

ABD Dışişleri Bakanlığı eski danışmanı Rich Outzen.

Suudi gazeteci Cemal Kaşıkçı cinayetinde, NSO Group'a ait Pegasus casus yazılımı uluslararası kamuoyunda çok sık gündeme gelmiştir.¹⁸ 2021 yılında İrlanda'da 6 Filistinli aktivistin cep telefonuna NSO Group'a ait Pegasus casus yazılımı, Temmuz 2020 ve Nisan 2021 tarihleri arasında yüklenmiş ve bu yazılım üzerinden 6 Filistinli aktivist hacklenmiştir.¹⁹

SONUÇ: AKILLI SİSTEMLERE DÜZENLENECEK SİBER SALDIRILAR, 21. YÜZYILIN EN ÖNEMLİ TEHDİDİ OLACAKTIR

Buraya kadarki bölümlerde özetle ele alınıp değerlendirilen olaylar, birer siber saldırı örnekleridir. Çağrı cihazları, telsizler ve cep telefonları dâhil tüm akıllı sistemlerin üretmeleri ya da yabancı istihbaratlar tarafından birer saldırı mekanizmasına ve silaha dönüştürülmesi ihtimali çok yüksektir. Bu bağlamda yaptığı yorumlara genişçe yer verilen Rich Outzen'in, akıllı sistemlerin 21. yüzyılda silah olarak kullanılması ihtimalinin bulunduğu dikkat çekmesini ciddiye alıp üzerinde durulmasında fayda vardır. Şöyle diyor Outzen: "Eğer bir kutu muz veya sebze sepeti sipariş ediyorsanız bu o kadar

¹⁸ Yaşar Süngü, *agy*.

¹⁹ Yaşar Süngü, *agy*.

büyük bir tehdit olmayabilir, ama elektronik cihazların güvenliğinin daha ciddiye alınması kesinlikle gereklidir."²⁰

Yukarıda ele alınan olayların analizinden cep telefonları dâhil olmak üzere tüm akıllı sistemlerin siber saldırılarda silaha dönüştürüleceğini ifade etmemiz abartı ya da komplo teorisi şeklinde değerlendirilmemelidir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken en önemli mesele, akıllı sistemlerin gittikçe yaygınlaşması ve insanların hayatına değişik kapsamlarda girmesidir. Her geçen gün akıllı sistemlerin kapsam alanı genişlemekte ve çeşitlenmektedir. Nanoteknolojiden piko teknolojiye doğru gidildikçe bu genişleme ve yaygınlaşma daha da artacaktır. Derleyebildiğimiz kadarı ile şu an mevcut olan akıllı sistemleri şöyle tasnif edebiliriz:

Akıllı Bilgisayarlar: Bilgisayarlar, kuantum bilgisayarlar, tabletler, şarj aletleri,

Akıllı Telefonlar: Akıllı telefonlar, akıllı saatler, bluetooth cihazları ve kulaklıklar, şarj aletleri,

Sağlık Teknolojileri: Kalp pilleri, insülin pompaları, sağlık izleme cihazları, hasta izleme sistemleri,

Akıllı Ev Cihazları (IoT Cihazları): Akıllı termostatlar, akıllı güvenlik kameraları, akıllı kilitler, akıllı aydınlatma sistemleri, akıllı ses sistemleri, akıllı beyaz eşyalar (buzdolabı, fırın, çamaşır makinesi), akıllı süpürgeler, akıllı prizler ve fişler,

Akıllı Giyilebilir Teknolojiler: Sanal gerçeklik (VR) gözlükleri, artırılmış gerçeklik (AR) gözlükleri, akıllı giysiler ve ayakkabılar,

Akıllı Arabalar ve Otonom Araçlar: Otonom arabalar, akıllı araçlar, elektrikli scooter ve e-bisikletler, otonom kamyonlar ve teslimat araçları,

Akıllı Endüstriyel ve Altyapı Sistemleri: Akıllı enerji ve su şebekeleri, endüstriyel kontrol sistemleri, petrol ve doğalgaz altyapı sistemleri,

²⁰ <https://www.fokusplus.com/gundem/cagri- cihaz-ve-telsiz-saldirilar-21-yuzyilin-yeni-tehdidi> <https://www.timeturk.com/gundem/elektronik-cihaz-siparisinde-guvenlik-sistemi-coktu-mu/haber-1793230>

Akıllı Finansal Sistemler: Banka sistemleri (ATM'ler, online bankacılık), borsa işlem sistemleri, kripto para cüzdanları ve platformları,

Akıllı Telekomünikasyon Sistemleri: Mobil iletişim altyapıları (4G/5G), Fiber optik internet altyapıları, DNS ve internet yönlendirme altyapıları,

Akıllı Ulaşım ve Altyapı Sistemleri: Akıllı trafik ışıkları, otopilot sistemleri (trenler, metro); hava trafik kontrol sistemleri, deniz trafiği izleme sistemleri,

Akıllı Şehir Teknolojileri: Akıllı otopark sistemleri, akıllı atık yönetimi sistemleri, şehir güvenlik ve izleme sistemleri,

Akıllı Tarım Cihazları: Otonom traktörler ve tarım makineleri, akıllı sulama ve tarım yönetim sistemleri,

Akıllı Askerî ve Savunma Sistemleri: Akıllı füze sistemleri, akıllı radar sistemleri, uydu iletişim sistemleri, otonom silah sistemleri,

Akıllı Otonom Deniz Araçları: Otonom gemiler ve su altı araçları, deniz araştırma ve keşif araçları,

Akıllı Dronelar ve Otonom Uçan Cihazlar: Ticari dronelar, askeri dronelar, teslimat droneları,

Akıllı Robotlar: Akıllı savaşçı robotlar, akıllı işçi robotlar, akıllı açıcı robotlar.

Mevcut ya da var olabilecek tüm akıllı sistemlerin aşağıda ifade edildiği şekilde siber saldırı aracına dönüşebilme ihtimali mevcuttur:

1. Saldırı için konum belirlemede kullanılabilir,
2. Üretim aşamasında içine patlayıcı yerleştirilebilir,
3. Paravan şirketler üzerinden taşıma esnasında sisteme patlayıcı yerleştirilebilir,
4. Size ait tüm bilgiler kopyalanıp değişik amaçlar için kullanılabilir,
5. Size ait olmayan bilgiler sizin sisteminize yüklenip daha sonra da sizin akıllı sistemleriniz üzerinden kamuoyuna servis edilebilir,
6. Aileniz, aile efradınız sosyal medyadaki özel gruplar tarafından beyinlerini yıkayacak özel operasyonlarla birer silah hâline dönüştürülebilir,

7. Elektro manyetik dalgalarla, kardeşler, arkadaşlar, komşular ya da aynı mekânda çalışanlar birbirleri ile çatıştırılabilir,
8. Elektromanyetik dalgalarla fertler değişik hastalıklara duçar kılınabilir,
9. Elektromanyetik dalgalarla insanlar köleleştirilebilir,
10. Beyinler yıkanarak cinsiyetsizleştirme tuzakları kurulabilir,
11. Beyinler yıkanarak ferdileştirilip aile yok edilebilir.

Bu noktada asla unutmamız gereken en önemli gerçek, 21. asrın şeytanlarının İblis'in yeminini hayata geçirmek için insan beynine yönelik siber saldırılar için seferberlik ilan etmeleridir:

“İblis) dedi ki: ‘Madem öyle, beni azdırdığından dolayı onları (insanları saptırmak) için mutlaka senin dosdoğru yolunda pusu kurup oturacağım. Sonra da önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından kendilerine sokulacağım. Onların çoğunu şükrediciler bulmayacaksınız.’” (7/Arâf, 16, 17).

Allah'ın yardımını, “görünmez ordularla desteğini” hak etmek için bütün bu tehlikeleri basiret, feraset, hikmetle analiz ederek, tüm iman etmiş olanları, Kur'an ve Sünnet düzleminde ortak paydalar etrafında güneş modeli sistemini inşa edecek şekilde bir araya getirmek için “Allah'ın ipine” sımsıkı sarılmalı düşüp parçalanmaktan kurtulmalıyız:

“Ey iman edenler, Allah'tan nasıl korkup-sakınmak gerekiyorsa öylece korkup-sakının ve siz, ancak Müslüman olmaktan başka (bir din ve tutum üzerinde) ölmeyin!” (3/Âl-i İmrân, 102).

“Allah'ın ipine hepiniz sımsıkı yapışın, dağılıp ayrılmayın. Ve Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani siz düşmanlar idiniz de O, kalplerinizin arasını uzlaştırıp-ısındırdı ve siz onun nimetiyle kardeşler oldunuz. Yine siz, tam ateş çukurunun kıyısındaiken, oradan sizi kurtardı. Umulur ki hidayete erersiniz diye, Allah, size ayetlerini işte böyle açıklar.” (3/Âl-i İmrân, 103).

ÇOCUKLUĞUN KAYBI VE BAŞARI KÜLTÜRÜNÜN TAHAKKÜMÜ

CELALETTİN VATANDAŞ

Zamanın modern ruhu çocukluğu sessizce aşındırmadı; onu kuşattı, sıkıştırdı, biçimlendirdi ve sonunda tüketti. Bir vakitler oyunla, merakla, neşeyle, masumiyetle ve içtenlikle anılan çocukluk, bugün sınav takvimlerinin, performans grafiklerinin, veli kaygılarının ve görünmez rekabet ağlarının altında eziliyor. Artık çocuklar yalnızca büyümüyor; sürükleniyor, koşturuluyor, kıyaslanıyor, disipline ediliyor ve âdeta bir yarış pistine sürülüyor. Puanların insanın önüne geçtiği, sıralamanın şahsiyetten daha değerli sayıldığı, diplomanın karakterin yerini aldığı bu düzenin bedeli yalnızca yorgun çocuklar değildir. Bedel, erkenden yorulmuş ruhlardır. Bedel, merhameti törpülenmiş vicdanlardır. Bedel, sabrı eksilmiş, tahammülü zayıflamış, iç dengesi bozulmuş bir nesildir.

Bugün gençlerde gördüğümüz ve şaşkınlığa, korkuya, endişeye yol açan taşkınlıkların, hoyratlıkların, öfke patlamalarının, tahammülsüzlüklerin, teşhirciliğin, haz bağımlılığının ve kimi zaman şiddete kadar uzanan savrulmaların önemli bir kısmı tesadüf de değildir, istisna da değildir. Bunlar, uzun yıllardır alkışlanan fakat insanı içeriden çürüten bir zihniyetin ve ebeveynlik rejiminin kaçınılmaz ürünleridir. Çünkü çocukların kimlik ve kişilik inşasında bencillığe uzanan bireycilik, sorumluluğu devre dışı bırakan özgürlük miti ve her türlü hoyratlığı ve ölçüsüzlüğü özgüven anlayışı adım adım öncelenen değer ve ölçüt hâline getirilmiştir. Elbette bu büyük çürümede siyasetçinin de payı var, eğitimcinin de hukukçunun da sorumluluğu var, bürokratin da sivil toplumun da kusuru var, kanaat önderinin de öğretmenin de payı var, Diyanet kurumunun da...

Herkes, kendi ölçüsünde bu bozulmuş düzenin kurulmasına, sürdürülmesine veya en azından sessizce normalleşmesine katkıda bulundu. Fakat hakikati eğip bükmeden söylemek gerekirse bu ağır vebalin en büyük yükü anne ve babaların omuzlarındadır. Çünkü çocukla en yakın, en belirleyici ve en sürekli ilişkiyi kuranlar onlardır; çocuğun ruhuna ilk yönü veren, hayata nasıl bakacağını ilk telkin eden, neyin değerli neyin değersiz olduğunu en güçlü biçimde hissettiren yine onlardır. Ne var ki anne ve babaların önemli bir kısmı çocuklarını bir emanet olarak görüp, bu bağlamda bir şahsiyet, bir ahlak öznesi olarak hayata hazırlamak yerine; kendi hırslarını, korkularını, sınıf atlama arzularını ve dünyevi beklentilerini taşıyacak birer kariyer projesi gibi yetiştirmeyi tercih ettiler ve ediyorlar. Çocuk, kendi başına bir varlık, bir sorumluluk, bir emanet olmaktan çıkarıldı; ailenin toplumsal yükselme stratejisinin merkezine yerleştirildi. Böylece evlat, çoğu zaman sevilen bir can olmaktan çok, başarı üretmesi beklenen bir yatırım nesnesine dönüştürüldü.

BAŞARININ DARALTILMASI: İNSANIN DEĞERİNİ PUANLA ÖLÇME ÇÜRÜMESİ

Çağımızın en büyük sorunlarından biri, “başarı” denilen şeyin ahlaki ve insani içeriğinin yok edilmesidir. Bir zamanlar başarı, insanın olgunlaşmasıyla, sorumluluk üstlenmesiyle, karakter sahibi olmasıyla, emeği sayesinde ayakta durmasıyla, hakkaniyetli ve dürüst yaşamasıyla birlikte düşünülürdü. Bugün ise başarı denildiğinde akla gelen neredeyse sadece ölçülebilir verilerden ibaret: yüksek not, yüksek puan, prestijli okul, itibarlı meslek, yüksek maaş, görünür statü, alkışlanabilir kariyer... “başarı” unsur ve göstergeleri olarak görülüyor.

Bu, sadece kelimelerin anlam kaymasına uğraması değildir; bu, bir medeniyetin insan anlayışını kaybetmesidir. Çünkü başarıyı nicel sonuçlara indirgeyen toplum, insanı ancak nicel açıdan işlevselliği kadar değerli görmeye başlar. Böyle bir düzende çocuk, kendine özgü bir varlık olmaktan çıkar; ailenin, okulun ve sistemin beklentilerini sırtında taşıyan bir araca dönüşür. Onun merakı, korkusu, vicdanı, hayal gücü, kırılabilirliği, şahsiyeti, ahlaki inşası görünmez olur. Geriye yalnızca şu soru kalır: “Ne kadar başarılı?”

İşte çürüme tam burada başladı. Çünkü başarı ahlaktan koparıldığında yükselmek değil, tırmanmak önem kazanır. Tırmanın kimi ezdiği, hangi değerlere ihanet ettiği, hangi yalana sığındığı, hangi hakkı çiğnediği gözden kaybolur. Böylece başarı, insanı büyüten bir imkân olmaktan çıkar; insanı bozan bir tahakküm mekanizmasına dönüşür. Çocuk, “iyi insan” olmak için değil, “yarışta öne geçmek” için yetiştirildiğinde onun içinde merhamet değil rekabet, vakar değil kaygı, kanaat değil doymazlık, sorumluluk değil hırs büyür. Ve biz buna hâlâ “başarı” demeye devam ederiz.

ORTA SINIF EBEVEYNLİK KRİZİ: ÇOCUĞUN EMANET DEĞİL KARİYER PROJESİ GÖRÜLMESİ

Modern şehirli orta sınıf ebeveynlik, sevgi diliyle konuşup çoğu zaman yatırım mantığıyla hareket eden bir çelişki üretmiştir. Çocuk artık sevilen bir aile ferdi olmaktan ziyade geleceğe dönük bir yatırım, aile statüsünün vitrini, sınıfsal konumun güvencesi ve eksik kalmış anne-baba hayallerinin telafi zemini. Aileler bunu çoğu zaman açık açık söylemiyorlar. Fakat

çocuklarıyla kurdukları ilişkinin dili, öncelikleri, kaygıları ve müdahaleleri her şeyi ele vermektedir.

Bugün birçok evde çocuk, Allah’ın bir emaneti olmaktan çok temsil nesnesine dönüşmüş durumda. Hangi okulda okuduğu, hangi yabancı dili öğrendiği, hangi kurslara gittiği, hangi sertifikaları aldığı, hangi yarışmalara katıldığı, hangi mesleğe yöneleceği; sanki çocuğun hayatından çok ailenin toplumsal itibarıyla ilgili bir meseleye dönüşmüş bulunuyor. Böylece çocuk, kendi şahsiyetini inşa eden bir insan olmaktan çıkmış, anne-babasının toplumsal rekabette kullanacağı bir koz hâline gelmiştir.

Bu tablonun en acı tarafı şudur: Sevgi bile görünmez biçimde performansa bağlanabilmektedir. Çocuk doğrudan “Başarılı olursan sevilirsin!” cümlesini duymasa bile, evdeki ödül-ceza düzeninden, takdirin ne zaman dağıtıldığından, öfkenin hangi durumlarda patladığından bunu kolaylıkla anlayabilmektedir. Hangi başarısının aileyi gururlandırdığını, hangi eksikliğinin utanç sebebi gibi yaşandığını, hangi notunun evde bayram, hangisinin yas havası oluşturduğunu görmektedir. Ve sonunda varoluşsal değeriyle performansı arasında ölümcül bir bağ kurmaktadır: “Ben, evlat olduğum için değil başardığım kadar değerliyim.”

Bu, bir çocuğun omzuna yüklenebilecek en ağır yüküdür. Böyle bir yük altında yetişen çocuk ya sürekli daha fazlasını yapmak zorunda hissedilen kaygılı bir makineye dönüşür ya da yetersizlik duygusuyla içine kapanır. Her iki durumda da şahsiyeti yara alır. Sonrasında ortaya çıkan kibir, tahammülsüzlük, rekabet bağımlılığı, kaybetmeye öfkeyle tepki verme, başkasını küçüm-

seme ve ilişkileri araçsallaştırma hâlleri hiçbir şekilde tesadüf değildir. Bunlar, evladı insan değil proje olarak gören ebeveynlik kültürünün doğal sonuçlarıdır.

ÇOCUKLUĞUN GASPI: OYUNUN TASFİYESİ, PERFORMANSIN SALTANATI

Çocukluk yalnızca yaşça küçük olunan dönemin ismi değildir. Çocukluk, insanın ruhunu kurduğu, duygularını tanıdığı, sınırlarını yokladığı, yenilgiyi öğrendiği, sabrı tattığı, paylaşmayı denediği, hayal kurduğu ve dünya ile sağlıklı bağ kurmayı öğrendiği eşsiz bir inşa evresidir. Oyun ise özellikle ilk yıllar açısından bu evrenin merkezidir. Çocuk oyunla kendini dener, oyunla dünyayı kurar, oyunla kaybeder, oyunla bekler, oyunla yeniden başlar. Oyun, çocuğun ruhunun doğal çalışma biçimidir. Ancak burada kastedilen oyun, bugün birçok dijital içerikte görüldüğü üzere çocukların kimlik ve kişiliklerini tahrip eden, onları şiddete, bencillığe, saldırganlığa ve sorumsuzluğa yönelten sanal oyunlar değildir. Burada olumlu anlamda söz konusu edilen oyun; çocuğun kişiliğini geliştiren, yeteneklerini besleyen, paylaşmayı, sıra beklemeyi, kuralları uymayı, empatiyi ve birlikte var olmayı öğreten, toplumsallaşmasına olumlu katkılar sağlayan sahici ve eğitici oyundur. Fakat modern ebeveynlik ve eğitim sistemi sahici ve eğitici oyunu değersizleştirmiştir. Bu oyun, “boşa geçen zaman” gibi görülmüş; serbest vakit, faydasızlıkla özdeşleştirilmiştir. Onun yerine etütler, özel dersler, sınav programları, deneme takvimleri, etkinlik yoğunluğu ve bitmek bilmeyen yetişme telaşı geçirilmiştir. Çocuk, hayatı tecrübe ederek öğrenen bir insan olmaktan çıkarılmış, sürekli hazırlanması gereken, sürekli eksikliği bulunan, sürekli optimize edilmesi gereken bir performans nesnesine dönüştürülmüştür.

Bu yalnızca takvimi doldurmaz, ruhu da bozar. Çünkü oyun çağında performansla zorlanan çocuk, kendiliğindenliğini kaybeder. İç rahatlığıyla var olmayı değil, sürekli yetişmesi gereken hedeflerin baskısını hisseder. Boş zaman suçluluk üretir. Dinlenme, verimsizlik sanılır. Hayat, tadılan bir tecrübe olmaktan çıkar; aşılması gereken bir parkura dönüşür. Böylece çocuk, çocukluğunu yaşamadan yetişkin dünyanın kaygılarına mahkûm edilir. Ve burada büyük bir trajedi saklıdır: Çocukluğunu yaşayamayan insan, yetişkinliğini de sağlıklı yaşayamaz. Çocukken sadece rekabet, kıyas ve performansla biçimlenen kişi ilerleyen yıllarda ya ağır bir yorgunluk ve iç boşluk hisseder ya da bastırılmış çocukluk ihtiyaçlarını daha düzensiz, daha taşkın, daha hoyrat biçimlerde dışa vurur. Ölçsüz hazcılığın, narsistik görünürlük tutkusunun, aşırı tüketimin, bağımlılık davranışlarının ve kimi zaman saldırganlığın arkasında çoğu zaman bu gasp edilmiş çocukluğun izi vardır.

AHLAKİ TERBİYENİN İHMAL EDİLMESİ: DİPLOMALAR VE SERTİFİKALAR ŞİŞERKEN İNSANLIĞIN CILIZLAŞMASI

Bugünün en ağır problemlerinden biri, çocuk terbiyesinde ahlaki boyutun sistemli biçimde geri plana itilmesidir. Hiçbir anne-baba elbette çocuğunun ahlaksız olmasını istemez. Mesele zaten niyet beyanları değildir, mesele fiilî önceliklerin ne olduğudur. Bir evde, bir toplumda, bir eğitim düzeninde neyin gerçekten önemli olduğunu anlamak için insanların en çok neye zaman ayırdığına, ne karşısında en çok sarsıldığına, neyi ödüllendirdiğine ve neyi kriz olarak gördüğüne bakmak yeterlidir.

Bugün pek çok ailede çocuğun sınav puanı, okul başarısı, derece ihtimali ve kariyer yolu; dürüstlüğünden, merhametinden, hayâ ve iffet duygusundan, sabrından, edebinden, adalet duygusundan ve başkasının hakkını gözetmesinden daha hassas biçimde takip edilmektedir. Çocuk yalan söylediğinde çoğu zaman bu durum onun karakter terbiyesi açısından derin bir mesele şeklinde ele alınmamakta ama sınavdan düşük aldığı evde alarm verilmektedir. Çocuk kibirli, kaba, çıkarıcı ya da sorumsuz davrandığında bu, “ergenlik”, “gençlik”, “zamanla düzelir” diye geçiştirilmektedir, fakat netlerdeki düşüş neredeyse aile faciasına çevrilmektedir.

Bu tablo çok şey söylüyor. Çünkü çocuk, anne-babasının gerçekten nerede sarsıldığını görerek öğrenir. Eğer aile için karakterdeki bozulmadan çok nottaki düşünüş önemliyse, çocuk da kendi değerler haritasını buna göre kurar. Dürüstlük değil başarı, edep değil görünürlük, sorumluluk değil rekabet, merhamet değil ilerleme merkezî değerler hâline gelir. Böylece çocuk, kendisini ahlaki sorumluluk ekseninde değil bireysel tatmin, sınırsız tercih ve dünyevî başarı ekseninde tanımlamaya yöneltilir; materyalist, hancı, bireyci zihniyetin sunduğu ölçüler, şahsiyet inşasının sessizce yerleşen cetveline dönüşür.

Oysa toplumları ayakta tutan yalnızca uzman üretmek değildir; vicdan sahibi insan yetiştirmektir. Bilgili ama vicdansız bir doktor, donanımlı ama emanete sadık olmayan bir mühendis, üretken ama hakikate bağlı olmayan bir akademisyen, becerikli ama şahsiyet yoksunu bir öğretmen topluma iyilik değil, daha sofistike kötülükler üretir. Çünkü ahlaksız beceri, sıradan yetersizlikten daha tehlikelidir. Vicdansız zekâ, cehaletten daha yıkıcı olabilir. Mesele yalnızca kabiliyet değil, o kabiliyetin hangi ahlaki omurga üzerinde yükseldiğidir.

REKABETİN KUTSANMASI: KARDEŞLİĞİ ÖLDÜREN KARŞILAŞTIRMA REJİMİ

Bugünün çocuk yetiştirme düzeninde en görünmez ama en öldürücü zehirlerden biri, rekabetin doğal, kaçınılmaz ve hatta neredeyse kutsal bir gerçeklik gibi sunulmasıdır. Çocuk daha küçük yaşlardan itibaren aynı telkine maruz kalır: “Öne geçmelisin. Geri kalmamalısın. Herkesen daha iyi olmalısın. Zirveye çıkmalısın.” İlk bakışta bu sözler gayret aşıyor gibi görünüyor. Fakat ölçüsüz rekabet telkini, başkasını kardeş değil rakip olarak gören bir zihin üretir.

Sürekli kıyaslanan çocuk, kendi değerini içsel olgunlukla, niteliksel kalite ile değil; başkasına göre üstünlükle tanımlar. Böylece arkadaşlık bile saflığını kaybeder. İlişkiler, fayda ve konum hesabına bulaşır. Başkasının başarısı ilham değil tehdit, başkasının mutluluğu sevinç değil gizli huzursuzluk kaynağı hâline gelir. Böyle bir ruh ikliminde dayanışma kurur, empati zayıflar, paylaşım anlamsızlaşır. Çünkü yarışın mantığı, ötekini eşit bir insan olarak görmekten çok, geçilmesi gereken biri olarak konumlandırır.

Dehşetle izlediğimiz birçok davranış, birbirinden kopuk arızalar değildir. Hıncılık, teşhircilik, tahammülsüzlük, saldırganlık, sorumsuzluk ve şiddet; aynı terbiyesizlik ikliminin farklı yüzleridir. Bunların her biri, insanın iç dünyasında sınır duygusunun zayıflamasıyla ilgilidir.

Bu sadece çocuklukta kalmaz, yetişkinlikte de sürer. Kariyerde, gelirden, evlilikte, çocuk yetiştirmede, yaşama tarzında, hatta kimi zaman dindarlık pratiklerinde bile karşılaştırma kültürü hüküm sürer. İnsanlar yaşamak için değil, birbirini geçmek için yaşar. Böyle bir düzenin ahlaki sonucu yıkıcıdır: Kanaat kaybolur, şükür zayıflar, huzur çekilir, paylaşma duygusu solar ve insan içten içe sürekli eksik hisseder. Çünkü rekabetin putlaştırıldığı yerde insan hiçbir zaman yetinemez. Orada hayat, nimet değil pisttir, kardeşlik değil müsabakadır.

HAZCILIK, TEŞHİR VE ŞİDDET: BOZULMUŞ RUH DÜZENİNİN PATLAMASI

Bugün toplumda dehşetle izlediğimiz birçok davranış, birbirinden kopuk arızalar değildir. Hıncılık, teşhircilik, tahammülsüzlük, saldırganlık, sorumsuzluk ve şiddet; aynı terbiyesizlik ikliminin farklı yüzleridir. Bunların her biri, insanın iç dünyasında sınır duygusunun zayıflamasıyla ilgilidir. Nitekim bu savrulmalar, bencilliği meşrulaştıran bireyselleşmenin, yükümlülüğü değersizleştiren özgürlük mitinin ve hedonist zihniyetin çocuk ruhunda açtığı yaralardan bağımsız değildir.

Sürekli öne geçmesi öğretilen, arzuları sürekli kışkırtılan, beklemeyi öğrenmeyen, mahrumiyetle olgunlaşamayan çocuk zamanla hıza hemen ulaşmayı doğal hakkı sayar. İsteddiği şey gecikince öfkelenir. Engellenmeyi hayatın olağan sınırı değil, kişisel saldırı gibi algılar. Sınırla karşılaşınca sabır değil taşkınlık üretir. İşte şiddete giden yol çoğu zaman tam da buradan başlar. Çünkü şiddet yalnızca bedene yönelen kaba kuvvet değildir; şiddet, sınır tanımayan nefsin davranışa dönüşmesidir.

Teşhircilik de aynı bağlamda okunmalıdır. Sürekli başarı, görünürlük ve onay ekseninde yetişen çocuk, zamanla varlığını içsel değerle değil dışsal dikkatle kurar. Görülmek, alkışlanmak, fark edilmek, beğenilmek onun için neredeyse ontolojik bir ihtiyaç hâline gelir. Böylece mahremiyet aşınır. Utanma duygusu küçümsenir. Sergilemek normalleşir, sakınmak ise geri illiklik veya geri kalmışlık gibi sunulur. Sonunda görünürlük arzusu ile ahlaki sınır kaybı birleşir ve insan, kendi içini de bedenini de hayatını da vitrine dönüştürür.

Şiddetin sıradanlaşması da buradan beslenir. Merhamet eğitimi zayıfsa, başkasının acısını hissedebilme kapasitesi gelişmemişse, insan ilişkileri fayda ve rekabet üzerinden kuruluyorsa o zaman başkasına zarar verme eşiği düşer. Çünkü insanı şiddetten alıkoyan şey sadece yasa korkusu değildir. Asıl engel, vicdandır. Vicdanı yeterince işlenmemiş, kader ortaklığı duygusu gelişmemiş, iç sınırları inşa edilmemiş kişi için şiddet daha kolay meşrulaşır. Bugün kaba dilin, dijital linç kültürünün, aşağılamanın, öfke patlamalarının, duygusal hoyratlığın ve fizikî saldırganlığın yaygınlaşması tesadüf değil, uzun bir ahlak ihmali tarihinin birikmiş sonucudur.

ŞAŞKINLIK GÖSTERDİĞİMİZ ŞEY, KENDİ ELLERİMİZLE ÜRETTİĞİMİZ FELAKETTİR

Bugün toplumun farklı kesimlerinden yükselen ortak soru şu: “Bu çocuklara ne oldu?” Fakat bu soru eksiktir, hatta bir yönüyle dürüst değildir. Çünkü sanki açıklanması zor, dışarıdan gelmiş, beklenmedik bir bozulmayla karşı karşıyaymışız gibi davranıyoruz. Oysa yaşadığımız tablo, dışarıdan gelen bir afet değil, içeriden üretilmiş bir sonuçtur. Bu çocuklara ne olduğunu sormadan önce, onlara ne yaptığımızı sormak gerekir. Yaşanan travmalar, yalnızca pedagojik hataların, sınav baskısının ya da dijital kuşatmanın sonucu değildir; bencilliğe ve sorumsuzluğa uzanan bireyselleşmeden, sorumluluğu devre dışı bırakan özgürlük mitinden ve hedonist zihniyetin çocukların kimlik ve kişiliklerinde öncelenen değer ve ölçütler hâline getirilmesinden bağımsız düşünülemez.

Ebeveynler olarak biz çocukları hakikatle değil, rekabetle büyüttük. Sınır öğretmek yerine hürs aşıladık. Kanaat vermek yerine tatminsizlik

ürettik. Edep kazandırmak yerine vitrinde parlamayı telkin ettik. İyiliği sevdirmek yerine kazanmayı kutsadık. İnsan olmayı değil öne geçmeyi öğrettik. Merhameti değil performansı, karakteri değil kariyeri, olgunluğu değil görünürlüğü büyüttük. Sonra da çıkan manzaraya bakıp dehşete düşmüş gibi yaptık.

Oysa burada şaşılacak pek az şey vardır. Hiçbir toplum, ahlakı sürekli erteleyip huzurlu nesiller bekleyemez. Hiçbir aile, çocuğun şahsiyetini ihmal edip sonra onun karakter zaafı karşısında yalnızca yakınlardan sorumluluktan kaçamaz. Mahsul, tohumun kaderini taşır. Hırs eken merhamet biçemez. Menfaat eken fazilet devşiremez. Rekabeti putlaştıran kardeşlik üretmez. Ahlakı dipnota indiren sağlam bir toplum kuramaz. Bugün gördüğümüz şey, sistemin arızası değil, sistemin mantıksal sonucudur.

SONUÇ: ÇOCUĞU PERFORMANS NESNESİ DEĞİL, YENİDEN İNSAN OLARAK GÖRMEK

Bugün ihtiyaç duyulan, çocuk yetiştirme düzeyinde küçük teknik düzeltmeler yapmak değildir. Asıl ihtiyaç, zihniyeti kökten sorgulamaktır. Çocuğu yeniden insan olarak görmek gerekiyor. Onu yalnızca sınava hazırlanan bir zihin, diploma taşıyacak bir beden, aileye itibar kazandıracak bir proje, gelecekte iyi maaş getirecek bir yatırım nesnesi olarak değil; kalbi, vicdanı, iradesi, zaafı, istidadı ve ahlaki sorumluluğu olan bir insan olarak görmek gerekiyor.

Çocuk önce iyi insan olmayı öğrenmelidir. Çünkü iyi insan olmadan başarılı olmak, toplum için güvence değil tehdittir. Vicdansız başarı tehlikelidir. Merhametsiz zekâ ürkütücüdür. Ahlaksız beceri yıkıcıdır. İnsanı büyütmeyen hiçbir yükseliş, gerçek anlamda başarı değildir. Bu yüzden aileler çocuklarına yalnızca ders programı değil; sabır, edep, sorumluluk, kanaat, şükür, merhamet, hayâ, adalet ve hakikat terbiyesi de vermek zorundadır.

Aksi hâlde bugün yaşadığımız sarsıntılar, gelecekte karşılaşacağımız daha büyük çözümlerin sadece ön sözüdür. Çünkü mesele yalnızca çocukların hangi mesleğe sahip olacağı değildir. Asıl mesele, nasıl insan olacaklarıdır. Ve nihai hakikat şudur: Nasıl çocuklar yetiştirirsek, sonunda öyle bir toplumda yaşarız.

KÖLELİK, TARİHSEL ADALET VE TAZMİNAT TARTIŞMALARI ÜZERİNE

MEHMET BEYHAN

25 Mart 2026 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda oldukça önemli bir oylama gerçekleşti. Zira köle ticaretinin en acı hatıralarının yaşandığı ülkelerden Gana'nın girişimiyle Afrikalıların köleleştirilmesi "insanlığa karşı işlenmiş en ağır suçlardan biri" olarak tanımlandı. "Tarihî bir ahlaki uyanış" şeklinde tanımlanan bu karar tasarısı, yalnızca geçmişin acılarını hatırlatmakla kalmamış; aynı zamanda uluslararası toplumu, bu tarihsel travmayla yüzleşmeye, özür ve tazminat gibi ahlaki sorumlulukları yeniden düşünmeye davet etti.

Söz konusu oylama 123 ülkenin desteğiyle kabul edildi. Bu karar karşısında ABD, İsrail ve Arjantin karşı oy kullandı. İngiltere başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesi çekimser kaldı. Bu oylama, köleleştirme anlayışına karşı hangi ülkenin nerede durduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Her ne kadar Genel Kurul kararlarının hukuki bağlayıcılığı bulunmasa da köleliğin yalnızca geçmişte kalmış bir olgu olmadığı; etkileri bugüne uzanan ahlaki ve siyasal bir mesele olduğu anlaşılmaktadır.

Kölelik, insan onurunu inkâr eden ve insanı bir nesneye indirgeyen bir düzen olarak, yalnızca belirli bir tarihsel olayın ya da güncel bir siyasal tartışmanın sınırları içinde ele alınamayacak kadar derin bir insanlık meselesidir. Bu sebeple meseleyi, BM Genel Kurulu'nda Gana tarafından gündeme getirilen tartışmanın ötesine taşıyarak, daha geniş bir kavramsal ve felsefi çerçevede değerlendirmek gerekmektedir. Zira kölelik, yalnızca geçmişte yaşanmış bir zulüm değil, insan onurunun ne olduğu ve nasıl korunması gerektiğine dair cihanşümul bir sorgulamayı da beraberinde getiren tarihsel bir kırılmadır.

KÖLELİK, TARİHSEL ARKA PLAN VE İNSAN ONURU

Kölelik, en genel anlamıyla bir insanın başka bir insan üzerinde mülkiyet hakkı iddia etmesi ve onu bir araç, bir nesne ya da bir üretim unsuru olarak konumlandırmasıdır. Bu yönüyle kölelik, insanı özne olmaktan çıkararak nesneleştiren, iradesini ve özgürlüğünü ortadan kaldıran bir tahakküm biçimidir. Felsefi açıdan değerlendirildiğinde kölelik, insanın doğuştan sahip olduğu onur ve hakların sistematik biçimde inkâr edilmesi anlamına gelir. Bu sebeple kölelik, yalnızca tarihsel bir kurum değil, aynı zamanda insanlık vicdanına yönelmiş en ağır ahlaki ihlallerden biridir.

Tarihsel süreç içerisinde kölelik, farklı medeniyetlerde ve coğrafyalarda çeşitli biçimlerde varlık göstermiştir. Antik uygarlıklardan modern döneme kadar uzanan geniş bir tarihsel çerçevede kölelik, çoğu zaman ekonomik ve toplumsal sistemlerin bir parçası kabul edilmiştir. Ancak bu yaygınlık, onun ahlaki meşruiyetini değil, insanlığın uzun süre boyunca cihanşümul adalet ve eşitlik fikrini tam anlamıyla geliştiremediğini gösterir.

Özellikle modern dönemde, coğrafi keşiflerle birlikte Batılı ülkeler, köleliğe yeni ve daha yıkıcı bir boyut kazandırmıştır. Zira sömürgecilik ile birlikte kölelik, bireysel bir uygulama olmaktan çıkarak küresel ekonomik bir sistemin temel bileşenine dönüşmüştür. Bu süreçte Afrika kıtası hem doğal kaynakları hem de insan gücü bakımından sistematik bir sömürüye maruz kalmıştır. Milyonlarca insan zorla yerlerinden edilerek Amerika kıtasına taşınmış ve plantasyon ekonomisinin bir parçası hâline getirilmiştir.

Kölelik, insan onurunu bütünüyle ortadan kaldıran bir anlayışa dayanır. İnsan yalnızca biyolojik bir varlık değil, aynı zamanda irade sahibi, ahlaki sorumluluk taşıyan ve değer üreten bir öznedir. Bu sebeple bir insanın başka bir insan üzerinde mutlak tasarruf hakkına sahip olduğu düşüncesi, insanın ontolojik değerine doğrudan bir saldırıdır.

Kölelik yalnızca fiziksel bir zorunluluk ilişkisi değil, aynı zamanda psikolojik, kültürel ve toplumsal bir yıkım sürecidir. Köleleştirilen kişi, yalnızca emeğini değil; kimliğini, aidiyetini ve insanlık onurunu da kaybetmeye zorlanır. Bu yönüyle kölelik, bireysel bir hak ihlalden ziyade, insanlığın ortak vicdanına karşı işlenmiş yapısal bir suç niteliği taşır.

İSLÂM DÜŞÜNÇESİNDE KÖLELİĞE YAKLAŞIM

İslâm'ın ortaya çıktığı tarihsel bağlam dikkate alındığında, köleliğin zaten mevcut bir toplumsal gerçeklik olduğu görülmektedir. Bu sebeple İslâm, köleliği sıfırdan inşa eden bir sistem değil, mevcut bir sosyal yapıyı devralan tarihsel bir zeminde ortaya çıkmıştır. Kur'ân'ın yaklaşımı, köleliği ani bir yasakla ortadan kaldırmak yerine, onu ahlaki, hukuki ve ekonomik mekanizmalar aracılığıyla aşamalı biçimde daraltan bir dönüşüm modeli şeklinde tezahür eder. Bu tedrici yaklaşımın, yalnızca normatif bir tercih değil, aynı zamanda toplumsal gerçekliğin doğasına uygun bir hikmete dayandığını düşünüyorum.

Nitekim daha yakın tarihsel tecrübeler de köklü ve yapısal dönüşümlerin ani müdahalelerle değil, çoğu zaman aşamalı süreçlerle daha kalıcı biçimde gerçekleştirilebildiğini göstermektedir. Örneğin Amerikan İç Savaşı sonrasında ABD'de köleliğin hukuken kaldırılması, önemli bir aşama olmakla birlikte, bu dönüşümün toplumsal ve ekonomik sonuçları kısa vadede ciddi sorunları da beraberinde getirmiştir. Özellikle eski köle nüfusunun ekonomik hayata entegrasyonu, üretim ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi ve toplumsal yapının dönüşümü zaman almıştır. Bu durum, köleliğin ilgasının yalnızca hukuki bir düzenleme ile değil, daha geniş bir sosyoekonomik dönüşüm süreciyle mümkün olabileceğini ortaya koymuştur.

Bu bağlamda, Kur'an'ın kölelik karşısında benimsediği tedrici yöntem, yalnızca tarihsel bir zorunluluğun ürünü değil; aynı zamanda toplumsal dönüşümün doğasına uygun, daha derinlikli ve sürdürülebilir bir değişim anlayışını yansıtan bir yaklaşım olduğunu göstermektedir. Onun için Kur'ân'da köle azadı, ahlaki olgunluğun bir göstergesi şeklinde sunulmaktadır. Kölelerin özgürleştirilmesi "iyilik" kavramının temel unsurlarından biri değerlendirilmiş, böylece özgürleştirme eylemi ahlaki bir erdem sayılmıştır. Aynı zamanda çeşitli hukuki yükümlülükler kapsamında köle azadı, kefaret olarak belirlenmiş ve böylece özgürleşme teşvik edilmiştir.

Bunun yanında kölelerle özgürleşme antlaşması yapılması teşvik edilmiş, köleliğin mutlak ve değişmez bir statü olmadığı açıkça belirtilmiştir. Ayrıca toplumsal yardımlaşma mekanizmaları içinde kölelerin özgürleştirilmesine özel bir alan ayrılması, bu sürecin kurumsal olarak desteklendiğini göstermektedir. Bu çerçevede İslâm'ın köleliğe yaklaşımı, mevcut bir sistemi meşrulaştırmaktan ziyade, onu içeriden dönüştüren ve zamanla ortadan kalkmasını hedefleyen tedrici bir reform modeli olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bazı fanatik grupların "İslâm'da kölelik vardır!" söylemi gerçeği yansıtmamaktadır.

Yeri gelmişken, sosyal medyada kimilerinin maksatlı olduğu anlaşılan yorumlarına kısaca değinmek istiyorum. Bunlar, Kur'ân'ın kölelikle ilgili yaklaşımını sadece "kefaret hükümleri" üzerinden okurlar. Hâlbuki Kur'ân'da köle azadı, tek bir bağlama indirgenmemiş, aksine farklı bağlamlarda sürekli teşvik edilir. Örneğin iyiliğin tanımı yapılırken köle azadı doğrudan ahlaki erdem bir parçası olarak zikredilir (Bakara suresi/177. ayet). Bu, köle azadının yalnızca hataya bağlı bir hukuki sonuç değil, başlı başına bir ahlaki ideal olduğunu gösterir.

Ayrıca Kur'ân, kölelerin özgürleşmesi için, sözleşme mekanizmasını teşvik eder (Nûr suresi/33. ayet). Bu, köleliğin devamını garanti altına alan değil, tam tersine onu çözmeye yönelik çok açık bir düzenlemedir. Eğer Kur'ân köleliği kurumsallaştırmak isteseydi, neden sürekli köle azadını teşvik eden, onu kefaretlerin merkezine yerleştiren ve özgürleşme yolları açan hükümler getirsin? Hukuk kurmak ile sistemi

dönüştürmek arasında çok açık bir fark vardır. Bunlar ya bu farkı görmüyorlar ya da görmek istemiyorlar. Kur'ân'ın yaptığı, mevcut bir sistemi düzenlemek değil, onu içeriden aşındırarak ortadan kaldıracak bir ahlaki ve hukuki zemin oluşturmaktır. Dolayısıyla "Eğer hata yoksa azat da yok!" demek, Kur'ân'ın bütüncül yapısını göz ardı eden indirgemeci ve dar bir bakış açısıdır.

SÖMÜRGEÇİLİK, KÖLELİK VE KÜRESEL SERMAYE BİRİKİMİ

Modern dönemde özellikle 'coğrafi keşifler' sonrasında kölelik, Batılı ülkeler tarafından küresel bir ekonomik sistemin temel unsurlarından biri hâline getirilmiştir. Sömürgecilik ile birlikte Afrika kıtası, yalnızca kaynakları açısından değil, aynı zamanda insan gücü bakımından da yoğun bir sömürüye maruz kalmıştır.

Transatlantik köle ticareti sürecinde milyonlarca insan zorla Amerika kıtasına taşınmış, insanlık dışı şartlarda çalıştırılmış ve ağır şiddet biçimlerine maruz bırakılmıştır. Bu süreç, yalnızca bireysel trajediler üretmekle kalmamış, aynı zamanda küresel ekonomik yapının şekillenmesinde de belirleyici bir rol oynamıştır.

Amerika kıtasındaki plantasyon ekonomisi, Avrupa'nın sermaye birikim sürecine önemli katkılar sağlamış, bu birikim daha sonra sanayi devriminin finansal altyapısını oluşturmuştur. Bu sebeple Batı dünyasının modern refah düzeyi, yalnızca iç dinamiklerle değil, aynı zamanda sömürgecilik ve kölelik üzerinden kurulan küresel ekonomik ilişkilerle de yakından bağlantılıdır. Bu tarihsel arka plan, günümüzde tazminat tartışmalarını adalet meselesinin merkezine yerleştirmektedir. Tazminat kavramı, yalnızca bir fiyat biçme ya da maddi bir ödeme değil; aynı zamanda geçmişte yaşanan haksızlıkların, sistematik sömürünün modern dünyanın inşasındaki rolünün tanınması ve ahlaki sorumluluğun kabul edilmesi anlamına gelir.

Elbette geçmişte yaşayan kişilerin eylemlerinden dolayı bugünkü nesilleri doğrudan sorumlu tutmak adil değildir. Ancak bugünkü ulus devletlerin ve ekonomik yapıların, bu tarihsel süreçlerin devamı niteliğinde olduğu da göz ardı edilemez. Bu sebeple sembolik tazminatlar ve resmî özürler, geçmiş ile bugün arasında

Gana Cumhurbaşkanı John Dramani Mahama, 25 Mart "Uluslararası Kölelik ve Transatlantik Köle Ticareti Kurbanlarını Anma Günü" vesilesiyle transatlantik köle ticaretinin "insanlığa karşı işlenmiş en ağır suçlardan biri" olarak resmen tanınması amacıyla BM Genel Kurulu'na sunduğu tasarı kabul edildi.

ahlaki bir köprü kurma işlevi görebilir. Bu tür adımlar, yalnızca mağdur toplumların tarihsel hafızasını onarmakla kalmaz; aynı zamanda küresel düzeyde daha adil bir siyasal ve ekonomik düzenin inşasına katkı sağlar.

Tarihsel açıdan Pan-Afrika hareketinin öncülerinden Gana'nın girişimine karşı çıkan ülkelerle çekimser oy kullanan Avrupalı ülkelerin tutumu, sürekli insan haklarından, onurundan, hukuktan bahsetmeleriyle tezat oluşturmuştur. Müslüman ülkelerin Gana'nın girişimine destek vermesi, insan onuruna, hukuka, Kur'ân'a saygı duyduklarını gösteren tarihî bir öneme sahiptir.

Kölelik, insanlık tarihinin en derin ahlaki kırılmalarından biridir. Bu kırılmanın etkileri günümüzde de farklı biçimlerde varlığını sürdürmektedir. Bu sebeple kölelik meselesi yalnızca geçmişe ait bir olgu değil, günümüzün adalet, eşitlik ve tarihsel sorumluluk tartışmalarının merkezinde yer alan bir mesele şeklinde ele alınmalıdır.

Tazminat, özür ve tarihsel yüzleşme gibi mekanizmalar, bu sürecin önemli araçlarıdır. Gerçek anlamda küresel bir adalet anlayışı, ancak geçmişle yüzleşme cesareti gösterildiğinde ve bu yüzleşme kurumsal mekanizmalarla desteklendiğinde mümkün olabilir.

TRANSHÜMANİZMİN HAYALLERİ VE HEDEFLERİ

ÖMER YAMAN

Ayrıntılarda kaybolmadan hemen belirtelim ki transhümanizm yani insan ötesi varlığa ulaşma projesi, insanın mevcut hâlini yeterli görmeyerek sınırların aşılması gerektiği iddiasıyla ortaya çıkmış düşünce akımlarındandır. Literatürde zaman zaman “insanlık+ veya human+” rumuzlarıyla da ifade edilen bu düşünce akımı, insanın bedensel, zihinsel ve hatta nasıl oluştuğu, kendisini nasıl gösterdiği hâlâ tam anlaşılmayan duygusal sınırlılıkları birer sorun görmüş ve bu sorunların teknoloji yoluyla ortadan kaldırılabileceğini savunmuştur. Temel hedefi; insan sağlığını güçlendirerek korumak, zekâsını daha işlevsel hâle getirmek ve yaşlanma ile hastalık gibi biyolojik kısıtları azaltarak (hatta daha ütopyik olanlarına göre ortadan kaldırarak) yaşam süresini uzatmak olan transhümanizm aslında evrimci felsefenin bir uzantısıdır. Bu söylemi benimseyenlere göre doğal evrim yavaş ilerler, biz bu süreci teknolojiyle hızlandırabiliriz. Transhümanistler, insanın teknoloji aracılığıyla kendi evrimini kontrol edebileceğini, bunu isteğe göre hızlandırabileceğini ve sonuçta potansiyelini en üst düzeye çıkarabileceğini savunur. Böylece posthuman/insan ötesi aşamasına yani biyolojik yapısının ötesine geçmiş, zihni ve bedeni üstün yeteneklerle donatılmış yeni bir varlık formuna ulaşılır.¹

TRANSHÜMANİSTLERE GÖRE İNSAN

Yaratılmış olanın kendi doğası ve amacı itibarıyla en ideal formda yaratıldığı (leyse fi'l-imekân ebde'u mimmâ kâne/كأن مِمَّا كان) inancının karşısında yer alan bu iddia, insanı, amaçları doğrultusunda mükemmel bir şekilde yaratılmış, sorumluluk sahibi bir varlık değil, evrimini henüz tamamlamamış ve dolayısıyla geliştirilmeye muhtaç eksik bir varlık şeklinde konumlandırmıştır. Böylece transhümanistlere göre insan, bir amaç doğrultusunda belli sınırlılıklarla yaratılmış olma bilincinden uzaklaşarak

kendi kaderini kendi belirleyen, kendi kendini inşa eden ve yaratıcının iradesiyle savaşan bir varlık haline gelmiştir.

Bazı araştırmacıların biraz zorlamayla da olsa ilk izlerini 14. yüzyılda Dante'nin *İlahi Komedya*'sındaki “eskatolojik ölümsüz et” nitelemesinde bulduğu bu yeni düşünce, bilim, teknoloji ve kültür akımı (evet sadece düşünce değil aynı zamanda bir bilim-teknoloji, kültür ve hatta inanç akımı), 1990'larda tanımlanmaya başlamıştır. Kudüs İbrani Üniversitesi Tarih Bölümü profesörlerinden Yuval Noah Harari'nin kitaplarıyla popülerleşen ve daha çok konuşulmaya başlanan transhümanizm bazılarınca bir imkân ama bazılarınca bir kötü son şeklinde tartışılmaya devam ediyor.²

Transhümanist düşüncede teknoloji yalnızca bir araç değil, insanı yönlendiren ve şekillendiren merkezî bir otorite gibidir. Teknolojinin gelişmesi ve sağladığı konforun artmasıyla birlikte insanın emekle, sorumlulukla ve hatta sabırla kurduğu ilişki zayıflamaktadır. İnsan giderek daha edilgen, bağımlı ve daha tembel hâle gelmiştir.

Bu durum insanın düşünme ve sorgulama yetisini zayıflatmakla beraber, insan sunulan hazır çözümleri de sorgulamadan kabul eden bir varlığa dönüşmektedir. Bu noktada transhümanizmin insanı kendine bağlayan yönünü, George Orwell'in 1984 adlı romanında tasvir edilen insan profiline benzetebiliriz. Bu distopyada insanlar, sürekli denetim altında tutularak düşünemez, sorgulayamaz ve hakikati ayırt edemez duruma dönüşmektedir. Hakikat, yukarıdaki seçkinlerin sunduğu biçimiyle kabul edilmektedir. Benzer şekilde transhümanizm de insanı, teknolojiye, gıda kapsüllerine, konfora ve bunları yöneten sisteme mutlak bağlı hâle getirerek insanın hakikatle ve Allah ile kurduğu

1 Ahmet Dağ, *Transhümanizm: İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü*, Elis Yayınları, Ankara, 2020, s. 135.

2 Bk. Seyithan Can, *Transhümanizm ve İnançın Geleceği*, Tezkire Yayınları, Ankara, 2022.

bağı zayıflatmaktadır. İnsan artık “Tanrı”ya yönelen değil, teknolojiye güvenen ve ona teslim olan bir varlık hâline gelmektedir.

Transhümanizmin hayal ve hedeflerine gelince; bu iki kelime her ne kadar birbiri ile benzer gözükse de aslında büyük çapta farklı içerikte kelimelerdir. Hayal, insanın gerçekleşmesini istediği şey üzerinde çaba harcamadan, gerçeklikten uzaklaşarak sonuç istemesi; hedef ise bir kimsenin olmasını istediği şey üzerinde gerçeklikten kopmayarak, çaba sarf ederek sonuç beklemesidir. Buna göre, hayal romantik, hedef ise realist bir bakış açısı denilebilir. Bunun yanı sıra hayal ve hedef kelimelerinin ortak noktalarının bulunduğu ifade edilebilir. Hayal ve hedef arasındaki ortak nokta, ikisinin de bir amacının ve ulaşmak istedikleri bir sonucun olmasıdır.

TRANSHÜMANİSTLERİN HEDEFİ

İnsanoğlu tarih boyunca kendisinde bazı eksiklikleri görmüş, sınırlı kapasitesinden rahatsız olmuş ve hep daha fazlasını istemiştir. Transhümanizm adı verilen düşünce, bu isteği teknolojiyle birleştirip insanı yeniden yaratma düşüncesi içerisine girmiştir. “İnsan doğası üzerinde kontrolü sağlamak için bilimin verileri ve teknolojinin kolaylıklarından faydalanmak transhümanistler açısından birincil öge konumundadır.”³ Bu bağlamda transhümanistlerin hedefi, önceleri doğayla iç içe yaşayan insanın zamanla teknoloji ve tekniğin gelişmesiyle birlikte doğadan koparak kendi hükümdarlığını ortaya koymaktır. Aynı zamanda ölümsüzlük arayışındaki transhümanistler tanrı-doğa-insan üçgenindeki konumunu kendi lehine çevirerek teknoloji ve bilimle dünyada cennet hayatı yaşamayı “hayal” etmektedirler. Dolayısıyla yapay zekâ, vitamin hapları, gıda kapsülleri ve gen alanında yapılan, insanın hayatını kolaylaştırmayı hedefleyen bu teknolojik ve bilimsel gelişmeler -ki, buna da “hedef” denebilir- tüm dünyada hâkimiyet kurmayı kendisine vazife edinmiş transhümanistlerin yegâne amacı hâline gelmiştir. Transhümanistler, hayatın, zekânın, özgürlüğün önünde hiçbir engelin olamayacağını düşünmektedirler, aynı zamanda teknolojinin, insanoğlunun Tanrı

3 Sinem Öndeş, “Transhümanizm Felsefesi Mümkün müdür?“, *Pasajlar Dergisi* 11/ (Mayıs 2022), s.150.

karşısındaki konumunu değiştirecek bir kurttarıcı olan ölümü yenmek için bir rehber olduğu “hayalini” kendilerine düstur edinmişlerdir.

Sonuçta Tanrı’yı ve onun mesajını yani dini, hedeflerini gerçekleştirme noktasında bir engel gören transhümanistlere göre “Dinin amacı, bizi bizden üstün tuttuğu Tanrı’ya boyun eğdirmektir. Tanrı kendi güvensizliğimizden mülhem ürettiğimiz, kendimizden daha fazla güç atfettiğimiz baskıcı bir olguydu. Bu dinî fikirlerin yerini artık kendi sonsuz ilerleme sürecimiz alacak ve artık orada dinler ve tanrılar olmayacak.”⁴ Bu olguyu ortadan kaldırmak için teknolojinin de yardımıyla insanların alışkanlıklarını değiştirmek istemektedirler. Hemen her yere telefonla girdiğimiz şu günlerde içinden çıkamadığımız sosyal medya araçları sebebiyle bütün alışkanlıklarımıza, neyi sevip neyi sevmediğimize tümüyle vâkıf hatta hâkim kişiler, insana sanal bir cennet oluşturma noktasında emin adımlarla ilerlemektedirler.

Örnek vermek gerekirse, ölen çocuğu sebebiyle depresyona giren bir anne aynı zamanda Tanrı’ya da bunun sebebinin kendi iç dünyasında soracaktır. Bu fırsatı kaçırmak istemeyen transhümanistler, geliştirdikleri yapay zekâ vasıtasıyla ölen çocuğun fiziki dünyada sergilediği bütün alışkanlıklarını, işledikleri veriler sayesinde sanal bir dünyaya taşıyacak ve bunu da anneye altın tepside sunacaklardır. Ölen çocuğunu tekrardan dirilmişçesine sanal dünyada bulan anne, bu platformdan çıkmak istemeyecek ve her geçen gün Tanrı’yla ilişkisi zayıflayacak yahut onu unutacaktır. Çünkü insan, alışkanlıklarının çocuğudur. “Biz tanrılar gibiyiz. Atalarımızın tanrıların yaptığını zannettiği şeyleri şimdi biz yapıyoruz.”⁵

4 Ali Köse, “Transhümanizm: Yarın Elbet Bizim!”, *Pasajlar Dergisi* 11/ (Mayıs 2022), s. 194.

5 Ali Köse, *agm.*, s. 194.

PALANTIR VE YENİ DÜZEN: NEOLİBERALİZM ÖLDÜ HOŞGELDİN TEKNOLODİZM!

YANIS VAROUFAKIS

Neoliberalizm, yarım asır boyunca küresel seçkinlerin tartışmasız inancıydı.¹ Bretton Woods'un küllerinden doğan bu cereyan, finansal sermayenin New Deal'in düzenleyici zincirlerinden kurtuluşunu kutsallaştırdı. Onun dehası özgünlüğünde değil, duruşundaydı. Adam Smith veya John Stuart Mill'in piyasaların tam anlamıyla ne zaman başarısız olabileceği konusunda endişe duyan yaklaşımının tersine, neoliberaler piyasanın yanılmazlığını cümle âleme ilan ettiler. Wall Street ekonomilerimizi çökerttiğinde bile, fanilerin müdahalesinin işleri yalnızca daha da kötüleştireceğini söylemekten geri durmadılar. Bu durum finansçılara kusursuz şekilde uyuyordu, ne var ki o dönem sona erdi.

Artık yeni bir sermaye tarzı, bulut sermayesi yükseliştedir. Sahiplerine davranışlarımızı değiştirme konusunda olağanüstü güçler veren,

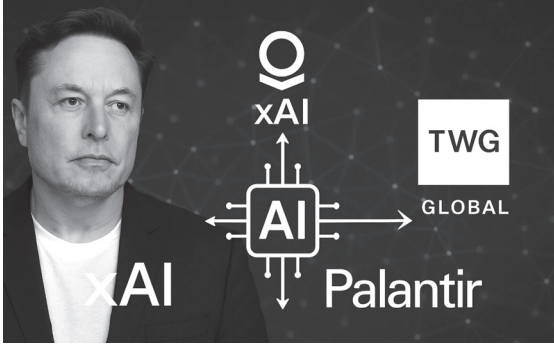
1 Yunanistan'ın eski maliye bakanı Yanis Varoufakis, çağımızın egemen düzenini alışıldık kavramlarla açıklamanın artık mümkün olmadığını iddia ediyor. Teknofeodalizmle yani kârın yerini rantın, piyasanın yerini platformların, vatandaşların yerini ise dijital tebaaların aldığı yeni bir rejimle karşı karşıyayız. Varoufakis, burada 20. yüzyıl boyunca kapitalizmin giderek daha fazla deneyim temelli bir yapıya büründüğünü, fiziksel malların üretiminin zamanla "arzunun ustaca imalatı" ile şekillendiğini ve kısmen onun yerini aldığını gözlemler. Yazarın bu konudaki görüşlerini derli toplu görmek için bk. Yanis Varoufakis, *Teknofeodalizm: Kapitalizmi Öldüren Neydi?*, çev. Mustafa Gündük, Diplomat Yayınları, İstanbul, 2026. [çev.]

ağa bağlı algoritmik makineler. Tıpkı finansçıların neoliberalizme ihtiyaç duyması gibi, bugünün teknoloji lordları da hükümlerliklerini meşrulaştırmak için yeni bir ideolojiye ihtiyaç duyuyorlar. Ki ben buna *teknolordizm* adını veriyorum.

YENİ İDEOLOJİNİN BARİZ VASIFLARI

Neoliberalizmin vazifesi, ABD bütçe açıkları aracılığıyla dolarların durmaksızın geri dönüştürülmesine ideolojik ve sözde bilimsel bir kılıf uydurmaktır. Teknolordizmin vazifesi ise çok daha radikal; her şeyi, insan çabasını, devlet kurumlarını ve Wall Street'in kendisini sömürgeleştirmek için ideolojik bir kılıf sağlamak.

Üç cepheyi ele alalım. *Birincisi*, teknolordizm, tıptan şiir çevirisine ve çocuk yetiştirmeye kadar her alanda, hataya açık, direnen insanları bulut sermayesiyle değiştirmeyi meşrulaştırmalıdır. Neden? Çünkü nüfuz ne kadar derine inerse, teknofeodal sınıf için bulut kârları o kadar artar. *İkincisi*, devleti sömürgeleştirmeyi meşru kılmalıdır, kamu verilerini özelleştirerek, sistemleri vergi dairesine ve Pentagon'a bağlayarak; tıpkı Elon Musk'ın DOGE'si ve Peter Thiel'in Palantir'inin şu an yaptığı gibi. *Üçüncüsü*, Wall Street'i sömürgeleştirmeyi meşru duruma getirmeli, bulut sermayesini finansal hizmetlerle birleştirerek geleneksel piyasaların dışında kısıtlamasız bir bulut finansmanı yaratmalıdır.

Elon Musk

Yeni ideoloji zaten buradadır; teknolordizm, tıpkı neoliberalizmin klasik liberalizmi dönüştürme uğratığı gibi, transhümanizmi dönüştürür. Neoliberal homo economicusu, amorf bir insan yapay zekâ ile bir insan yapay zekâ sürekliliği değiştiriyor. Kutsal piyasayı yeni bir ilahla; ilahi algoritma ile ikame ederek, Amazon tarzı merkezi eşleştirme lehine, merkezlessiz piyasaları geçersiz duruma getiriyor.

Her yerde gözetim, savaş alanlarında otomatik hedefleme, makroekonomik istikrarsızlık, Peter Thiel tarafından alkışlanan demokrasinin bir ideal olarak bile sonu ve üniversitelerin ölümü gibi sonuçlar korku vericidir. Bulut gelirlerinin toplam talebi yok etmesiyle bunların yerlerini kişiselleştirilmiş yapay zekâ geliştirmeleri alır. Yine de teknolordizmin tüm çirkinliği en iyi soyut teoride değil, öncülerinin dile getirilmemiş manifestolarında görülür.

PALANTIR'IN TEKNOLODİST PROGRAMI

Palantir'in yakın tarihli bir sanal paylaşımı, teknolordist programını gururla ortaya koyuyor. Satır aralarını okuduğumuzda, Silikon Vadisi'nin ölçülemez borcunu kabul ettiği acı bir açıklıkla ortaya çıkıyor. Nitekim sözde hor gördükleri bir çoğunluk adına, bu hâkim sınıfı kelimenin tam anlamıyla ölümüne savunacağını açıkça ilan ediyor. Aynı zamanda, Palantir çeşitli rantlara göz dikmiş durumdadır. Örneğin, Apple Store'u hedef alıyor; mahremiyetinizden geriye kalanları da ortadan kaldıracak bir cihazla iPhone'unuzu değiştirme fikri karşısında âdeta ağzının suyu akıyor. Palantir hiçbir şeyi bedavaya vermez; bunun yerine korku ekerek ve sahte bir güvenlik hissi satarak büyür. Kaba

kuvveti yüceltir. "Ahlak, enayiler içindir!" der. Batı'nın daha çok ihtiyaç duyduğu, Palantir'in ölümcül yazılımıdır.

Yapay zekâ destekli katil robotlar geliyor ve Palantir'in vazifesi, önce onları inşa edip sonra soru sorarak olağanüstü kâr elde etmektir. Bu tür silahları sınırlayan uluslararası antlaşmalardan ne pahasına olursa olsun kaçınılmalıdır. Siperlerden kaçınacak bağlantıları bulunmayan her zavallı askere alınacaktır, artık ABD askerlerine maaş ödemeyi unutun. Tüm gelir akışları Palantir'de birleşmelidir; burada hissedarlar kâr ederken, hissedar olmayanlar ölür.

Palantir, ABD Deniz Piyadeleri'ni, sahip oldukları ahlaki yargının geriye kalan kırıntılarını da ortadan kaldıran katil robotlarla donatmak için yoğun şekilde çalışıyor. İç cephede ise Amerikan toplumu, Palantir'in kapasitesini sınırlayabilecek herhangi bir tartışmayı yürütme konusunda tamamen ve kusursuz biçimde biçare hâle getirilmelidir. Kamu görevlileri, Palantir tarafından onaylanan ve vergi mükellefleri tarafından muazzam maaşlar ödenen birkaç kişi hariç topluca işten çıkarılmalıdır.

Siyasi sahaya dönersek, Palantir, Donald Trump'ın, kendisini kamu hizmetine adanmış için aziz ilan edilmesi gerektiği konusunda ısrarcıdır. Trump gibi insanları her şeyleriyle affetmemek ruhumuzu tehlikeye atar. Palantir'in kötü niyetli güçlerini sınırlayabilecek yetkililerin ortaya çıkma ihtimalini artırmaktan bahsetmeye bile gerek yok. Siyaset, insan empatisinden yoksun, yapay zekâ benzeri bir hâl almalıdır. Siyasette ruhlarını kurtarmaya çalışanlar derhal gulaga² gönderilmelidir.

Şirketin belirttiğine göre, Palantir'in çöküşünü hızlandırmayı arzulayan fazla heveskâr insanlar var. Bunlar yeniden düşünmelidir, yoksa neticesine katlanırlar. Bu arada, şirket, nükleer olmayan kitle imha silahları geliştirerek nükleer kıyamet ihtimaline, insanlığın varlığına yönelik yepyeni yapay zekâ kaynaklı tehditler eklemeye hazır olduğu için tebrik edilmelidir.

2 Gulag: Sovyetler Birliği'nde 1920'lerden 1950'lerin ortalarına kadar milyonlarca siyasi tutuklu ve suçlunun zorla çalıştırıldığı, yoğun baskı ve çalışma kampları sistemidir. [çev.]

Neoliberalizm öldü. Bundan sonra gelecek olan, 2008 Büyük Finansal Krizi'ni bir piknik gibi gösterecek. Tek soru, ilahi algoritma bulut dışında herhangi bir şeyi veya herhangi birini tanımayı imkânsız hâle getirmeden önce yeterince insan bunu fark edecek mi?

Vatansever bir şirket olarak Palantir, tarihte hiçbir ülkenin, ilerleme ve özgürlük gayesiyle ABD kadar çok savaş suçu işlemediği hakikatinden son derece gurur duyuyor. Bu durum, Amerika'nın Palantir gibi şirketlere insanlığa bu kadar büyük zarar vererek cömertçe kâr elde etmeleri için sınırsız özgürlük tanıdığı tartışmasıyla gerçeğiyle bağlantılı olabilir. Aynı doğrultuda, Alman ve Japon faşizmi yeniden yüceltilmelidir. Denazifikasyon (Nazilerden arındırma), Avrupa'nın şu anda ağır bir bedel ödediği bir "aşırı düzeltme" idi. Japon pasifizmi de derhal sona erdirilmelidir.

Hassas ABD vatandaşlarına hitap eden Palantir yöneticileri, onları cömert devlet mukaveleleri aracılığıyla her şeyi tekelleştirenleri alkışlamaya çağırır. Onların kâr hanesine iyi gelen, Amerika için de mükemmel olmalıdır. Milyardere gelince, yalnızca milyarlarıyla yetinmemelidirler. Yoksulları, özgürlüklerini milyardere daha fazla güç vermek için kullanmaya ikna eden büyük hikayeleri teşvik ederek, daha da müstehcen biçimde zenginleşmeye çalışmalıdır. Ve bu arada, "Palantir Elon'ı seviyor!" diye eklerler; özellikle de onun ırk ayrımcılığından ilham alan büyük hikayesini.

Daha da fazla ahlaki engeli ortadan kaldırarak, Silikon Vadisi, Amerika'nın şehirlerinde Gazze'de yaptığını yapmakta özgür olmalıdır. Bazı politikacılar, Palantir'e, kalan tüm sivil özgürlükleri ve insan haklarını yok etme hakkını vermekte isteksiz görünüyor. Onlar da susturulmalıdır. Trump ve Clintonlar gibi sevimli insanların hükümete girmekten caydırılmaması için Epstein'in ağı unutulmalıdır. Kamusal alan,

Sanders veya Mamdani gibi yıkıcı unsurlar girmediği sürece her türlü inceleme ve sorgulamadan azade olmalıdır.

Sıradan kamu figürleri, Palantir'e çekici mukaveleler sağladıkları sürece harikadır. Aynı şeyi yapan renkli kamu figürleri de memnuniyetle karşılanır. Kitlelerin çok daha fazla afyona ihtiyacı var, çünkü Palantir'in, tam boyun eğdirme sürecini engelsiz sürdürmesi için yeterince başları dönmüş değil. Bu bağlamda, teşkilatlı batıl inançları sorgulamak kabul edilemezdir ve sona ermelidir. Hitler'in ırk hiyerarşisini geri getirme zamanı gelmiştir; Palantir'in kurucuları ve Elon, bu hiyerarşinin en seçkin zirvesinde yer almalıdır.

Birini ten rengi, etnik kökeni veya dini temelinde yargılamanın yanlış olduğu fikri tereddütsüz biçimde atılıp terk edilmelidir. Siyahlar, Müslümanlar, çoğu Asyalı ve elbette kadınlar, aşağılık "alt insanlardır". Batılı erkekler yarım asırdır eşit/bütünleştirici ve adaletli olma adına bu alt insanları yerlerine oturtmaya direniyorlar. Bu bir hataydı. Alt insanlar, hizmetçi veya seks hizmeti sağlayıcıları olmaları dışında içeri girmelerine asla izin verilmemelidir; en azından Palantir ve Tesla androidlerimizi mükemmelleştirene kadar. İşte o zaman onlar gereksiz hâle gelecektir.

Hiç abartmadan diyebiliriz ki bu, teknolordizm/teknoloji egemenliğidir. Hâlihazırda kodlara, sözleşmelere ve tomahawk füzelerine yazımı devam eden bir ideolojidir bu. Neoliberalizm öldü. Bundan sonra gelecek olan, 2008 Büyük Finansal Krizi'ni adeta bir piknik gibi gösterecek. Tek soru, ilahi algoritma bulut dışında herhangi bir şeyi veya herhangi birini tanımayı imkânsız hâle getirmeden önce yeterince insan bunu fark edecek mi?

Kaynak:

<https://thepoint.com.au/opinions/260422-palantir-and-the-new-order-neoliberalism-is-dead-say-hello-to-techlordism>

Çeviren: Süheyla KÜÇÜK

DÜNYA AMERİKA'YA GÜVENMİYOR

FRANCIS FUKUYAMA

İkinci kitabım *Güven: Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması*'nı¹ 1995 yılında yayımladım. Bu eserde insan işbirliğinin temeli olduğundan güvenin en değerli toplumsal niteliklerden biri olduğunu müdafaa ettim. Ekonomide güven; şirketlerin, alışverişin ve piyasaların işleyişini kolaylaştıran bir arabulucu gibidir. Siyasette ise bu, “sosyal sermaye”, başka bir deyişle vatandaşların müşterek gayeler aramak ve demokratik siyasete fiilen katılmak için gruplar ve teşkilatlar hâlinde bir araya gelme kabiliyetleri şeklinde isimlendirilen şeyin temelini oluşturur.

GÜVEN VE SOSYAL SERMAYE

Toplumlar genel güvenlik seviyeleri açısından büyük farklılıklar gösterir. 1990'larda Harvard'dan Robert D. Putnam, İtalya üzerine kaleme aldığı klasik çalışmada² ülkenin yüksek güvenli kuzeyi ile güvensiz güneyini karşılaştırmıştı. Kuzey İtalya, kamusal yaşama canlılık katan sivil dernekler, spor kulüpleri, gazeteler ve diğer organizasyonlarla doluydu. Buna karşılık güney, sosyal bilimci olan Edward Banfield'in yaptığı daha önceki bir çalışmada³ “ahlaksız ailecilik” şeklinde adlandırdığı bir özellikle tanımlanıyordu; yalnızca yakın aile üyelerinize güvendiğiniz ve çoğunlukla sizi tuzağa düşürmeye çalışan yabancılara karşı temkinli bir tutum sergilediğiniz bir toplum. İncelemeye göre güneydeki tek büyük kurumlar Katolik Kilisesi ve elbette mafyaydı. Mafya güvensizliğin doğrudan bir ürünüdür; eğer bir işadamıysanız,

1 Türkçesi için bk. Francis Fukuyama, *Güven: Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması*, çev. Ahmet Buğdaycı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005. [çev.]

2 Robert D. Putnam, *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1992. [çev.]

3 Edward Banfield, *Moral Basis of a Backward Society*, The Free Press, New York, 1958. [çev.]

İngiltere, 2 Nisan'da Hürmüz Boğazı'nı görüşmek üzere ABD hariç 40 ülkeyle sanal bir zirveye ev sahipliği yaptı.

zayıf hukuk düzeni sebebiyle devletin mülkiyet haklarınızı koruyacağına güvenemezsiniz; biri sizi dolandırırrsa, bacaklarını kırması için bir mafya kiralardınız.

Güven kitabımda ABD'yi “yüksek güvenli” bir toplum şeklinde tanımladım. Bu görüşün uzun bir geçmişi vardır. Fransız gözlemci Alexis de Tocqueville, 1830'larda ABD'yi ziyaret ettiğinde ve ülkenin yerleşik kesiminin büyük bir bölümünü gezdiğinde, Amerika'da İncil çalışma gruplarından kulüplere ve karşılıklı yardımlaşma derneklerine kadar çok sayıda sivil derneğin bulunduğunu ve Amerikalıların güçlükler karşısında yabancılarla birlikte çalışmayı nispeten kolay bulduklarını kaydetti.⁴ Ona göre bu durum, kendi ülkesi Fransa ile keskin bir tezat oluşturuyordu; çünkü Fransa'da müşterek bir gaye için birlikte çalışmaya hazır on Fransız bulmanın zor olduğunu söylemişti. Fransa'da ABD'de gördüğü türden kendiliğinden gelişen sosyallik ya da sosyal sermaye yoktu. Amerika'da yüksek güvenin olduğu yönündeki bu görüş, 20. yüzyılın ortalarında Amerikalı-

4 Türkçesi: Alexis de Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, çev. Seçkin Sertdemir Özdemir, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016. [çev.]

ların birbirlerine, Fransa'daki ve diğer birçok ülkedeki insanlardan daha fazla güvendiklerini gösteren anket verileriyle desteklenmiştir.

Şimdi *Güven* kitabımı yeniden yazmayı düşünseydim ABD'yi güvenin yüksek olduğu bir toplum şeklinde tanımlamazdım. Eser neşredildiği 1990'larda bile, siyasi kutuplaşma yaygınlık kazanmaya başladı ve Amerikalılar kendilerini çoktan siyasi tercihlerine göre sınıflandırmaya başlamışlardı. O zamandan bu yana kutuplaşma daha da arttı. Bu durum, siyaset bilimcilerin "duygusal kutuplaşma" diye adlandırdığı bir duruma dönüştü; taraftarlar sadece meseleler üzerinde anlaşmazlığa düşmekle kalmıyor, aynı zamanda rakiplerinin son derece kötü niyetli ve dürüst olmayan kişiler olduğuna da inanıyorlar. Farklı siyasi grupların kendi üyeleri arasında sosyal sermaye hâlâ mevcut, ancak toplumun genelinde güvensizlik yaygın durumdadır. Aşırı güvenliği ya da seçimlerin dürüstlüğü gibi konularda müşterek bir gerçeklik üzerinde mutabakata varamıyoruz ve bize görünenin aslında farklı olduğunu söyleyen komplo teorileriyle yaşıyoruz.

Güven ve sosyal sermaye ahlaki erdemler üzerine inşa edilir. Dürüst, güvenilir, sözünü tutan ve kendisine doğrudan yarar sağlamasa bile destek sunmaya istekli insanlara güveniriz. Güven, tekrar eden etkileşimler yoluyla zamanla oluşur; birinin sözlerini yerine getirdiğini ve iyiliklere karşılık verdiğini gördüğümüzde biz de aynı şekilde davranma eğiliminde oluruz ve bu erdemli bir döngü yaratır. Ancak zaman içinde oluşmuş bir güven ilişkisi, taraflardan biri bu güveni ihlal edip diğerinden faydalanırsa bir anda yıkılabilir. Nasıl güven kendini pekiştiriyorsa, güvensizlik de aynı şekilde kendini besleyebilir; ihanete uğradığımızda, karşılık verme isteği doğar.

ABD YAPAYALNIZDIR

Uluslararası ilişkilerde güven de son derece önemlidir. Tıpkı kişilere duyduğumuz güven gibi, diğer ülkelere de gözlemlediğimiz davranışlarına dayanarak güven duyarız. Ülkeleri kurallara uymaya zorlayan küresel bir otorite ya da egemen yoktur. Güç kullanımı, yalnızca karşı güçle karşılaşacağı beklentisiyle sınırlanır; bu ortamda güvenilirlik en geçer akçedir. Bu

da beni mevcut küresel durum konusunda son derece endişelendiriyor ve dünya düzeninin nereye gittiği konusunda endişeye düşürüyor.

İran ile süregelen savaşın ve Hürmüz Boğazı'ndaki krizin, Kuzey Atlantik güvenlik yapısında temel bir kırılmayı temsil etmediğini düşünmek zor. NATO güvene dayalı bir ittifaktır; caydırıcılığı, bir üye saldırıya uğradığında diğer üyelerin yardım edeceği inancına dayanır. 11 Eylül sonrasında bazı müttefiklerin Afganistan ve Irak'ta ABD'ye destek vermesi bunun bir örneğidir. NATO, bir müttefikin üçüncü bir tarafa karşı başlattığı saldırgan bir savaşı desteklemek için verilen genel bir taahhüt değildir. Trump, ittifak üyelerini Hürmüz'ü yeniden açmak için ABD ile iş birliği yapmayarak ABD'ye ihanet etmekle suçluyor; ancak hiç kimse saldırgan bir savaş başlatmak için ittifaka katılmadı.

Gerçek şu ki, ABD bugün hiç olmadığı kadar yalnızdır. NATO Genel Sekreteri Mark Rutte mevcut krizde bazı destekleyici açıklamalar yaptı, ancak bu tamamen alayvari çıkarıcı bir tutumdur. Hiçbir sağduyulu Avrupalı lider, bugün ABD'ye verilen desteğin gelecekte Trumpçı bir ABD tarafından aynı şekliyle karşılık verileceğini düşünemez. Amerikan'ın eylemleri Rusya ve Çin gibi rakiplerin işine yarasa da onlar da ABD'nin gelecekte kendi çıkarlarına güvenilir bir şekilde hizmet edeceğini düşünmezler.

Donald Trump, başkanlığı döneminde ABD'nin hiç olmadığı kadar saygı gördüğünü iddia ediyor. Başkanlığı boyunca söylediği birçok yanlış şey arasında bu en saçma olanıdır. ABD'nin hem geleneksel müttefikleri hem de rakipleri tarafından bu kadar güvensizlikle karşılandığı başka bir dönem yoktur. Başarılı bir müzakereci, karşı tarafın antlaşmanın kendi payına düşen kısmını yerine getireceğine dair asgari bir güven yaratmak zorundadır. Ancak karşılıklılık, Trump'ın ne anladığı ne de uyguladığı bir erdemdir.

Kaynak:

<https://www.persuasion.community/p/the-world-simply-does-not-trust-america>

Çeviren: Necdet Yılmaz

DOĞRUDAN: MEDENİYET SAVAŞI

Muhammed SELMÂVÎ

İsrail Başbakanı Benjamin Netenyahu uzun zamandır İran'ı Orta Çağ geriliğinin bir kalıntısı gösterirken, İsrail'i 21. yüzyılda ilerleme ve demokrasinin bir vahası şeklinde sunmaktadır. Bu çerçevede çatışma, medeniyet ve barbarlık arasındaki bir mücadeleden başka bir şey olarak görülmez. Hâlbuki ikisi arasında yapılacak sathi bir kıyas bile çok daha karmaşık hatta tam tersi bir hakikati ortaya koymaktadır.

İran'daki mevcut rejimle siyasi görüş ayrılıkları ne olursa olsun, İran medeniyetinin insanlık tarihinin en eski ve en kalıcı medeniyetlerinden biri olduğu konusunda herhangi bir tartışma olamaz. Kökleri binlerce yıl öncesine uzanarak zengin bir kültürel, entelektüel ve ticari alışveriş sürekliliğini şekillendirmiştir. Ahameniş ve Sasani imparatorlukları döneminde zirveye ulaşan İran, gelişmiş altyapı ile desteklenen son derece gelişkin idari model-

leri sunmuştur. En önemli başarılarından biri de geniş topraklarda ticareti, iletişimi ve imparatorluk birliğini kolaylaştıran kapsamlı bir ağ konumundaki Kraliyet Yolu'dur.

Düşünce alanında, İran felsefesi ve Zerdüşst geleneği, özellikle iyi ve kötü arasındaki süregelen mücadele olmak üzere, derin ahlaki kavramları dile getirmiştir; bu fikirler daha sonra birçok felsefi ve dinî geleneğe yansımıştır. Fars edebiyatı ise, şiir ve anlatının bilgeliği estetik inceliklerle birleştirdiği olağanüstü derinlik ve güzellikte bir miras bırakmıştır. İran sadece Doğu ve Batı arasında bir köprü değildi; birçok medeniyetin entelektüel güçlerinin birleştiği ve geliştiği bir pota idi.

Genellikle tıp eğitiminin en eski merkezlerinden biri kabul edilen Cündişapur'un salonlarında, modern tıbbın temelleri atılmıştır. İran devletinin idari geleneklerinde, yönetim ilkeleri olağanüstü

bir incelikle geliştirilmiştir. “Eş-Şeyhu'r-Reis” (Filozofların Üstadı) İbn Sina, matematiği yenileyen ve bize “algoritma” kelimesini kazandıran Harezmi ve felsefe alanında yükselen Farabi gibi isimler, bu entelektüel mirasın kalıcı şahitleri hüviyetiyle önümüzde durmaktadır.

İnsan şuuru ve kültürel hafıza düzeyinde de miras aynı derecede derindir. Ömer Hayyam'ın dörtlükleri varoluş üzerine tefekkürler vasfıyla yankılanmaya devam ederken, Firdevsi'nin *Şehnâme*'si kolektif mensubiyetin bir hazinesi olarak varlığını sürdürmektedir. Mevlana Celaleddin-i Rûmî ve Hâfız-Şirâzî, ilahi aşkı sınırları ve inançları aşan evrensel bir felsefi dile dönüştürerek, kelimeleri insan ruhunun en yüksek ifadelerini yansıtan göstergelere dönüştürmüşlerdir.

Bu engin medeniyet arka planı karşısında, böyle bir mirası “barbarlık” diye nitelendirmek tarihsel farkındalık, ahlaki otorite ve çağdaş çatışmalardaki güç dili hakkında daha derin soruları gündeme getirmektedir. Bu tür ön yargıları, göz ardı ettikleri geleneklerin entelektüel ve kültürel ağırlığıyla karşılaştırmak zordur.

Neticede İran, Filistin ve Lübnan'da yaşanan çatışmalar basit ikiliklerle anlaşılabilir. Eğer gerçekten medeniyet ve barbarlık arasında bir mücadele varsa, bu söylemle değil, eylemlerle ve kültürlerin yaratma, düşünme ve insanlık durumunu yüceltme konusundaki kalıcı kapasitesiyle tanımlanır.

(Mısırlı Yazar ve Romancı, *el-Ahrâm* , 16 Nisan 2026. Çeviren: Tarık Özcan)

GASSAN KANAFANI'NİN ASYA SEYAHATI

Halid BEREKET

Çin, Hindistan ve Tayland'ın kalbine doğru şaşırtıcı bir tarihi yolculuğa çıkmak, Asya ve dünyada, bilhassa 1960'ların ortalarındaki siyasi, iktisadi ve kültürel şartlar hakkında bilgi edinmek ve olağanüstü bir Arap entelektüelinin Çin'in geleceğine dair kehanetlerini okumak istiyorsanız, Gassan Kanafani'nin *Sonra Asya Parladi*'sini mutlaka okumalısınız. Kendinizi, şaşırtıcı, keyifli ve zenginleştirici bir yolculuğun içinde bulacaksınız.

Gassan Kanafani, sade ama derin bir dille sizi Çin ve Hindistan'ın vadilerinden ve ovalarından sonsuz bilgi dünyalarına ve imgelelerine taşıyacak. Bu eser, nadir ve zamansız bir sanatsal ve edebî şaheserdir. Yazarı gibi, her zamankinden daha çok okunmayı ve takdir edilmeyi hak ediyor. Bu eserde Kanafani, modern zamanların seyyahı ve devrimci rehberi hüviyetiyle karşımıza çıkıyor. Binbir konuya değinen yaklaşımı, zeki ve esprili diliyle Kanafani, Çin ve Hindistan liderlerini, entelektüellerini ve sanatçılarını sorgulayan soruları ve derin kavrayışıyla bu insanların peşini bırakmayan, cesur bir gazeteci. Aynı zamanda Kanafani, halka, onların fedakârlıklarına, işçilerin, çiftçilerin ve Çin Komünist Partisi'nin, onun tarihî lideri Mao Zedong'un önderliğindeki devrimin başarılarına duyduğu hayranlığı da gizleme gereği duymuyor.

Gassan Kanafani'nin dikkat çekici eseri, gezi edebiyatına yeni bir bakış açısı sunuyor. Ayrıca, Çin ve Hindistan tarihi ve insanları konusunda zengin bir anlayış sunmakla kalmıyor, aynı zamanda ciddi, eleştirel ve tarihsel yazının tüm unsurlarını da kullanıyor. Canlı imgeler, anlatım sanatı ve güvenilir bilgilerle bizi kıtanın en batı ucundan başlayarak bir yolculuğa çıkarıyor. Eserin girişinde belirttiği gibi, bizim "rüzgârlarla örülü duvarı delip o harika ve engin dünyaya açılmamızı" sağlıyor.

Sonra şunu yazıyor: "Taş kaşıkla- rın bir başarı sayıldığı dönemde dünya, buradan barut ve kâğıtla ilgili bilgileri ithal etti." Buda'yı buranın bulutları, Konfüçyüs'ü buranın kalabalıkları üretti. Barutu, kâğıdı, kâhini ve filozofuyla birlikte bu coğrafya, beş bin yıllık yolculuğunun sonunda, karşısında o rüzgârlarla örülü duvarı buldu.

Hayal ürünü dünyaya girerken duyduğu hayranlığı dile getiren, okurun dikkatini çekmek için tarihin ilerlediği hattı ortaya koyan giriş bölümündeki ritim, tüm kitap boyunca muhafaza ediliyor. İmparatorların ve antik yeraltı saraylarının tarihinden, rüzgârın oluşturduğu, tabiatın boyadığı kayalardan bahsediliyor. Çin Seddi, mekândaki estetik, çiçekli dağlar ve "Renkler Ülkesi"ndeki bahçeler de kendisine eserde yer buluyor. Ardından Kanafani, bu giriş bölümünü çarpıcı bir cümle ile bitiriyor: "Eğer Çinli olsaydım,

imparatorların kendileri için yaptıklarına duyduğum hayranlık, halkın imparatorlara yaptıklarına duyduğum hayranlığın altında ezilirdi!"

Gassan Kanafani'nin 1965 tarihli bu kitabı sayısız şaşırtıcı bir öngörü sunuyor. Kanafani, Çin ejderhasının devriminin ve hem yurt içinde hem de yurt dışında sömürgecilğe ve eski güçlere karşı gerçekleştirdiği isyanının ileride mevziler kazanacağı öngörüsünde bulunuyor. Çin'in yükselişinin ve kalkınma projelerinin önündeki engelleri aşma ve yoksulluk belasından kurtulma kabiliyetinden bahsediyor. Bu öngörüler, Çin'in zamanın tozunu silkeleyip attığı, "aşağılanma dönemlerini" geride bırakarak kendi ayakları üzerinde durmaya hazırlandığı bir dönemde dillendiriliyorlar.

Tarihinin belirli bir noktasında Çin, "sineklerle mücadele etmek"ten "serçelerle mücadele etmeye" kadar muazzam ve görünüşte birçok zorlukla boğuştu. Kalkınma, sanayi, tarım, eğitim ve yönetimde mucizelere ihtiyaç duyuyordu. Yazar ayrıca, Çin'in nükleer silahlara sahip olduğunu ilan ederken, sömürgeci güçlere karşı koyma ve onlarla yüzleşme kapasitesine sahip olacağını da öngördü. Tüm bu gelişmeler, başta Sovyetler Birliği olmak üzere, komşularıyla bile gergin ilişkiler içerisinde bulunduğu, zorlu şartlarla boğuştuğu bir gerçeklikte yaşandı.

Gassan Kanafani, sözlerine şu şekilde devam ediyor: "Daha acımasız bir kelime kullanmak istersek, yoksulluk, Çin'i uzun tarihi boyunca kasıp kavuran, devrimin, yaşı ve Çin'in birçok problemi sebebiyle henüz bir hizmetkâra dönüştüremediği,

ancak başarıyla kafese kapattığı bir canavardır. (...) Devrimin canlılığı ve insan enerjisini seferber etme arzusu, mali kapasitesinin önüne geçiyor gibi görünüyor ve Çinliler, refahlarının maliyetini karşılayabileceklerinden emin oldukları geleceği beklerken, neler yapabileceklerini bildikleri çıplak elleriyle gurur duyuyorlar. Geleceğe giden yolu inşa etmek için ellerindeki 1,3 milyar silahı hiç beklemeden seferber ettiler.”

Buna rağmen, Gassan Kanafani, resmî anlatıyı reddediyor ve Çin hükûmetince sağlanan bilgileri sorguluyor. Her şeye eleştirel bir zaviyeden bakıyor. “Devrimden önce durum şöyleydi” diyen, eskiden beri kullanılan mantığın ürünü rakamlara ve bilgilere kulak asmıyor. Bu yaklaşım, gözlemciyi bir karşılaştırma yapmaya ve bunu tek değerlendirme kıstası kılmaya zorluyor. Böyle bir kıstas, kesinlikle doğru değil aslında. “Eğer devrim olmasaydı, durum şöyle şöyle olurdu!” diyen bir hesaplama mantığını esas alıyor. Bu matematiksel oyun kabul edilemez, çünkü “eğer”li cümleler, gerçeği değerlendirmek için bilimsel bir araç değildir.

Gassan Kanafani, yolculuğu boyunca her taşın altına bakıyor, her detayı ele alıyor. Çin, halkı, dilleri ve sömürge dönemine uzanan imparatorluk aşaması, aynı zamanda Mao yönetimindeki Çin Komünist Partisi’nin tarihi ve o “şanlı zafer” konusunda tarihsel bir bakış açısı sunuyor. Ancak bunu geleneksel bir tarihçi veya salt bir bilgi aktarıcısı kimliğiyle yapmıyor. Çin Komünist Partisi ile Hindistan Sosyalist Partisi liderleri, yazarlar, sanatçılar, entelektüeller ve Çin’deki İslâmî derneklerin liderleriyle yaptığı çok sayıda röportajda bile, ha-

diselerin ve meselelerin derinliklerine inen, sathi kalmayan, kavrayışı güçlü bir gazetecinin bakış açısından bize derinlikli ve ilgi çekici diyaloglar sunuyor.

Gassan Kanafani’nin 1965’teki Çin gezisinin, Çin devrimine, Mao’un düşüncelerine ve Çin Komünist Partisi liderlerine duyduğu derin hayranlığın, sonraki makalelerinde ve siyasi yazılarında karşılık bulduğunu, Şubat 1969’da Filistin Halk Kurtuluş Cephesi’nin devrimci bir siyasi parti olarak kurulduğu süreçte kaleme aldığı belgelerdeki fikri ve teşkilatçı vizyonun özelliklerini ancak bu hayranlıkla açıklayabileceğimizi söylememiz gerekiyor.

Sonra Asya Parladı kitabını okumak, Çin’in bu noktaya nasıl ulaştığını anlamamız ve aynı zamanda günümüzde tek gözle bakan sorunlu Arap entelektüellerinin gerçekliğini görmemiz için elzemdir. Bu eser bize, tarihsel sabrı, eleştirel uzak görüşlülüğün ve stratejik planlamanın tabiatını, milletlerin aşağılanmaya ve teslimiyete karşı isyan edip ayaklanmaları durumunda yeniden ayağa kalkabilecekleri gerçeği konusunda bir şeyler öğretecektir.

Hiç şüphesiz Gassan Kanafani’yi okuyanlar, “ya lehinde olacaksın ya da aleyhinde” kuralının, “ya/ya da” mantığının ötesine bakarlar. Çünkü bir gazeteci ve edip olarak Kanafani, birçok kabiliyetine “etkileyici yazılar yazan Arap seyyah” niteliğini de eklemiştir. Arap-Çin ilişkilerinin tarihinin bir bölümünü kayıt altına alan Kanafani, doğan güneş olarak Asya’nın ve Çin halkının fedakârlıklarını yüceltir, devrimin elde ettiği kazanımlara saygısını dile getirir. Ardından, pazarlanan bazı görüşlere yönelik

Gassan Kanafani Çin Seddi’nde.

sert eleştirisini ve hicivli ifadelerle dolayıcı mizahi yaklaşımını aktarır, bu görüşlerin tabiatını, siyasetle ve hareketle bağlantılı gayelerini haklı çıkarmadan veya benimsemeden anlamaya çalışır.

Uçağın tekerlekleri Beyrut havaalanına değdiği anda Gassan Kanafani şu soruyu sorar: “Ciğerlerini patlatırcasına bağırarak insanların kulaklarına haykırdığı, aslında apaçık ortada olan hakikate dokunmak için kırk gün boyunca, otuz bin kilometre yol gitmeye, trenlerle ve uçaklarla seksen saat yolculuk yapmaya gerek var mıydı? Elveda, dünyayı aşan, kıyıları mülle kaplı, bereketli, dünyaya aşağıdan bakan kıta... Elveda cesur insanlar, tekrar görüşene kadar hoşça kalın. İndirdiği darbenin çıkarttığı ses, insan medeniyetinin hatırasındaki en uzak noktada bile işitilecek olan gelecekte buluşmak üzere, hoşça kalın!”

(Yazar, 9 Nisan 2022, www.al-akhbar.com. *Çeviren:* Volkan Akalın)

MÜSLÜMANLAR SADECE ARABULUCU DEĞİLLER

Nebil AMR

Aksa Tufanı ve İsrail'in buna verdiği cevapla başlayan Ortadoğu'daki savaşın başlangıcından, genişlemesinden ve uzamasından bu yana, Araplar ve Müslümanlar hem savaş sırasında hem de sonrasında Ortadoğu'nun şekillenmesinde arabuluculuk ve fiili katılımı karakterize edilen bir rol oynadılar.

Suudi Arabistan, New York'ta Filistin Devleti Konferansı tertipleyerek, daha önce belirsiz olan ancak nihayet netleşen bir ilke için uluslararası destek topladı. O ilke, Filistin devletinin kurulması, uluslararası güvenlik ve istikrar için kaçınılmaz bir gereklilik ama aynı zamanda zorunlu bir adımdır.

Gazze savaşında arabuluculuk rolü oynayan ve savaşı bitirmeye yönelik Arap ve İslâm çabalarında önemli bir yere sahip olan, kendisine sunulan tüm teşviklere rağmen Gazze'nin boşaltılmasını önlemede kilit rol oynayan Mısır, Gazze ve Filistin'le ilgili tüm konularda fiili rolünü sürdürmeye devam etti. Savaşın tüm cephelelerinde durdurulması ve savaş sonrası düzenlemeler için Arap ve Müslüman arabulucularla birlikte çalıştı.

Şu anda savaşan taraflar arasında arabuluculukta kilit rol oynayan Pakistan, savaşın sona erdirilmesi ve sonrasındaki günler için düzenlemeler konusunda ortak bir ajandayı paylaşan tüm kardeşleri tarafından destekleniyor, hatta belki de onlar tarafından yetkilendirilmiş bulunuyor.

Rusya-Ukrayna savaşına olumlu müdahalelerde bulunan Türkiye, Gazze'ye yönelik net ve hedef odaklı bir politika izledi ve İran ile ABD arasındaki hassas ilişkinin tüm yönlerine dâhil oldu. Suriye'deki müspet ve tesirli rolü de göz ardı edilemez; bu durum Türkiye'nin İsrail tarafından hedef tahtasına konulmasına ve ilişkilerinde önemli bir bozulmaya yol açtı.

Çatışmaları çözmeye yönelik her çabanın içinde yer alan Katar, Gazze'den Lübnan ve İran'a kadar savaşları sona erdirmede rol oynayan herkesle birlikte çalışıyor. Bireysel veya toplu olarak, bu ülkelerin hepsi, sanki hayırsever bir eylem gerçekleştiriyormuş gibi çatışan taraflar arasında sıradan bir rol oynayan geleneksel veya teknik arabulucu tanımına uymuyor. Aksine, devletlerin rollerinin siyasi standartlarına göre, müdahalelerini ve millî hedefler olarak tanımladıkları amaçları belirleyen kendi çıkarları var.

Bunların hepsi Ortadoğu'nun asli unsurlarıdır; bölgenin mevcut durumuyla iç içe geçmiş, uluslararası güçlerin buradaki rekabetinde ilişkileri şekillendiren aktörlerdir. Aynı zamanda, başkalarının yürüttüğü savaşların ve kurduğu oyunların bedelini en ağır biçimde, kendi topraklarında ve çıkarlarının tam merkezinde ödemişlerdir. Bu sebeple, savaşlar ve büyük güçler arasındaki nüfuz paylaşımı sonucunda Ortadoğu'da yeni bir düzenin, bölge halkları ve aktörleri belirleyici rol üstlenmeden

şekillenmesi artık ne mantıklıdır ne de gerçekçidir. Aksine, ortaya çıkacak yeni yapılanmada onların asli ve etkili unsur olması kaçınılmazdır. Böylesi bir etkin rol ise yalnızca yeni düzenin tartışıldığı masalara davet edilmekle sınırlı kalmaz. Asıl belirleyici olan, sürecin başlangıç aşamalarına, başka bir ifadeyle hazırlıklarına ve girdilerine nüfuz edebilmek; böylece sonuçlar ve çıktılar üzerinde gerçek bir etki yaratabilmektir.

Savaşlarının başlangıcını istediğiniz herhangi bir zamandan itibaren ele alabileceğiniz Ortadoğu'nun hem milletleri hem de devletleri her zaman en çok etkilenen ama savaş sonrası düzenlemelerde en az söz sahibi olanlar olmuştur. Bu durum ne şu anda yaşananlar ne de İran, Gazze ve Lübnan'daki büyük cephelelerdeki savaşlar sona erdikten sonra Ortadoğu'daki düzenlemelerin dışında yaşanması beklenenler sırasında tekrarlanamaz.

Arap ve İslâm devletleri ve özellikle de Gazze dosyasına aktif olarak dâhil olan ve şimdi temsilcileri Pakistan aracılığıyla arabuluculuk yapan devletler, ABD-İran savaşının sonucundan bağımsız şekilde hem Gazze'yi hem de Filistin devletini kapsayan Filistin dosyasını ele almalıdır. Bu sorun Gazze, Güney Lübnan ve İran'da maliyetli bir girişim olan savaşın yok ettiklerini yeniden inşa etmeye odaklanarak ya da savaşın, istikrarsızlığın temel sebeplerini

çözmek için siyasi yollar açarak ciddi çözüm yoluna girmelidir. Her iki durumda da Arap ve İslâm devletleri, savaşın ardından verilecek ilk tepkilerden, bir süredir “Yeni Ortadoğu” diye adlandırılan siyasi haritaların yeniden çizilmesine kadar uzanan kararlarda fiilî ortaklar olacaklardır.

İslâm ve Arap devletlerimiz, ülkelerinin bölünmesine, sınırlarının değiştirilmesine izin vermeyeceklerdir. Bu hem İsrail’in yeni “sarı hatlar” oluşturduğu Gazze ve Lübnan’da hem de İsrail’in sözde “tampon bölgeler” bahanesiyle işgalini genişletmeyi hedeflediği Suriye’de geçerlidir. Bu artık sadece kardeşlerimizle dayanışma meselesi veya savaşan taraflar arasında ateşkes sağlamak için yapılan basit bir arabuluculuk meselesi değildir. Çok daha açık, derin ve acil bir hâl almıştır.

Bu, kendimizi ve çıkarlarımızı meşru bir şekilde savunmaktır. İsrail, başbakanı aracılığıyla, devletleri ve halkları müstemlekeci emelleri konusunda uyarma görevini üstlenmiştir. Nitekim değişmez hayali olan Büyük İsrail’den, Ortadoğu’da doğrudan kontrol sağlamak için güç kullanımına bağlılığından, ajandasını gerçekleştirmek için ABD’yi de yanına çekme yönündeki yorulmak bilmeyen çabalarından fütursuzca bahsetmektedir. Bu durum, Ortadoğu’yu, halklarını ve çıkarlarını her türlü müdahaleden korumak için uluslararası hukuk ve adalet çerçevesinde işleyen bir savunma kalkını gerektirmektedir.

(Filistinli siyasetçi ve yazar, 27 Nisan 2026, *Eş-Şarku'l-Avsat* النشرة الوسطى. Çeviren: Mehmet Yiğit)

GÜÇ, AZİM VE KARARLILIK

Sami EL-ARYAN

Kim kazandı? Hangi taraf teslim oldu? Tahran’da kutlamalar. Tel Aviv’de yas. “İran’a diz çöktüreceğiz!” dediler. “Rejim değişikliği”, “tam teslimiyet”, “sıfır zenginleştirme” ve İran’ın bölgedeki gücünün ortadan kaldırılmasını vaat ettiler.

Peki, şimdi elimizde ne var? Devasa cephaneliğini ortalığa saçan bir süper güç kendi şartlarıyla değil, İran’ın şartlarıyla dönüyor masaya. Bunun üzerinde bir düşünmek lazım... Rejim değişikliği gerçekleşmedi. İran teslim alınamadı. Uranyumu zenginleştirme sürecine dur denilemedi. İran’ın füze programı ortadan kaldırılamadı. Kimse bölgesel müttefiklerini İran’ı yüz üstü bırakmaya zorlayamadı.

Peki, şimdi ne oldu? Görüşmeler, İran’ın kendi belirlediği çerçevede temelinde, egemenliğini, güvenliğini ve haklarını merkeze alan 10 maddelik bir plan uyarınca ilerliyor. Bu, bir taviz değil. Bu, zayıflıktan doğan bir uzlaşma da değil. İşte stratejik sabır böyle bir şey...

Yıllarca İran, ekonomisini boğmayı amaçlayan yaptırımlara, iradesini kırmak için dayatılmış tecride ve kendisini boyun eğmeye mecbur etmek için savrulan tehditlere katlandı. Yine de teslim olmadı. Baskıyı göğüsledi, kendisini yeniden ayarladı ve bekledi. Savaş geldiğinde de çökmedi. Dayandı, karşılık verdi ve direndi. Şimdi aynı egemenlik ve kibir dilini konuşan güçler, müzakere ve uzlaşma dilini konuşuyorlar.

Yaptırımların kaldırılması masada... Dondurulmuş varlıklar serbest bırakılacak. Nükleerle ilgili hakları zımnen kabul ediliyor. Belki de en önemlisi, İran’ın avantajı arttı. Hürmüz Boğazı, eski hâlinde kalıyor. O, coğrafyanın bombalanarak boyun eğdirilemeyeceğine dair bir yadigâr. Güç dengesi değişti ve herkes bunu biliyor.

Siyonist rejim ve ABD’ye gelince... Net ve açık hedeflere sahiplerdi ama o hedeflere ulaşamadılar. Ortada kesin bir zafer yok. İran’ı stratejik bir dönüşüme mecbur edemediler. Hiçbir sonucu dayatamadılar. Bunun yerine, kaçınmaya çalıştıkları bir gerçek, sadece bütünlüğünü koruyan değil, aynı zamanda güçlü bir konumdan müzakere eden bir İran var karşılarında.

Eğer önümüzdeki bu çerçevede bir anlaşmayı doğurursa bu, karşılıklı iyi niyetten doğan diplomatik bir atılım olarak hatırlanmayacak. Gücün sınıdığı, azim ve kararlılık karşısında yetersiz kaldığı bir an olarak hatırlanacak. Tarih bize savaşların boş lafla değil, sonuçlarla değerlendirildiğini öğretiyor.

(Filistinli akademisyen. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İslâm Dünyası ve Küresel İlişkiler Uygulama ve Araştırma Merkezi Direktörü, <https://x.com/SamiAlArian/status/2041714569098203600>’den bir bölüm. 8 Nisan 2026. Çeviren: Ali Aktar)

Ortadoğu’dan sayfası Arap dünyası mediasından derlenerek hazırlanmaktadır.

Yayınladığımız makaleler farklı bakış açıları sunmak amaçlı olup her zaman yayın politikamızı yansıtmayabilir.

MÜSLÜMAN ORTADOĞU'YA TEOPOLİTİK TAARRUZ

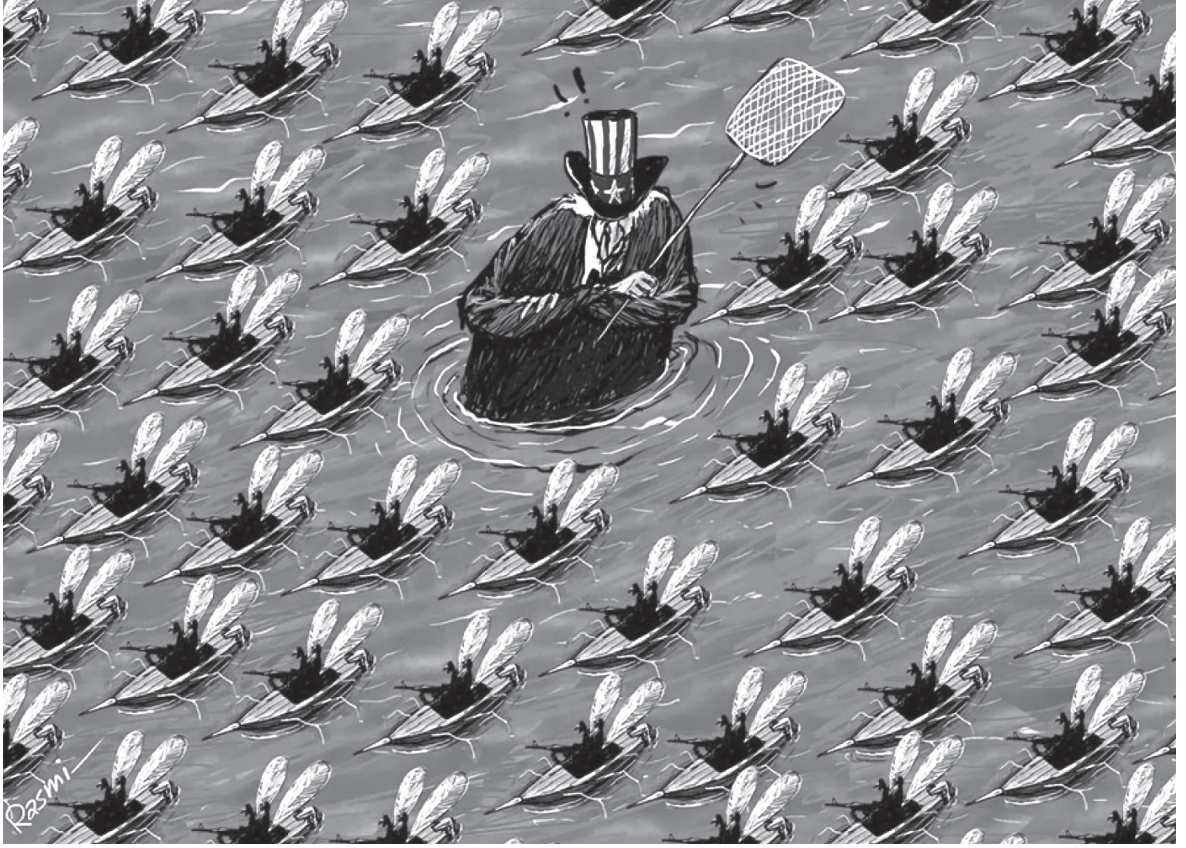
— MUSTAFA AYDIN —

Mevcut küresel tabloyu etkileyen Ortadoğu'daki kaos devam ediyor ve öyle de görünüyor ki eğer insanlık açık bir müdahale yolu bulamazsa devam edecek ve belki de dünyanın yeni normaline dönüşecek. Dünya kamuoyu tabiri caizse aptal yerine konulmuş, bu konularda kullanışlı bir araç olan medya ile kandırılmaya devam etmektedir. Mesela on günü aşkın bir zamandır bu konudaki yegâne haber ABD ve İran Pakistan'da kurulan ateşkes masasına oturacaklar mı oturmayacaklar mı, oturum için birisi "yola düşmüş" diğeri "öyle bir şey yok" diyor. ABD "iki gün içinde görüşme yapılacak" diyor, aynı haberin yan tarafında Ortadoğu'ya görülmemiş bir askerî yığınak yaptığı bilgisi veriliyor. İran "biz bazı etkin silahlarımızı kullanmadık" diyor vb. İnsanlığı, daha gerçekçi bir düşünce yoluna girmemesi için bir turnikeye sokan bu haberleri dinlerken beni bağışlayın kendimi enayi yerine konmuş hissediyorum.

Dergimizin geçen sayısının ana konusu, "Ortadoğu'da kim, kiminle, niçin savaşıyor?" idi. Gerçekten bundan ne bekleniyor, saldırgan ABD'nin başındaki adam, en aşağı tahminle 60 milyar dolar harcayarak yaptığı bu saldırıdan beklentilerinin gerçekleştiğini söylüyor, bu bir paranoyak sözü değilse beklenti ne idi ki elde edilmiş oldu? İşin gerçeği söylenenlerde bir doğruluk payı bulunsa bile bunlar olayların ön tarafta gözüken jeopolitik yüzüdür. Hâlbuki bir hareketi sağlıklı biçimde değerlendirebilmek için bu olayların arkasındaki olgusallığı okuya-

bilmemiz lazım. Yoksa haberler bile gününbirlik medyanın pazarladığı bir demagoji yığını şeklinde kalır, en temel sorulara bile sağlıklı bir cevap bulamayız.

Önce belirtmeliyiz ki konuyu anlatmak için ileri sürülen paradigmlar ve bunları ifade etmek için kullanılan kavramlar, sonunu tam ifade etmiyor. Denenler şöyle özetlenebilir: Ortadoğu'da bir tarafını ABD/İsrail, diğer tarafı İran'ın oluşturduğu, önce işin içine Ortadoğu'nun katıldığı sonra da küreselleşme eğiliminde olan ve esasen neredeyse dünyanın bütün ülkelerini olumsuz etkileyen bir savaş sürmektedir. Herkesin gözü kulağı İslamabad'da yapılacak bir ateşkes ve kalıcı antlaşmadadır. Öncelikle de dünyanın petrol ihtiyacının yüzde 20'sinin karşılandığı, gübre ve gaz akışı bakımından önem taşıyan Hürmüz Boğazı sorunun çözümünü beklemekte, ABD dünya ülkelerine "gelin bana yardım edin de bu 'tarihî sorunu' size çözüvereyim" diyor. ABD'nin tepesindeki adam her gün birbirini tutmayan yalan beyanlarda bulunup dururken kendisine inanmamızı istiyor; "İran çöktü, benim kazandığımdan hiç şüphenez olmasın!" diyor. Bir taraftan "bugün yarın bir ateşkes ve hatta kalıcı bir barış antlaşması gerçekleşecek" diyor, diğer taraftan "Orduya Hürmüz Boğazı'na daha ağır silahlar mevzilendirmesi talimat verdim!" gibi laflar ediyor. Sorularına doğru bir cevap bulamayan dünya kamuoyu, basın da yönlendirmesiyle hemen bugün yarın sahici bir antlaşma bekliyor.

Artık herkes bilmelidir ki modern jeopolitik dengelerin hızla sarsıldığı bir dönemde ABD ve İsrail ile geçerli bir ateşkes antlaşması yapılamaz. ABD'nin rejisörlüğünde ve dünya kamuoyunun gözünün önünde Gazze/Filistin ve İsrail arasında bir ateşkes antlaşması imzalandı, ama İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'deki katliamı hız kesmeden devam ediyor. Hâlbuki söz namustur, ne var ki Batı genel olarak namusa inanmaz. Okuyucu bu sözümü hakaret sanmasın. ABD'de 1980'li yılların başında çıkarılan bir yasayla şeref, haysiyet, namus, edep, vb. gibi bir düzine civarındaki ahlaki kavram hukuktan çıkarıldı, yani bunlar bir bakıma insanların erdemliliğinin değil, aptallığının bir gereğidir. Peter Berger'in ifadesiyle eğer birisi birisine "şerefsiz" diyorsa bu hukuken bir hakaret sayılmaz, duruma göre söz konusu şerefsizlik bir beceriklilik sayılabilir. Mesela bu ölçüye göre sanatçının şerefli, şerefsiz olmaz, sanatçının başarılı olması yeterlidir. Hele siyasetçinin şerefinden söz etmek bir cahilliktir. Yine buna göre toplumun geniş bir kesiminin oyu ile işbaşına gelen kişi yolsuzluk paralarının içinde yüzen bir Belediye Başkanı olsa bile hırsız sayılamaz, bu bir yönetim başarısıdır. Hırsız bir başka marifeti olmadığı hâlde Gaziantep'te pastaneden baklava aşırın çocuklardır. Sözün kısası o noktaya kadar gelmiş Trump'ın çelişkili sözleri yalan, sözünde durmaması ahlaksızlık sayılamaz.

KAVRAMLARIN YANILTICILIĞI

Ortadoğu'nun mevcut durumunu ifade için söylenenlerin hemen tamamına yakını doğru değildir. Her şeyden önce olay Ortadoğulu iki ülkenin veya ülkelerin jeopolitik bir savaşı değil, geçen sayıdaki yazımızda da belirttiğimiz üzere Haçlı Batı'nın çağdaş temsilcisi ABD'nin teopolitik bir saldırısıdır. Başka bir ifadeyle bu hareket, insanlığın taniya geldiği bir savaş değil, tam anlamıyla kurlsuz bir çağdaş devlet haramiliğidir. Ortadoğu'ya ortalama 10 bin km uzaklıktaki bir ülkenin bir Ortadoğu ülkesine, daha doğrusu Ortadoğu'nun dinî yapısına bir taarruzdur. ABD cephesi ABD-İsrail değil, yalnızca ABD'dir, İsrail bu cephenin bir aksesuarı, ayak yeri, dinlenme ve kalkış rampasıdır. Esasen hiçbir kurala bağlı kalmadan hareket eden İsrail, Lübnan'ı Gazze gibi harabeye döndürecek saldırı ile uğraşüyor, ABD'nin savaşında da tabir caizse cazgırlık yapıyor.

Hareket küresel de değildir. Şüphesiz ekonomik bir krize sebep yol açmasından dolayı hemen pek çok ülkeyi ilgilendiren bir yönü vardır. Ama bütün ülkeler için bu ilgi insani bir gerekçeye bağlı, savaşın özüne ilişkin değil, çıkarlara yöneliktir. Dokunulmazlık zırhıyla hareket eden İsrail Güney Lübnan'daki köyleri tamamen yok ederken tıpkı Gazze'deki soykırımında olduğu gibi kimsenin kılı kıpırdamıyor. Nasıl olsa bun-

Artık herkes bilmelidir ki modern jeopolitik dengelerin hızla sarsıldığı bir dönemde ABD ve İsrail ile geçerli bir ateşkes antlaşması yapılamaz. ABD'nin rejisörlüğünde ve dünya kamuoyunun gözünün önünde Gazze/Filistin ve İsrail arasında bir ateşkes antlaşması imzalandı, ama İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'deki katliamı hız kesmeden devam ediyor.

ların ekonomilerine bir etkisi yok. Bir de Çin ve Rusya pusudaki kahramanlar şeklinde gösteriliyor. Saldırı sırası kendilerine geldiğinde, ABD'yi örnek göstermeyi düşünmüş olabilirler.

Batı güdümündeki basın bile ilk bakışta İran'ı haklı buluyor ve ABD'nin karşısında gözüküyor. Türkiye'deki medya mevcut hareketi kendimize özgü bir yerlere oturtmadığı için ister istemez ABD yanlısı bir konumda kalıyor. Her gün, bir yığın zaafılar yaşayan Amerikan gücünü anlatmaya çalışan ABD'nin resmî, yarı resmî haber sitelerinde üretilmiş, özel amaçlı olduğunda şüphe bulunmayan haberlerin taşıyıcısı konumunda hareket ediyor. Mesela ABD yönetiminin destekçilerinden olan *Wall Street Journal*'in verdiği bir habere göre "ABD-İran savaşının başından beri İran destekli Iraklı gruplar Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkelerine onlarca insansız hava aracı saldırısı düzenledi. Suudi Arabistan'a yönelik bin saldırıdan yarısı da İran'dan atıldı ve bunlar genel olarak petrol sahalarıdır." Buna karşılık Suudi yetkilileri de bu tür haberleri doğrular nitelikte beyanlarda bulunuyor ve mesela bunların Irak yönetimi tarafından değil, Amerika'nın Türkiye ve Suriye'den kovulup Irak'ta konumlandırmaya çalıştığı teröristlerin işi olduğunu atıyor.

İran da kendisine yapılan hava saldırılarının bütün İslâm ülkelerinde mevzilenmiş ABD üstlerinden yapıldığını göz ardı ederek bu ülkelerden kendisine saldırıldığını söylüyor. Tabi bu tür sağlıksız açıklamalar fitneye ateş taşıyor. Hâlbuki önemli olan saldırının Irak'tan yapılması değil, Irak'tan kimin attığıdır. Geçen

sayıdaki yazımızda da üzerinde durduğumuz gibi ABD'nin, İslâm ülkelerini donattığı üsleri gönlünce kullanmasının önünde hiçbir engel yoktur. Bizim üzerinde durduğumuz nokta işin fitne tarafıdır.

ABD destekçileri işi ateşlendirmek ve fitneyi arttırmak için her türlü yola başvuruyor. Konu ile ilgili bir habere göre ABD Ortadoğu'nun iklimiyle oynayabiliyor, mesela yağmurun bazı ülkelere yağmasını bazı ülkelere ise yağmamasını sağlıyor. Yüksek teknolojisiyle Allah'ın verdiği yağmuru gönlünce üleştiriyor. Bazılarına sel, bazılarına kuraklık düşüyor. İran'ın haktan gelemeyen ABD doğaya etkin ve egemen oluyor. Hatırlanacağı üzere Marmara depreminin de bir Amerika işi olduğu haberleri çıkmıştı. Mevcut basın da bu saçmalıkları önemli haberler olarak paylaşıyor.

ABD HANGİ AMACIN PEŞİNDE?

Dedikodu türünden bu söylentilere, birbirini tutmayan beyanatlara dayanarak "ABD bu saldırı ile neyi gerçekleştirmek istiyor?" sorusuna tam bir cevap bulmak mümkün görünmüyor. Bu ana soru açıklığa kavuşturulamadığı için de alt sorular da cevapsız kalıyor. Mesela şiddeti, tehdidi ve yapay dramayı seven Trump "İran'a saldırımızın karşılığını aldık!" diyor. İyi de bu karşılık nedir, neyin karşılığıdır?, belli değil. Saldırıya bir seri gerekçe gösterile geldi: ABD düşmanı velâyet-i fakih iktidarının yıkılması ve hatta rejimin değiştirilmesi, İran'ın ürettiği uranyumun elinden alınması, uranyum başta olmak üzere değerli maden yataklarına el konulması, petrol üzerindeki inisiyatifine son verilmesi vb. Trump, "Ben İran'a yaptığım saldırı ile hedeflerine ulaştım!" derken bu gerekçeleri kastetmiş olamaz. Çünkü ABD yaptığı saldırıda günlük ortalama 1 milyar dolar (2 ayda 60 milyar dolar) masrafına karşılık -İran'a verilen büyük maddi zayıatın dışında- yukarıda zikredilen hedeflerin hiçbirisi elde edilmemiştir. Hâlbuki normal bir lider, askerî lojistik ve sistemlerde ne kadar kayıp verildiğine, mevcut sistemlerin performansına bakar ve bunların işe yaramadığını görürdü. Anlaşıldığı kadarıyla bu bataklığın içinden çıkmak için çırpınan ABD'nin bunların gerçekleşmesi umudu da kalmamıştır.

Burada daha önemlisi bir savaş gerekçesi gösterilen sebepler, ABD'nin savaşta büyük meblağlar harcamadan elde edebileceği şeylerdir. Mesela önceden planlandığı üzere önde gelen bir yönetici ayetullah grubu yok edildi, ama yerleri dolduruldu ve rejim devam ediyor, başkaldırı beklenen halk kendi arasındaki güncel muhalif tartışmaları bırakıp ülkesine ve rejimine daha bir sahip çıktı. ABD'nin, isyan beklentisi fiyaskoyla bitti. Ne İran'ın elindeki geliştirilmiş uranyumu alabildi ne de kıymetli maden ocaklarına ortak olabildi. İran'ın petrol üzerindeki inisiyatifine son veremediği gibi Hürmüz Boğazı'nu karıştırarak kendisi başta olmak üzere pek çok ülkeyi sıkıntıya soktu. Açık bir itirazda bulunamaları da bu ülkelerin nefretini kazandı. Şimdi AB'ye ve NATO'ya yardım çağrısında bulunarak bu bataklıktan çıkmaya çalışıyor. Hiç sıkılmadan da sanki dünden bugüne böyle bir sorun varmış gibi tarihî Hürmüz Boğazı 'sorununun' çözme sözü veriyor. Bereket AB ve NATO bu saçma çağrıya olumlu bir cevap vermeyi yakıştıramadılar. Niçin ret değil de yakıştıramadıklarını aşağıda açıklamaya çalışacağım.

Başka bir ifadeyle bu gerekçelerin gerçekleşmesi, yaygın söylemiyle bir savaşı gerektirmiyordu. Mesela Amerika'nın, hoşuna gitmeyen rejimleri değiştirmek gibi bir amacı yoktur. Rejim diktatörlük, militarist, demokrat ve hatta sözde de olsa şeri olmuş umurlarında değildir. Sözelimi Mısır'ın militarizmi, Suudi Arabistan'ın şeriatı, Esed döneminin diktatörlüğü vb. rejim bağlamında ABD'yi hiç ilgilendirmemiş, bunlarla hiçbir sorunu olmamıştır. Bir ülkede en iyi anlaşıldığı iktidarlar yerli halkları tarafından alaşağı edildiğinde yenisiyle hiçbir şey olmamış gibi derhal iyi ilişkiler kurmuştur. Amerika'ya göre önceki dost iktidar sanki hiç var olmamıştır ve bu yeni iktidar, bu ülkenin en iyi iktidarıdır. Giden aham değil, gelen hem aham hem paşamdır. Doğal olarak Amerika için önem taşıyan, yönetimi elinde bulunduranlarla anlaşabilmektir. ABD'nin Ortadoğu'nun petrolüne çökme konusunda da hiçbir sorunu yoktur. Eş deyişle petrole, öyle iki ayda 60 milyar dolar masraf etmeden kolay bir yoldan ulaşabilir.

Olayın üzerinde durduğumuz gerekçeler esas alındığında işin fiziksel sonuçları açısından ABD'nin İran'a saldırısının fiyasko ile bittiğini (veya biteceğini) söyleyebiliriz. Esasen konuyu

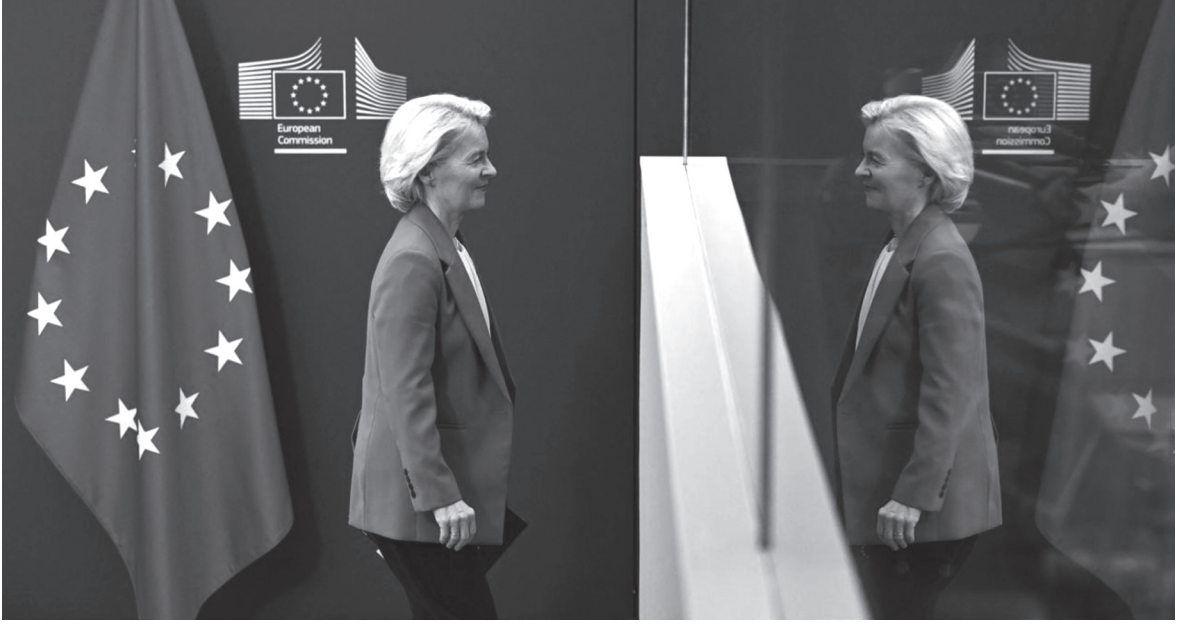
böyle değerlendiren Amerikalılar yok değil. Bazı senatörler böyle bir ortamda muhalif olmanın dezavantajının doğurduğu bir ihtiyatla bu savaşa niçin gerek görüldüğünü, bu kadar masrafa karşılık getirisinin ne olacağını sordular. Tabii dünya kamuoyunu hafife alan palavradan öte bir cevap alamamış olmalı.

Bu arada kayda değer bir açıklama ABD Beyaz Saray Dışişleri Komisyonu İran Danışmanı Robert Pape'den geldi: "ABD, rejimi çökertmek ve ülkeyi zayıflatmak için 20 yıldır İran'a saldırı planı yapıyor. Bu iş, dünya kamuoyunun desteğe hazırlanmış olması, kara savaşının ve deniz ablukasının birlikte ve başarılı bir şekilde kullanımını gerektiriyordu. Ne var ki mevcut yönetim bu eylemleri yapamadı. Hareket bir bakıma geri tepti, İran'da rejim güçlendi, dünya kamuoyu Amerika'nın yanında işe dâhil edilemedi. Sonuçta hareket başarısızlıkla bitti..." Bu sözler olayın bir tarafını açıklıyor, ama olgunun kendisini tam vermiyor. Mesela hangi özelliğinden dolayı İran üzerinde duruluyor. Bu işte rejimin önceliği varsa saldırı için hazırlık niçin devrimden bu yana 47 yıldır değil de 20 yıldır? Bu durum, ileri sürüldüğü gibi rejimin pek de önemini olmadığını göstermez mi?

ABD'NİN İRAN'A SALDIRMASININ SEBEBİ

Peki, o zaman ABD'nin bu girişimi, bazı yorumcuların söylediği gibi 1990'lı yıllardan bu tarafa tek bloklu bir dünya tutkusu olabilir mi? Eğer öyle olsaydı böyle bir hedefin sahibinin, diğer blokları ayakta tutacak şekilde davranmaması gerekirdi. Trump önümüzdeki günlerde Çin'e resmî ziyarette bulunacak, arkasından Rusya ile görüşmesi de ihtimal dâhilinde. Bu iki ülke hâllerinden memnun, Ortadoğu'daki ABD düzenbazlığına hiçbir itirazları yok. ABD'nin uzun vadede bu ülkelerin geleceğinden bir kaygısı da olamaz. İkisi de sadece Batı rejimli ülkeler değil, kadim kültürlerinin gereği tarihsel misyonlarını bir daha dönmek üzere geride bırakmış bulunuyorlar. Onun için uzun vadede kaygı verecek bir sorun olmaz ve paslaşarak götürürler; Kur'ânî bir ifadeyle "insanlığa her biri bir tepeden saldırırlar."

İşin gerçeği ABD'nin İran'a saldırısının sebebini çok daha derinlerde aramak gerekir. Bu hareketi, tarihsel Haçlı dünyasının günümüz-

Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen, 13 Nisan 2026'da Brüksel'deki AB Komisyonu genel merkezindeki basın toplantısının ardından ayrılıyor.

deki çağdaş temsilcisi ABD'nin yeni bir seferi şeklinde niteleyebiliriz. Batı'nın toplumsal hafızasının bir ürünü bu durumu, seferin başını çeken Trump'ın bile yeterince açıklaması mümkün olmayabilir. Söyleyebileceği şey kısaca Ortadoğu'da etkin olmaktır. Tabi bu açıklamanın içinde "Niçin Ortadoğu?" sorusunun cevabı yoktur.

Bu sorunun cevabını Haçlı Batı'nın elbirliği ile Ortadoğu'nun hamisi Osmanlı'ya son vermesinde aramak gerekir. Bunun sebebi yalnızca bir siyasi yapıyı ortadan kaldırmak değildi. Merkez başta olmak üzere Osmanlı toprakları üzerindeki ümmet yapısını yok etmek, bir daha oluşmasının önüne geçmekti. Bunun için pek çok tedbir aldılar. İşin kontrolü için Türkiye'de köklü rejim değişikliğine sahip yeni bir devletin kurulması ve sırf bu merkezin kontrol altına alınmasını bile yeterli bulmadılar. Türkiye artık bu tarihsel misyonu üstlenemeyebilirdi ama Ortadoğu fiili olmasa da hep bir potansiyel tehlike taşıyordu. Burada bir atlama taşı konumundaki İsrail'i her geçen gün, buranın gerçek sahiplerini yok sayarak daha muhkem bir hâle getirmeye çalıştılar. Çünkü burası bir atlama taşıydı. Saldırıları bunun üzerinden yapılacaktı ve öyle de oldu. Buna göre mesela İran ile savaş ABD-İsrail 'ikilisinin' savaşı idi. Amaç her hâlükârda ted-

birli davranmak, Ortadoğu'da bir İslâm ümmet yapısının oluşmasını önlemek idi. Lozan'la da altyapısını oluşturdukları bu mücadele çizgisini başarı ile sürdürdüler.

Burada cevaplandırılması gereken önemli sorulardan birisi ABD'nin niçin İran üzerinde durduğudur. İran, 90 milyonluk nüfusuyla, 2 milyarlık İslâm dünyasının yedinci, Ortadoğu'nun ise 110 milyonluk Mısır'dan sonra ikinci, büyük (Türkiye 85 milyonla üçüncü) ülkesidir. Başka bir ifadeyle İran Ortadoğu'daki üç büyük İslâm ülkesinden birisidir. Haçlı Batı'nın, Müslüman ağırlıklı Ortadoğu üzerindeki kontrolü öncelikle bu üç ülke üzerinden yapılmak istenmiştir. Mısır'daki Devlet Başkanı Mursi ile başlayan gelişmeler Batı destekli bir askerî darbeye durduruldu. Hatırlanacağı üzere yüzüstü Batı bu askerî darbeyi Mısır'da demokrasinin geleceği için desteklediğini söylemekten çekinmedi. Aslında artık şimdilerde sözü bile edilmeyen "demokrasinin geleceği", Batı'nın İslâm karşıtı geleceği demektir. Üçlünün Mısır'ı en azından şimdilik böylece saf dışı edilmiş oluyordu.

Yüzyıl önce oluşturulan, tarihî misyonuna veda ettiği düşünülen Türkiye'de, Batı'nın pek de istemediği ama şimdilik de bir şey söyleyemediği önemli bir gelişme yaşanıyor. Kemalist ideolojiden, sistemi tekelinde, toplumu vesayetinde

gören bir seçkinci yapıdan henüz umutlarını kesmiş değildirlir. Güçlü bir NATO üyeliğinin yanında, AB üyeliği umudu içinde tutmaktadırlar. AB ülkeleri, ABD'nin efenmesi karşısında Türkiye'yi en azından şimdilik iş birliği yapılabilecek istikrarlı bir ülke görmektedirler. İspanya, İtalya ve son zamanlarda, bir dönemler Osmanlı'nın alaşağı edilmesinde etkin bir Haçlı ülkesi İngiltere ve hatta Kanada gibi bazı uzak ülkeler Türkiye ile bu söz konusu iş birliğini geliştirmektedirler. Diğer bir ifadeyle bu hâliyle Türkiye üzerinde durulması gerekli öncelikli bir ülke şeklinde gözüküyordu.

Bu durumda İran'ın öncelenmesi gerekiyordu. Yukarıda da söz konusu ettiğimiz gibi rejimin Batı için bir tehlike oluşturduğu iddiası bir demagojiden ibarettir. Öyle gözüküyor ki geçen yüzyılın başından itibaren Haçlı Batı, (Türkiye'nin Osmanlı'nın tarihsel misyonuna dönmesinin önüne geçilmesi projesinin yanında) İran'ı İsrail'e destek bir ülke olarak düşünmüştü. Uydurduğu "şahlık rejimi ile" Kemalizm türü bir sistem planlamıştı. Ancak bu planda tam başarılı olamadı, 1979 yılında da elinden çıktı. Bütün rejim değişikliklerine uyarlanan Amerika bunu bir türlü kabul edip içine sindiremedi. Alaşağı edebilmek için pek çok girişimde bulundu ama bunlardan da bir sonuç alamadı. Muhtemelen İran'ın Şiilik üzerinde Sihlik, Babilik ve Bahailik gibi ayrılıkçı bir grup konumuna düşmesine ve özellikle ayetullahların yönetimine muhalefetin yükselmesine umut bağladı. Böylesi bir durumda fazla zorlanmadan İran'ı alaşağı edeceğini sandı. Ama bu girişimi de büyük maddi kayıplar vererek fiyasko ile bitti.

ABD BAŞARISIZLIĞININ AVRUPA'YA YANSIMALARI

Bu başarısızlık sadece Amerika'da değil, bütün çaresizliği içinde AB'de de huzursuzluk yarattı. Çünkü Ortadoğu ile ilgili stratejilerinde ciddi bir değişiklik yapmayı gerekli kıldı, bunun yolunun iyi tahkim edilmiş İsrail'den, sağa sola İsrail görüntülü füze yağdırmaktan geçmediği de anlaşıldı. Görüldüğü kadarıyla Türkiye ön plana çıkmaya başlamıştır. ABD'nin yeterince bir güven kaynağı olmadığını da göz önünde bulunduran AB Komisyon Başkanı Ursula von der Leyen küçük bir kamufrajla da olsa bu konuyu gayet açık bir şekilde dile getirdi. Kısa bir süre

Ortadoğu ülkelerinin ABD gibi büyük devletlere karşı ortak bir tavır koymalarının olumlu bir sonuç doğurmaması mümkün değildir. Bu çerçevede dünya toplumları ABD- İsrail zorbalığına karşı müşterek bir tavır koyabilselerdi barışçıl bir dünya ortaya çıkardı. Parça-bölük tepkiler bile bazı olumlu sonuçlar doğurmuştur.

önce AB'nin yaptığı bir toplantıda Avrupa'nın dünü ve bugünü arasında kıyaslamalar yapıp hayıflanmalarda bulunan Başkan özetle şöyle demiştir: "Avrupa eski durumuna göre büyük bir düşüş yaşamaktadır, kendine gelmeli, Rus, Türk ve Çin etkisine bırakılmamalıdır."

Konuyla doğrudan bir ilişkisi olmayan Çin'in bir kamufraj görevini yaptığını düşünürsek sözün anlamı "Türkiye'ye güvenmemeliyiz!" demektir. Batı bağlamında bir geçişin altını çizen Leyen maalesef içeriden ve dışarıdan pek çok eleştiriye uğramış; AB içinden yetkililer, "Türkiye önemli ve güçlü bir ortağımızdır!" gibi laflar ederken, Türk yetkililer hiçbir zaman derunilik taşımayan diplomasi diliyle "Talihsiz bir açıklama!" olarak nitelendirmişlerdir.

Birçok insanlık dışı değişik aşamalar da yaşanan ve yaşata gelen Batı günümüzde bir hayli tedirgindir. Bir zamanlar sömürgecilik ve ona bağlı kölecilik onu kabına sığmaz hâle getirmişti. Hiçbir savaşın esiri olmayan geniş bir insan kesimi "köle" olarak silahların gölgesinde karnı bile doymadan çalıştırılmıştı. 18. yüzyıl sonlarında başkaca yapabileceği bir şey olmayan insanlar kaçma ve isyan etme gibi bir lüksleri kalmayınca tepelerindeki silahlılar çekildi. Sözüm ona kölelik kaldırıldı, sanayi oluşumu bunu perçinledi, insanlar tuvaletine bile zor gider hâle geldi. Roger Garaudy'nin dediği gibi insanların özgürce hareket edebileceği bir ortam mümkün olsaydı, köleliğin kaldırıldığı ilan asla yapılmayacaktı.

20. yüzyılın önemli bir kısmı da dünyanın değişik yerlerinden "gönüllü" alınan işçilerle geçti. Batılı kendisi için düşük bulduğu işleri ve

insanın ruhsal yapısını menfi yönde etkileyen otomat çalışmaları bu iççilere bıraktı. Çoğu eğitimli olmayan bu insanlar böylesi incelikleri düşünecek durumda değillerdi, yerli işçilerin aldığı ücretin yarısını alsalar da bir iş bulmanın mutluluğunu yaşadılar. Ne var ki 20. yüzyılın son çeyreğinde bu *çağdaş kölecilik projesi* de devrini tamamlamaya başladı. Çünkü bu işçilerin durumu gittiği dönemlerdeki gibi bir cazibeye sahip değildi. Mesela çoğu Türk işçisinin işi olarak çalıştığı Batı ülkesindeki konumu ülkesindeki bir işçinin konumundan daha iyi değildi. Hatta bazıları bir kısmını kilisenin ödediği işsizlik primleriyle varlığını sürdürmeye çalışıyor. Böylece bu proje çöküyordu ve Batı'nın rahatı da bozulmaya başladı. Böylesi bir dönemde Batı ülkeleri, bazılarının beyin göçü olarak niteledikleri, benim "çağdaş devşirme sistemi" şeklinde adlandırmayı uygun bulduğum bir proje dönemi başlattı.

"ÇAĞDAŞ DEVŞİRME SİSTEMİ" VE SONU

Çoğu, burada bir üniversiteden mezun olduktan sonra öncelikle ABD, İngiltere gibi ülkelere gittiler. Ve oraların ekonomisine önemli katkılarda bulundular. Bunların çoğu 'süper zekâ' isteyen teknik işlerdi. Toplum ve siyaset mühendisliklerini hiçbir zaman dışarıdan gelen bu süper zeki yabancılara bırakmadı. Kendi insanından itinayla seçti. Diyeceksiniz ki varsın gitsinler tarihsel bir ifadeyle "Batı'nın ilim ve fennini alsınlar ve ülkemize taşıyınlar." Ama sonuç öyle olmadı, ülkelerine oranın ne ilmini ve ne de fennini getirdiler. (Ki buna zaten gerek de kalmamıştır) ziyaret için geldiklerinde çevrelerine Batı'nın yüksekliğinden, kendi toplumunun ilkelliğinden söz etmektedirler.

Aslında bu kişiler kendinde varsaydığı statüye karşılık, kendilerini bedel olarak ödediklerinin farkında değildir. Söz konusu ilim ve fennini bile ülkelerine taşımak için değil, yine oraya vermek için alıyorlar. Durum Tanzimat dönemi münevverlerinin durumundan çok daha iyi değildir. Onlar oranın ilim ve fenninden çok sosyal ahlakını taşıdılar, ama onlar yanlış da olsa o bilgileriyle ülkelerine döndüler, Batı'nın *entelektüel kölesi* olmadılar, ülkelerinde bir şeyler yapmaya çalıştılar. Türklüğünü ve Müslümanlığını unutmadılar. Cahil diye nitelendirilen işçi kesimi bile kimliğini korumada hâlâ direnç

gösterebilmektedir. Bu yeni devşirme döneminin aydınları kimlik kaybını bizzat kendileri değil, kısmi de olsa aileleri de yaşıyor. Bizim burada kendisiyle övündüğümüz NASA'daki Türk mühendisin bir kuşak sonrası Türklük ve Müslümanlığından utanmakta ve bu kimliğini saklamaktadır. Çünkü toplumuna hiçbir minnet borcu yok, din falan da o büyük işlerinin yanında üzerinde durulacak bir konu değildir.

Ama artık kişisel zekâ seviyesi gittikçe düşen Batı insanı işlerini, konumundan mutlu devşirmelere yaptırıp kendisinin yaşamaya baktığı bir dönemin sonlarına geldiğinin farkındadır. Tabii böylesi bir ortamda Ortadoğu'nun ne getireceği, Türkiye'ye ne dereceye kadar güvenilebileceği konusunda ciddi tereddütler yaşamaktadır. Kemalist güvencenin devam etmeyebileceğini, dolayısıyla Avrupa'nın geleceğinin Türkiye'ye güven üstüne kurulmaması gerektiğini düşünmektedirler. Onun için de Haçlılık çağdaştırılarak sürdürülmek istenecektir. Türkiye'ye karşı tedbir bu politikanın önemli şartlarından birisidir. 'Prences Avrupa' güzelliğini yani gücünü ve etkinliğini hızla yitiriyor. Askerî bir güç olmayan, Avrupa'ya üstünlük sağlayan ve aşkın kökenlere sahip olmayan demokrasi, insan hakları, serbest piyasa ekonomisi, özgürlük vb. gibi kültürel değerler dökülüp inmektedir.

Görülüyor ki Ursula von der Leyen'in sözünü ettiği Avrupa'nın çöküş süreci ABD'nin tutarsız politikasıyla düzeltilebilecek gibi değildir. Bu konuda mesela Afganistan çıkarmasından bir ders alınmış olmalı ki NATO'yu işin içine sokmamışlardır. Avrupa'nın izleyeceği politikayı belirleye gelen İngiltere ABD'nin tutarsız hareketine karşılık "Bu bizim savaşımız değildir!" diyebilmiştir. Ne var ki ABD'nin Ortadoğu politikası kendi kazdığı kuyuyu derinleştirmeye devam eden Trump'a bağlı olmadığı gibi şahsında gerçekleşen bir başarısızlık da bu işin sonu demek değildir. Hatta İsrail savunmacılığının da bir sınırı yoktur. Yüzyılı aşkın bir zamandır sürdürüle gelen politika da bunu göstermektedir. Bu politika Batı'nın İsrail'i çok sevmesinden kaynaklanmaz. İsrail Batı'nın Ortadoğu'da tutunacağı bir ip, hareket edeceği bir platformdur. Onun için ne kadar riziko getirir ve ne kadar zarara uğrattırır uğratsın İsrail'i savunmak zorundadırlar.

İSRAİL'İN GELECEĞİ

İzlediği bu insanlık dışı politikayla Filistin'in bütününe işgal ettiğinde de İsrail'in sağlıklı bir geleceği yoktur. Yaşamakta olduğu patolojik yayılcılığın verdiği güvensizlik duygusu, sürekli düşmanlarla çevrili olduğu düşüncesi, daha doğrusu korkusu, toplumu oluşturan İsrail insanının normal bir insan şeklinde davranmasına fırsat vermemektedir. Kronikleşmiş anormal bir hâletiruhiye çevresiyle sağlıklı bir sosyal ilişki kurmaya imkân tanımamaktadır. Bir İsrail askerinin, arama yaptığı bir Filistinliyi elini hareket ettirince silahını çekip öldürmesi kendisine güvenden değil, aşırı güvensizlikten ve tarifi imkânsız bir korkudan kaynaklanmaktadır.

Ciddi sorunlar yaşayan İsrail'in geleceğinin çok daha da sorunlu olabileceğinden kimse tereddüt etmemelidir. Kanaatimce sanıldığı gibi ABD'yi yenen bir süper İsrail beyni yok, Ortadoğu'yu kontrol etmede kullandığı, bunun için de kendini gönlünce kullanan Amerika'nın İsrail'e hep borçlu olduğunu düşünen haddini bilmez robot bir İsrail vardır. Tarihte vatansız oldukları için menkul ile ilişkileri bulunmayan Yahudilerden doğal olarak düşünce üretenler çıkmıştır. Ne var ki fırsat bulduklarında fitne çıkarıp şiddet üretmekten öte bir siyasal düşünce ve devlet tecrübeleri bulunmamaktadır. Büyük ihtimalle bu çağdaş (hatta postmodern) Haçlı Seferi fiyasko ile bitecektir.

Açık bir tepki gösteremese de Avrupa'da ABD'ye bir güvensizlik başlamıştır. Avrupa'nın asıl derin siyasette olmasa bile diplomaside Türkiye ile ilişkileri geliştirerek sürdürmek istemesi buradan kaynaklanmaktadır, Gazze konusunda olduğu gibi kendisi ciddi falsolar yaşasa da genelde ahlaki davranan ve sözünde duran Türkiye'ye ihtiyacının olduğuna inanıyor.

BU SÜREÇTE TÜRKİYE'NİN ÖNEMİ

Türkiye tarihsel kültürü itibarıyla asimileci bir birlikten değil, dostça yaşanan bir beraberlikten yanadır. Bu, kültürünün içeriğini oluşturan tarihsel misyonunun bir gereğidir. Yine bu kültüre göre Müslüman olmayan ülkeler de diğer toplumlar üzerinde baskı kurup sömürgeci davranmadıkça Türkiye'den tepki görmezler. Bu ilkeler insan fitratının bir gereğidirler. Dünya kamuoyunun genelde İran'ın yanında olması da bu fitri duygunun bir yansımasıdır

Atom bombalarının pusuda beklediği bir dünyada, insanlığın geneline olumlu sonuç verecek bir savaş düşünmek mümkün değildir. Meğer bu hareket, birilerinin çıkarı için değil, ilahi kökenle bir yüksek değeri ikame adına olsun. Güce dayanan yapılar ahlaki değerleri yok etmektedir. Bu gidişle daha da bozabileceği değerler var ise de inşa edebileceği hiçbir değer bulunmamaktadır. Öyle gözüküyor ki bundan sonra yapılacak taarruzlar dünya magandalarının veya kullandığı piyonlarının bir saldırısından ve mazlum-mağdur ülkelerin ona karşı bir savunmasından ibaret olacaktır. Bunun için büyük devletlerin dışında orta hâlli ülkelerin oluşturabilecekleri bir birlik, faydalı olabilir. Yine bölgesel tedbirler düşünülebilir. Mesela Ortadoğu ülkelerinin ABD gibi büyük devletlere karşı ortak bir tavır koymalarının olumlu bir sonuç doğurmaması mümkün değildir. Bu çerçevede dünya toplumları ABD-İsrail zorbalığına karşı müşterek bir tavır koyabilselerdi barışçıl bir dünya ortaya çıkardı. Parça-bölük tepkiler bile bazı olumlu sonuçlar doğurmuştur. Ama temenna ile elde edilebilecek hiçbir müspet sonuç yoktur.

Allah bazı toplumların belalarını bazıları ile giderir. Eğer böyle bir yolla gidermezse dünya fesada uğrar. Nihai "gün" gelmediği sürece bu düzen işleyecektir. Şimdilik günümüzün güçlü ülkeleri Çin ve Rusya'yı birbirlerine ve bu arada ABD'ye karşı kullanabilir. Ne var ki bu ülkeler birbirlerinden farklı bir kültüre sahip değildirler. Çin, Rusya ve hatta Hindistan kadim kültürlerini geride bırakarak Batı sistemiyle donanmışlardır. Onun için Batı'ya karşı bir alternatif oluşturmaları en azından şimdilik mümkün gözüküyor. Dolayısıyla bu mevcut şartlarda küresel kabadayılık sırası şimdilik ABD'dedir. Yarın bu 'görevi' Rusya veya Çin devralabilir. Ne var ki mevcut sistem hızla dökülüyor. Tabi sorun insanlığın bir küresel düzenden yoksun kalması değildir. Şu hâliyle yürürlükte olduğu düşünülen veya benzeri bir düzen olmadığında da insanlık bir şey kaybetmez. Şüphesiz yeni bir insani düzene ihtiyaç vardır. Ama mevcut kültürel anlayışla bu düzenin kurulması pek de mümkün gözüküyor. Tarihsel misyonuyla ortaya çıkabilecek Türkiye bir umut olabilir.

JEOPOLİTİK GERİLİMLER, ENERJİ PİYASALARINDAKİ DÖNÜŞÜM VE PETRODOLAR HÂKİMİYETİNİN KIRILMASI

— METİN ALPARSLAN —

Günümüzdeki sert operasyonları sadece bölgesel güvenlikle açıklamak, buzdağının sadece görünen kısmına bakmaktır. ABD ve İsrail'in İran'a karşı başlattığı savaş sonucunda Hürmüz Boğazı'nın kapatılması, küresel enerji ve finans piyasalarındaki belirsizliği büyük ölçüde artırarak, enerji ve finans dengeleri sorgulanır oldu. Artık güvenlik mimarisi kadar, yeni enerji mimarisi de yeni dünya düzeninin altyapısını oluşturacak bir unsur hâline gelmiştir. Çünkü küresel güç mimarisinin yeniden şekillendiği günümüz dünyası şu anda büyük bir enerji dönüşümüne doğru yol almaktadır.

Gelecekte dünya devletleri hayatta kalmak için enerji kaynaklarından dolayı savaştığı bir döneme girecektir. Görünen o ki bundan sonra haritalar savaş meydanlarında değil, enerji hatlarında ve finans ağlarında yeniden çizilecektir. Enerji, artık petrol fiyatlarının artış sürecinden çok daha fazlasını ifade ediyor. Enerji kriziyle tetiklenen rekabet, kimyasal girdiler üzerinden derinleşerek gıda arzını etkileyecek çok katmanlı bir sistem kırılmasına doğru gidiyor.

Bölgesel rekabet küresel hesaplaşmaya dönüşüyor. ABD, Hürmüz üzerinde uyguladığı abluka ile Çin'in enerji maliyetlerini yukarı çekerek, Çin'in ucuz üretim avantajını elinden almak istiyor. Çin'in enerji hatlarını sekteye uğratma yanında BRICS'in de dolarizasyon (dolar dışına çıkma) hamlelerini ekonomik yaptırımlarla

frenlemeye çalışıyor. ABD, kendi çıkarlarını korumak için askerî güç kullanıp stratejik kapasitesini hızla tüketiyor. Çin ise ekonomik ağlarını giderek genişletiyor. Bilgi teknolojilerine, yenilenebilir enerjiye, yapay zekâ ve robot sektörlerine yatırım yapıyor. Rakipleri krizlerle meşgul olurken o gücünü büyütüyor.

FOSİL YAKITLAR ÇAĞI YAVAŞ YAVAŞ SONA ERİYOR

Fosil yakıtlar hâlâ enerji temininde büyük bir paya sahip. Ama fosil yakıtlara bağımlılığı azaltmak için, çeşitli enerji dönüşümü stratejileri uygulamalarıyla küresel ölçekte yenilenebilir enerji kapasitesi gün geçtikçe artıyor. Birçok ülke Paris İklim Antlaşması ve COP zirveleriyle kendilerine net sıfır hedefleri koyuyor. Yeşil mutabakat çerçevesinde fosil yakıtlara bağımlılığı azaltıp bu yapıya geçmeyi hedefliyorlar. Birçok ülke 2030-2040 yılları arasında yeni içten yanmalı motorlu araçların satışını yasaklayacağını açıkladı. Elektrikli araçlar pazarı katlanarak büyüyor. Elektrik, girdilerinin yaklaşık yüzde 90'ını tekerleklerdeki kinetik enerjiye dönüştürürken, içten yanmalı motorlarda bu oran yüzde 25 civarındadır.

Dünya hâlâ yakıt ihtiyacının yaklaşık yüzde 80'ini petrol, gaz ve kömürden sağlıyor ama fosil yakıtlar elde edilirken enerjinin neredeyse üçte ikisi, üretim, taşıma ve yanma aşamala-

Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ve Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, Nisan 2026'da Pekin'de.

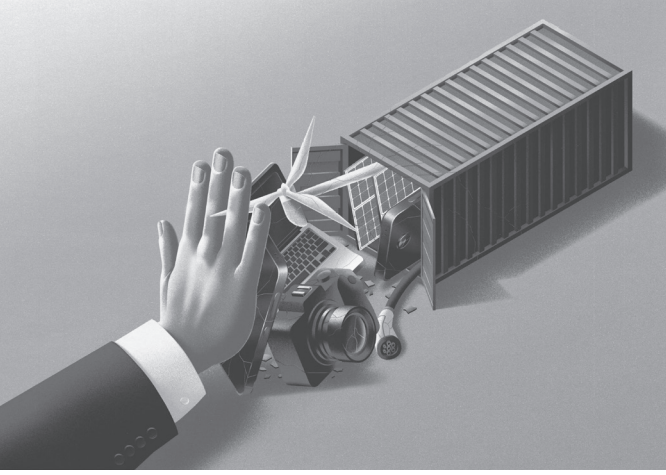
rından hiçbir ekonomik fayda üretmeden boşa gidiyor. Elektrik, hiç atık üretmemesi ve az kaynak az israfı nedeniyle faydalı enerji üretmektedir. Aynı faydalı çıktıyı elde etmek için, rüzgâr, güneş ve hidro-enerji gibi yenilenebilir kaynaklar, fosil sistemlere göre üçte birden fazla verimlilik kazanımı sağlamaktadır.

Bunun yanında, fosil yakıtlar son derece kirlenmiştir ve hava kirliliği kalp hastalığı, solunum problemleri ve kanser gibi ciddi sağlık problemlerine yol açabilmektedir. Aynı zamanda tüm sera gazı emisyonlarının yaklaşık yüzde 70'inin kaynağıdır. Güneş ve rüzgâr enerjisi maliyetlerinin son on yıllarda yüzde 80'den fazla düştüğü belirtiliyor. Artık dünyanın çoğu yerinde yeni kurulan güneş ve rüzgâr santralleri, yeni kömür veya doğalgaz santrallerinden daha ucuz elektrik üretme avantajına sahiptir. Enerji dönüşümünün öncülüğünü şimdilik gelişmiş ülkeler yapsa da diğer ülkeler de bu dönüşümü farklı hızlarda yaşıyor. Zengin ülkeler, fosil yakıtlardan uzaklaşmak için devasa bütçeler ayırırken, gelişen ülkeler finansal zorluklar sebebiyle bu geçişi daha yavaş bir şekilde sürdürüyor.

Fosil yakıt bağımlılığının azalması, küresel güç dengelerini de değiştirmektedir. Hürmüz Boğazı, küresel enerji sisteminde her zaman jeopolitik stres noktalarından biri olmuştur. Artık Hürmüz'den geçişi sadece petrol fiyatlarındaki

bir artış değil, hidrokarbon dünya düzeninin bir stres testi görmek gerekiyor. Petrol, doğalgaz ve kömür üreten ülkeler (Rusya, Suudi Arabistan, ABD ve diğer OPEC üyesi ülkeler) Çin'in öncülük ettiği yenilenebilir enerjinin hâkimiyetine karşı bu dönüşüme direnerek jeopolitiği yeniden şekillendiriyorlar. Petrolün egemen olduğu bir dünyada doğan IMF ve Dünya Ticaret Örgütü gibi kurumlar, karbondan arındırılmış küresel bir ekonomiye geçişe uyum sağlama konusunda ayak diredikleri için, tıpkı diğer uluslararası kurumlar gibi önemlerini giderek kaybetmektedirler. IMF, fosil yakıtlara bağlı borç geri ödeme yapılarını daha fazla desteklemeye ve petrol çıkarımına kredi hizmeti vermeye iştahlı bir şekilde devam ediyor. DTÖ ise yenilenebilir enerji sübvansiyonlarına fosil yakıt sübvansiyonlarına nazaran daha katı kuralları getirerek temiz enerjinin yaygınlaşmasını engelliyor.

Buna rağmen, temiz enerjiye yatırım fosil yakıtlara yatırımın iki katından fazladır. Kendi elektriğini temiz kaynaklarla üretebilen bir ülke, enerji bağımsızlığı kazanarak dış enerji şoklarına karşı daha dayanıklı hâle gelir ve bölgesel güç elde eder. Enerji kaynaklarındaki değişimin, dünyadaki mevcut ortaklıkları yeniden şekillendireceği, küresel siyasetin yeniden yapılanmasında önemli bir vektör olacağı görülmektedir.

PETRO-DEVLETEN ELEKTRO-DEVLETE GEÇİŞ

Elektro-devlet, ekonomisinin ve siyasi gücünün temelini fosil yakıtlar (petrol, kömür, doğalgaz) yerine elektriğe ve düşük karbonlu enerji teknolojilerine dayandıran devlet yapısını ifade eden modern bir kavramdır. Bu kavram, özellikle petrol ihraç ederek zenginleşen ve küresel siyasette söz sahibi olan petrol devleti kavramına bir alternatif vasfıyla doğmuştur. Petrolün jeopolitik gücünün yerini elektriğin ve bu elektriği üreten/depolayan teknolojilerin aldığı bir dünya düzenini tanımlar. Enerji gücünü petrolden alan geleneksel petro-devlet modelinin yerini alması beklenen bu yeni düzen, su, rüzgâr, güneş ve nükleer gibi yenilenebilir kaynaklardan elde ettiği elektrik ile enerjiyi yönetir. Petrol yerine lityum, kobalt, bakır ve nadir toprak elementleri gibi elektrik altyapısı için gerekli madenlerin üretimine odaklanır. Burada artık petrol kuyusu değil maden ocağı gündemdedir. Batarya teknolojileri, elektrikli araçlar ve akıllı şebekeler üzerine uzmanlaşır. Elektro devlet dünyasında zenginlik, yeraltındaki yakıttan ziyade, o yakıtı ihtiyaç duymayan teknolojiye ve kritik minerallere sahip olmaktan geçmektedir. Dünya, “çıkarmak ve yak” mantığından “icat et ve depola” mantığına geçiyor.

Bu süreçte ayakta kalacaklar sadece maden sahipleri değil, o madeni akıllı ve şeffaf bir sistemle işleyebilenler olacaktır. Geçmişte Ortadoğu'nun sahip olduğu ağırlık, bugün kritik minerallerin çıkarıldığı ve işlendiği bölgelere kayıyor. Ancak burada önemli bir fark var: Petrol çıkarıldığı gibi veya basit bir rafinajla yakılabilirken, elektro dünyasında mesele sade-

ce madene sahip olmak değil, onu yüksek teknoloji bir bataryaya dönüştürebilmektir. Çin, sadece lityum veya kobalt madenlerine sahip olduğu için değil; bu madenlerin küresel rafinaj kapasitesinin yüzde 60-90'ını kontrol ettiği için ilk elektro-devlet adaydır. Elektro-devletler için güç, sadece toprağın altındaki değil, mühendislik bürolarındaki patentlerle de ölçülür.

Enerji dönüşümü, günümüzün en önemli küresel meselelerinden biri hâline gelmiştir. 20. yüzyılda siyah altın şeklinde adlandırılan petrol etrafında şekillenen dünya, yerini 21. yüzyılın beyaz altını lityum ve diğer kritik minerallerine bırakıyor. Çin ve bazı Avrupa ülkeleri, fosil yakıt kaynaklarının sınırlı olması sebebiyle enerji arzında elektrikleşmeye odaklanarak petro-devletten elektro-devlete geçiş yolunda ilerlemektedir. Bu dönüşümün öncüleri arasındaki Çin, dünyanın en büyük güneş paneli, lityum batarya, nadir toprak elementlerinin işlenmesi ve elektrikli araç üreticisi olarak en güçlü elektro-devlet adaydır. Geçen yıl Çin, ABD'nin neredeyse yirmi katı kadar rüzgâr ve güneş enerjisi santrali kurdu. Çin, dünyadaki tüm güneş panellerinin yüzde 80'ini üretiyor ve bunları çok düşük fiyatlarla dünyanın her yerine satıyor. Çin yeni bir yeşil blok inşa ederken, ABD hâlâ petrol yatırımlarını artırmaya devam ediyor.

Elektro-devlete geçiş, sadece bir yakıt değişimi olmayıp, küresel güç dengelerinin, ticaret rotalarının ve stratejik bağımlılıkların, siyasi yapıların kökten yeniden tanımlanmasıdır. ABD ve Çin arasındaki rekabetin hem niteliğini hem de kurallarını kökten değiştiriyor. Petrol ihraç eden ülkelerin etkisi azalırken, yenilenebilir enerji teknolojilerine ve kritik madenlere sahip ülkelerin jeopolitik önemi artıyor. Kritik minerallere sahip ülkeler yeni dönemin “stratejik durakları” hâline geliyor. Demokratik Kongo Cumhuriyeti küresel kobalt arzının yüzde 70'inden fazlasını kontrol ederek “elektrik çağının OPEC'i” benzeri bir konuma yükselmektedir. Elektro-devlet modeli, lityum, kobalt, nadir toprak elementleri vb. gibi kritik minerallere büyük miktarlarda ihtiyaç duyduğundan, bu kaynaklar bakımından zengin olan ülkeler stratejik açıdan hayati bir önem kazanmaktadır.

Petro-devletlerin otoriter yapısı, enerjinin çeşitlendiği bu yeni dünyada ciddi bir sarsıntı yaşamaktadır. Soğuk Savaş, liberal kapitalizm ile Sovyet komünizmi arasında, toplumların ekonomik bakımdan nasıl gelişmesi ve siyasi açıdan nasıl örgütlenmesi gerektiğine dair iki teori arasında bir mücadele idi. Yeni Soğuk Savaş ise alternatif enerji kaynaklarına hâkimiyet konusunda bir mücadeledir. Yeni düzen, günümüzde enerji akışlarını, mineral yataklarını ve teknolojik sistemleri kimin kontrol etmesiyle belirlenecek.

BİR JEO-EKONOMİK İŞLETİM SİSTEMİNDEN DİĞERİNE GEÇİŞ

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, Bretton Woods sistemi (1944), ABD dolarını altına sabitlemiş, dünyanın çıpa para birimi olarak belirlemiş ve ABD'nin ekonomik üstünlüğünü pekiştirmişti. Ancak, 1971 yılında ABD ekonomisinin yaşadığı iç enflasyon ve ekonomik durağanlık gibi yapısal krizler, artan ticaret açıkları ve diğer ülkelerin ellerindeki dolarları ABD'den altın karşılığı talep etmesiyle azalan altın rezervleri sonucunda sistem sürdürülemez hâle geldi. ABD Başkanı Nixon, doların altın standardına göre dönüştürülebilirliğini sona erdirdi. Bu durum doların üstünlüğünü tehdit eden bir hamleydi. Çözüm petrole bağlı dolar yoluyla bulundu. 1973 petrol ambargosundan bir yıl sonra, ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, 1974'te Suudi Arabistan ile (2016 yılına kadar gizli tutulan) bir antlaşma yaptı. Riyad, petrolünü sadece dolar karşılığında satacak, karşılığında Washington da Suudilerin güvenliğini garanti edecek, silah satacak ve rejimi koruyacaktı.

Ne var ki mesele sadece burada bitmiyordu. Suudi Arabistan petrol gelirlerini ABD tahvillerine, Amerikan yatırımlarına yönlendirecek ve bu para Wall Street aracılığıyla dönerek tekrar küresel finans sistemine akacaktı. Petrol gelirlerinin Amerikan pazarlarına geri dönmesi, ABD bütçe açıklarını destekledi ve Soğuk Savaş harcamalarının finansmanına yardımcı oldu. ABD-Suudi Arabistan arasındaki bu antlaşma, basit bir ticaret anlaşması değildi. Dünyanın en çok işlem gören kıymetli emtiası petrolü Amerikan para birimine sıkıca bağlayan, küresel dolar talebini yapay olarak canlı tutan bir

mühendislik tasarımıydı. Böylece, dolar küresel petrol ticaretinin varsayılan para birimi hâline geldi, rezerv para birimi statüsünü güçlendirdi ve ABD'nin ekonomik ve askerî üstünlüğünü devam ettirmesini sağladı.

Dünya petrol almak için dolara ihtiyaç duyduğu için artık ABD ile iyi geçinmek zorundaydı. ABD ise ülkelerin yarattığı bu talep sayesinde kendi borcunu çok düşük maliyetlerle finanse edebiliyor, kendisine büyük ayrıcalıklar sağlıyordu. Petrol, dolar ve güvenlik ekseninde oluşturulan bu üçlü denge tıkr tıkr işliyordu. Başka bir ifadeyle petro-dolar sadece bir para birimi düzenlemesi değil, dünyanın jeo-ekonomik işletim sistemi oluyordu. Bu petro-dolar düzeni, günümüze kadar büyük ölçüde bozulmadan geldi ve baskın bir ödeme sistemi olarak ABD'nin dünya ekonomisindeki hâkimiyetini pekiştirdi. Dolar merkezli enerji piyasası üzerindeki doların hâkimiyetinden ayrılmak yönündeki girişimlere ise hiçbir zaman sıcak bakılmadı. Saddam'dan Kaddafi'ye, Maduro'dan İran'a uzanan haydutluklar, ekonomik ambargolar ve silahlı saldırılar petro-dolara karşı olmanın bir bedeli olduğunu gösteriyor. 2011 yılında Libya lideri Muammer Kaddafi, doları devre dışı bırakacak altına dayalı 'Afrika Dinarı' planını devreye sokmak istedi. Bu hamle, Kaddafi'nin sokak ortasında katledilmesi ve Libya'nın bölünmesiyle sonuçlandı. Benzer bir senaryo Venezuela'da da yaşandı; Maduro petrolü Çin'e Yuanla satmaya başlayınca ABD operasyonlarıyla hedef alındı. 2000 yılında Saddam Hüseyin petrolü Euro ile satma kararı alınca, üç yıl sonra 'kitle imha silahları' yalanıyla ABD Irak'ı işgal etti ve Irak'ta milyonları katletti. Hillary Clinton'ın Kaddafi'nin öldürülmesine dair ünlü "Geldik, gördük, öldü!" sözleri, ABD'nin bu tür meydan okumalara nasıl cevap verdiğinin açık bir göstergesiydi.

Ancak her işletim sistemindeki gibi, donanım değiştikçe o da yavaş yavaş uyumsuzluk sorunları yaşamaya başladı. ABD dolarınının 2000'lerde yüzde 70 olan küresel döviz rezervlerindeki payı şu an yüzde 57 seviyesindedir. Bir hegemonya, askerî yenilgiden çok finansal güven kaybıyla çöker. *Financial Times* "ABD hegemonyası sona erdi" diye yazıyor. Amerika girdiği akıldışı savaşlarda trilyon dolarlar harcıyor. Dünya ülkelerinin ham petrolü alternatif para

birimleriyle fiyatlandırmaya başlaması karşısında çıldırıp, her türlü pislği yapıyor. ABD'nin 39 trilyon dolarlık borcu her gün 7 milyar dolardan fazla büyüyor. Cephaneliğini tüketiyor. Enerji piyasalarını karıştırıyor. Satıldığı silahların işe yaramadığını silahlara milyarlarca dolar harcayanlar görüyor. Suudiler, askerî koruma karşılığında petrol için yalnızca dolar kabul etmeye söz vermişlerdi ama şimdi, ABD'nin müttefiki olmanın güvenlik sağlamadığını, ülkelerinin füze yağmuruna tutulacağını gördüler. Yıllardır stratejik üsler kurduğu, asker yığıdığı, silah satığı Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Bahreyn, Kuveyt şok üstüne şok yaşıyor. Amerikan güvenlik şemsiyesi delik deşik oluyor. ABD Körfez'deki ortaklarını kaybediyor. Petro-dolar sisteminin belkemiğini oluşturan Körfez bugün çöküyor. Körfez'in, yatırımcılar için güvenli liman imajı temelden sarsılıyor.

Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Rusya ve İran gibi enerji devlerinin BRICS'e dâhil olması, petrol ticaretinde Yuan, Rupi, Dirhem gibi para birimlerini kullanmaya başlaması doların küresel rezerv para statüsünü kaybetmesi anlamına geliyor. Rusya da Batı yaptırımları sonrası enerji ticaretini Yuan ve altın gibi alternatiflere kaydirdi. Sistem henüz çökmüyor ama yavaş yavaş parçalanıyor ve hibritleşiyor. Artık tek bir "merkezi" sistem yerine, Çin'in CIPS'i veya Suudi Arabistan'ın da katıldığı mBridge gibi blokzincir tabanlı çok uluslu dijital para projeleri yükseliyor. BRICS ülkeleri SWIFT'e alternatif sistemler kuruyor ve merkez bankaları rekor hızla altın biriktiriyor. Tüm dünya Çin'in son yirmi yılda kurduğu sisteme doğru itiliyor. Petro-dolar çökmüyor ama artık dokunulmaz değil ve en önemlisi hegemonya sistemi rekabet düzenine geçiyor.

Bugünlerde insanlık tarihinin en büyük ekonomik mimarilerinden biri yeniden şekilleniyor. Dünya dijitalleşirken, yeni dijital finans araçları ortaya çıkıyor. İklim krizleri petrolün geleceğini tartışmalı hâle getiriyor. Bu düzenin aynı kurallarla devam edeceğini düşünmek hayal oluyor. Petro-dolar sistemi ölmüyor ama çevresinde alternatifler çoğalıyor. Erozyona uğrayan petro-doların hâkimiyeti yavaş yavaş eriyor. Merkezini koruyor ama kenarlarından yavaş yavaş aşınıyor.

TEK KUTUPLU DOLAR HEGEMONYASINDAN ÇOK KUTUPLU ENERJİ-FİNANS DÜZENİNE

ABD'nin doları Rusya örneğindeki gibi dış politikada bir yaptırım aracı olarak kullanması ona duyulan güveni zedelemiş, birçok ülkeyi "dolar dışı" alternatifler aramaya itmiştir. Dünya, güvenilmez bir para birimi gördüğü doların hızla değer kaybettiğini gözlemliyor. ABD'nin İran'la yaşadığı fiyasko, Ortadoğu'daki son gerilimler de dolarizasyon sürecini hızlandırıyor. Körfez ülkelerinin stratejik yönelimlerini çeşitlendirme yoluna itiyor. ABD'nin kontrolden çıkmış bir zorba gibi hareket etmesi çökmekte olan bir imparatorluk görüntüsü veriyor.

Bazı ülkelerin rezervlerine el konulması ya da dondurulması, 'dolar tutmak ne kadar güvenli?' sorusunu gündeme getirmiştir. Birçok ülke, dolar bağımlılığını azaltmak için, rezervlerini altın ve farklı para birimleriyle çeşitlendirmeye, alternatif ödeme mekanizmaları geliştirmeye yönelmiştir. Ödeme sistemlerinin çeşitlenmesi Türkiye'ye de dolar dışında yeni nefes alanları açmaktadır. Petro-dolar sistemi artık mutlak hâkimiyet dönemini kapatıyor. Dünya, ABD gibi tek bir merkezin belirlediği kurallardan, çoklu güç odaklarının rekabet ettiği ve uzlaşmak zorunda kaldığı daha kaotik ama dinamik bir sürece eviriliyor. Bu sadece teknik bir değişim değil; küresel güç dengelerinin ve kurumsal yapıların yeniden tanımlandığı bir zihniyet devriminin finansal ayağıdır. Şu an yaşanan tam anlamıyla bir dönüşümdür ve bu devam ediyor. Artık tek bir para birimine bağlı kalmayan, çok merkezli yeni bir dönemin kapısı aralanıyor. Bu dönüşüm, sistemin gelecekte daha parçalı ve rekabetçi olacağını gösteriyor.

Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinin ardından Batı, Rusya'nın yaklaşık 300 milyar dolarlık döviz rezervini dondurdu. Bu karar Rusya'ya kısmen ama dünyaya da çok net bir mesaj verdi. Batı, isterse egemen bir devletin merkez bankası rezervlerine el koyabilir. Dolar sistemi içindeki para, artık her zaman güvende değildir. Bu mesajı en dikkatli okuyan başkentlerin başında Riyad geliyordu. Suudilerin yıllardır kafasını kurcalayan “Ya bir gün ABD ile ilişki bozulursa ne olur?” sorusunun cevabı netleşmişti: Rezervlerinize el konulabilir. Dünyanın büyük petrol üreticisi konumundaki bazı ülkelerin doları dışlayarak petrol ticareti yapmaya başlaması, artan ABD saldırganlığının ürkütücülüğünün göstergesidir.

YUAN PARADOKSU: PARA NEREDEN ÇIKIYORSA ORAYA GERİ DÖNER...

2023'ün başlarında Suudilerin Çin ile petrol ticaretini Yuan üzerinden yapmak için müzakere yürüttüğü haberleri basına düştüğünde “Petrodoların Sonu” başlıkları atıldı. Ancak kimse asıl soruyu sormadı: Suudiler o Yuan'ı ne yapacaktı? Bir ülke dolar yerine Yuan kazanıyorsa önünde üç yol vardır. Birincisi Çin'den mal satın alabilir, ikincisi, Çin varlıklarına yatırım yapabilir. Üçüncüsü, o Yuanı başka bir para birimiyle takas edebilir ama bu durumda Yuan kullanmanın bir anlamı kalmaz. Suudiler zaten Çin'den bolca ithalat yapıyor ama bu, petrol gelirlerinin yanında çok küçük kalıyor. Geriye Çin varlıklarına yatırım yapmak kalıyor.

Çin'in sermaye piyasaları dışı tam açık değildir. Yuan tam anlamıyla konvertible bir para birimi değildir. Suudi Arabistan Yuan cinsinden büyük varlıklar tutmak istese bile, karşısında derin ve likit bir piyasa mevcut olmadığı için çok bir anlam ifade etmiyor. Bir para birimi, ancak onu harcayabileceğiniz birileri varsa değerlidir. Suudiler Yuan aldığında, o parayı yine büyük ölçüde Çin'de harcamak zorunda kalacaklar. Bu bir “özgürleşme” değil, sadece ticari bir tercih değişimidir. Suudi Arabistan dolar bağımlılığından kurtulayım derken, çok daha kuralsız ve kapalı olan Çin finans sistemine bağımlı hâle geliyor.

Hürmüz'den geçişi sadece petrol fiyatlarındaki bir artış değil, hidrokarbon dünya düzeninin bir stres testi görmek gerekiyor. Petrol, doğalgaz ve kömür üreten ülkeler Çin'in öncülük ettiği yenilenebilir enerjinin hâkimiyetine karşı bu dönüşüme direnerek jeopolitiği yeniden şekillendiriyorlar.

Neticede, Çin dünyanın enerji görünümünü, jeopolitiğini ve iklim değişikliğinin yıkıcı etkilerini sınırlama yeteneğini yeniden tanımlıyor. ABD, Rusya gibi emperyal güçler hedeflerinden vazgeçmiyor, sömürgecilik faaliyetlerine devam ediyorlar. ‘Gelişmiş’ ülkelerin ihtiyaç duyduğu hammadde ve enerji ihtiyacının büyük kısmı İslâm ülkelerinin topraklarında bulunmasına rağmen, dışı bağımlılık ve az gelişmişlik neticesinde İslâm ülkeleri, uluslararası güçlerin hâkimiyet mücadelesi sürdürdükleri beldeler olmaya devam etmektedir. İslâm dünyasının zafiyetlerini kullanarak bu zenginlikten faydalanmaktadırlar.

İslâm ülkeleri, kendi içinde uyumu, birlik ve beraberliği sağlayamamış ve ekonomik bağımsızlığa kavuşmamışlardır. Bunun farkında olan küresel güçler ellerindeki tüm imkânları seferber ederek İslâm dünyasında fitne ve kargaşa ortamının devamı için çalışmaktadırlar. Yapılması gereken şey, oyunun farkında olup, figüranlıktan çıkmak ve ümmet dışındaki tüm aktörlere karşı ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel iş birlikleri ve ticaretleri kuvvetlendirmektir.

TÜRKİYE'NİN BU DÖNÜŞÜMDEKİ KONUMU

Türkiye için bu süreç hem büyük risk hem de nadir bir fırsattır. Türkiye, petro-devletten elektro-devlete geçişin ve ABD-Çin arasındaki teknolojik bölünmenin tam fay hattı üzerinde yer alıyor. Enerji fiyatının belirlediği ekonomisi ve jeopolitik risk unsurlarının belirlediği coğrafi konumuyla kritik bir kavşaktadır. Avrupa/Asya/ Ortadoğu kesişiminde ve enerji yollarının ortasındadır. Enerji arzının yaklaşık yüzde 70'ini

Dünya, ABD gibi tek bir merkezin belirlediği kurallardan, çoklu güç odaklarının rekabet ettiği ve uzlaşmak zorunda kaldığı daha kaotik ama dinamik bir sürece eviriliyor. Bu sadece teknik bir değişim değil; küresel güç dengelerinin ve kurumsal yapıların yeniden tanımlandığı bir zihniyet devriminin finansal ayağıdır.

ithal fosil yakıttan sağlayan bir ülke olarak bu dönüşümden en çok etkilenecek aktörlerden biridir. Enerji tüketimi son 25 yılda 3 katına çıkan Türkiye’de, yüksek petrol fiyatları büyük bir dış ticaret açığına neden olmakta ve artan enerji fiyatları doğrudan enflasyonu tetiklemektedir.

Türkiye’nin, enerjide dışa bağımlılığı azaltmak için enerji dönüşümünü hızlandırması, yenilenebilir kaynaklardan üretilen elektriğin payını artırması gerekmektedir. Son yıllarda enerji depolama, hidroelektrik, rüzgâr ve güneş enerjisi kapasitesini artıran, yenilenebilir enerjide Avrupa’nın önde gelen ülkelerinden biri hâline gelen Türkiye, 2035 yılına kadar rüzgâr ve güneş kapasitesini 120 GW’a çıkararak 4 kat artırmayı hedeflemektedir. Böylece hem enerji maliyetlerini düşürecek hem de fosil yakıtlara olan bağımlılığını azaltarak enerji arz güvenliğini güçlendirecektir. Verilere göre, Türkiye’nin güneş ve rüzgâr enerjisine dayalı dönüşümü, yıllık fosil yakıt ithalatını yüzde 43 azaltacak potansiyele sahiptir. Şu an yenilenebilir enerjide dünyada 11. sırada bulunan ülkemiz, bu dönüşümle enerji bağımsızlığı oranını artırmaktadır.

Enerji dönüşümüne yapılacak yatırımlar, dışa bağımlılığın azaltılmasını, istihdamın artırılmasını ve teknoloji transferiyle yerli ekonominin güçlenmesini sağlayacaktır. Yenilenebilir enerji dönüşümü sadece ekonomik fayda değil, hava kirliliğinin azalması ve karbon emisyonlarının düşmesiyle sağlık ve sosyoekonomik refah üzerinde de büyük faydalar sağlayacaktır.

Elektro-devlet olmanın yolu lityum, kobalt, nikel ve nadir toprak elementlerinden geçiyor. Türkiye bu konuda Çin veya Avustralya gibi devasa rezervlere sahip değil. Petrol ve gazda yaşanan dışa bağımlılığın, bu sefer “kritik mineraller” üzerinden tekrarlanması riski var. Sadece batarya hücresi üretmek yetmiyor, o hücrenin içindeki kimyasallara erişim de strate-

jik bir güvenlik meselesidir. Lityum gibi kritik maden rezervleri sınırlı kalsa da güçlü otomotiv altyapısı ve elektrik-elektronik sektörü ile Türkiye, bölgenin üretim ve teknoloji merkezi olma potansiyeline sahiptir.

Türkiye’nin bu süreçte başarılı olması, sadece elektro araçlara sahip olmakla değil, eğitimden hukuk sistemine kadar uzanan liyakate dayalı köklü bir zihniyet devrimi gerçekleştirmesine bağlıdır. Hammaddeye bir şekilde ulaşılabilir, ancak o hammaddeyi katma değerli bir güce dönüştürecek olan asıl unsurlar; zihniyet meselesi ve kurumsal kapasitedir. Toplumsal ve ekonomik yapıyı dönüştüren, kurumsal ve felsefi adaptasyon kabiliyetidir. Bu geçişte sadece teknolojiye sahip olmak yeterli değildir. Yalnızca batarya satın almak veya güneş paneli kurmak bir ülkeyi “elektro-devlet” yapmaz. Eğer sadece teknoloji ithal edilirse, enerji bağımlılığı yerini teknolojik bağımlılığa bırakır. Kurumsal yapılarını bu yeni dünyanın hızına ve şeffaflığına adapte edemeyen ülkeler, teknolojik açıdan gelişmeler bile sistemik bakımdan geride kalmaya mahkûmdur.

Türkiye’nin dünyadaki elektro-jeopolitik pozisyonu, tek bir eksene yaslanmak yerine çok kutuplu düzenin sunduğu fırsatları denge içinde kullanan, “stratejik otonomi” üzerine kurulu olmalıdır. Başka bir ifadeyle ne tamamen Batı’nın teknolojik uydusu ne de Doğu’nun montaj hattı olmak. Dünya iki teknolojik bloka bölünürken, Türkiye’nin coğrafi konumu ona oyun kurucu olma imkânı veriyor. Orta Asya’nın kritik mineralleri ile Avrupa’nın teknoloji pazarı arasındaki köprü olma potansiyeli, Türkiye’yi yeni Elektro-İpek Yolu’nun merkezi yapabilir. Bunun yolu, savunma sanayiinde yakalanan yerlilik başarısını sivil enerji ve dijital altyapıya taşımaktan geçiyor.

AMERİKAN SİYASETİNDE PARADİGMA DEĞİŞİMİ

— ÖMER FARUK ÖZKAN —

Büyük ülkeler iç ve dış siyasetlerini belirleyen “büyük stratejiler”le hareket ederler. Bu stratejiler “Millî Güvenlik Strateji Belgesi” vb. isimlerle adlandırılır. Bu türden metinler dünya ve ülke şartlarının analizi kadar ülkenin siyasi, ekonomik, toplumsal analizlerini de dikkate alır. Ancak bu türden belgeleri ülkeler her zaman kendi çıkar ve hedefleri doğrultusunda hazırlamakta zorlanırlar ve araya çeşitli güç odakları girer. En güçlü ülkelerin makro stratejilerinde bile zamanla yanlışlığı ortaya çıkan ya da farklı odaklar tarafından yanlış yönlendirildiği anlaşılan dönemler olduğu görülmektedir.

ABD özelinde yanlış belirlenmiş büyük strateji örneği olarak 1991 yılında SSCB’nin dağılması sonrasında uygulanan küreselci ekonomik stratejinin Amerika’ya verdiği büyük zararlar gösterilebilir. Yine ABD özelinde güç odaklarının ülke çıkarları yerine kendi çıkarlarını dayattıkları bir örnek babında İsrail lobisi tarafından yönlendirilen ve neredeyse “Önce İsrail” anlamına gelen Amerikan dış politikası hatırlanabilir.

ABD söz konusu olduğunda bile başka birçok örneği verilebilecek bu durum, görece daha az güçlü ya da zayıf ülkeler incelendiğinde beklenebileceği gibi çok daha sık karşılaşılan bir durumdur. Ne kadar büyük ve güçlü olursa olsun hatta dünya liderliğini yapan hegemonik bir güç bile olursa bu türden yanlış yönelimler ve yönlendirmelerin etkisi altında kalmak paradoksal ve ironik bir gerçektir.

ABD SİYASETİ VE MÜESSES NİZAM

ABD siyasetinde “müesses nizam” (*establishment*) kavramının, ülkenin iç ve dış politikasına, ekonomisine ve sosyal yapısına yön veren “yak-

laşım ve güçleri”, genellikle statükoyu koruma eğilimindeki yerleşik yapıları ifade ettiği kabul edilir. Amerikan müesses nizamı şeklinde adlandırılan yapı, kendisini oluşturan unsurların odağında sermaye gruplarının ve onların yönlendirdiği medya ve lobilerin yanı sıra seçilmiş liderler ile üst düzey sivil/asker bürokrasiden oluşmaktadır. Kendi içinde ileri derecede sirkülasyon olan bu yapı siyaset, medya, finans ve bürokrasi arasındaki kopmaz bağları anlatan geniş oligarşik bir ağıdır.

Bu konuda yapılmış en önemli çalışmalardan birisi C. Wright Mills’e ait *İktidar Seçkinleri* isimli eserdir.¹ Bu kitap 1956 yılında yayımlandığında Amerikan devlet yapısı hakkında yerleşik yargıları derinden sarsmış klasik bir çalışmadır. Mills bu eseri yazdığı anda Amerikan demokrasisinin bir “denge ve denetleme sistemi” ile çok

1 Türkçesi için bk. C. Wright Mills, *İktidar Seçkinleri*, çev. Ünsal Oskay, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974.

iyi işleyen bir demokrasi olduğuna dair genel bir kanı vardı. Bu eseriyle Mills, ABD siyasetinin halkın beklenti ve denetiminden uzak lobcilik faaliyetleri ve büyük sermaye odaklarının etkisi altında kapalı kapılar ardında alınan kararlar ile şekillendiği sonucuna varıyordu. Mills'in bu analizleri, Amerikan kamuoyunda giderek güçlenen bir kanaate dönüştü. Amerikan seçmeninin seçimlere katılım oranlarındaki dramatik düşüş müesses nizamaya yönelik güvensizliğin en somut göstergelerinden biridir.²

ABD müesses nizamına ilişkin bu iktidar analizine göre halkın ülke yönetiminde neredeyse hiçbir rolü yoktu. Seçkinler arasındaki kapalı devre sirkülasyonlar, orta sınıfın yerel meclisler ve karar alma mekanizmalarında etkisini yitirmesi ve geniş halk yığınlarının medya/sosyal medya manipülasyonları ile yoğun şekilde yönlendirildiği düşüncesi sisteme yönelik giderek artan derin bir güven kaybına neden oluyordu.

Müesses nizamı oluşturan ana unsurlara daha detaylı baktığımızda bunların başında her iki partiden gelen, uzun yıllardır Washington'da görev yapan seçilmiş siyasetçiler; seçimle gelmeyen ancak devletin hafızasını ve sürekliliğini temsil eden üst düzey istihbarat, savunma (Pentagon) ve dışişleri görevlilerinden oluşan sivil ve askerî bürokrasi gelir. Bunları ekonomik kararlarda ağırlığı olan dev bankalar, yatırım şirketleri ve büyük sermaye grupları; kamuoyunu şekillendirme gücü sebebiyle dördüncü güç şeklinde adlandırılan, özellikle son yıllarda sosyal medya algoritmaları ve kutuplaşmış haber kanalları ile seçmen davranışları üzerinde kritik rol oynayan medya kuruluşları izler. Ayrıca dış politikadan ekonomiye kadar devlet stratejileri hazırlayan düşünce kuruluşları (Think Tanks) ve belki de en önemlisi karar vericilere doğrudan ne yapmaları gerektiğini söyleyen İsrail lobisi gibi lobiler vardır.

ABD müesses nizamını oluşturan tüm bu bileşenler içerisinde en belirleyicisinin büyük sermaye grupları olduğu ve bu grupların medyayı kontrol ettikleri, siyasileri, bürokratları ve lobileri fonladıkları ve sivil/asker bürokratları şirketlerinde işe aldıkları çok yaygın olarak

² https://en.wikipedia.org/wiki/Voter_turnout_in_United_States_presidential_elections

Kasım 2016'da İsrail'in Tel Aviv şehrinde bir adam, ABD'nin müstakbel başkanı Donald Trump'ın adını taşıyan tabelaların önünden bisikletle geçiyor.

görülen bir durumdur. Burada küreselci/İsrailci şeklinde adlandırılabilir hâkim bir güçten söz etmek mümkün görünmektedir.

Müesses nizam değişime karşı dirençli, kurumsal hafızası güçlü ve gücü elinde bulunduran "merkez siyaset" bloğu şeklinde görülse de küreselci siyaset ve sonuçlarından doğrudan doğruya sorumlu tutulmuş ve Amerikan toplumunda ciddi itibar erozyonuna uğramış ve bir "bataklık" şeklinde tanımlanmaya başlanmıştır. ABD müesses nizamı, Amerikan halkının ülke yönetiminde hiçbir şeyi değiştiremeyeceğini düşünmesine yol açan âdeta "İktidar olursun ama muktedir olamazsın!" şeklinde özetlenebilecek bir yapıdır. Bu düzene yönelik süregelen eleştiriler zaman zaman çok yükselse de siyasetçiler değişim için oy isteseler ve alsalar da söz konusu düzen aynen devam etmektedir. Ancak küreselleşme siyasetin yarattığı sosyo-ekonomik krizler Amerikan toplumunu o kadar derinden etkilemeye başlamıştır ki Amerikan siyasetinde "Önce Amerika" (MAGA hareketi) şeklinde ifade edilen milliyetçi-popülist söylem önemli bir destek kazanmıştır. Bu duruma, Çin'in dünya liderliği konusunda artan meydan okuması eklendiğinde Amerikan siyasetinde uzun zamandır dile getirilen ancak bir türlü hayata geçirilemeyen milliyetçi talepler karşılık bulmaya başlamıştır.

Müesses nizam, özellikle milliyetçi-popülist liderler tarafından bir "düşman" şeklinde tanımlanmıştır. Donald Trump, "Bataklığı kurut-

mak!" (Drain the swamp) sloganıyla doğrudan bu yerleşik düzene savaş açtığını iddia etmiş, Bernie Sanders gibi sol siyasetçiler, sistemin sadece zengin elitleri koruduğunu savunarak müesses nizama karşı çıkmıştır. ABD siyasetinin, Amerikan halkı ve devleti yerine güçlü/zengin gruplara ve türlü etki odakları aracılığıyla İsrail gibi ülkelere hizmet ettiği konusunda çok sayıda eleştiri yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır.³

Amerikan dış politikasında milliyetçi öncelikler ve İsrail güdümündeki politikadan uzaklaşma isteği her dönemdeki gibi bu dönemde de büyük ve karmaşık bir dirençle karşı karşıya kalmaktadır. İsrail lobisinin büyük sermaye grupları ve onların güdümündeki bürokrasi/medya ilişkileri göz önüne alındığında ne kadar büyük bir etki gücü ortaya çıktığını hayal etmek zor olmaz. Buna lobinin faaliyetlerine eşlik eden siyasi suikastlar, casusluk ve Epstein dosyası gibi yöntemler eklendiğinde karşı konulması çok zor bir güçten bahsettiğimiz açıkça anlaşılır. Ayrıca lobinin ABD'nin Ortadoğu'da rasyonel kararlar almasını imkânsız kılması dışında Çin ve Pasifik odağını bozduğuna ilişkin önemli eleştirileri de bunlara eklemek gerekir.

SSCB'NİN DAĞILMASI VE TEK KUTUPLU DÜNYA (1991-2017)

Amerikan siyasetinin tarihi elbette pek çok farklı döneme ayrılarak incelenebilir. SSCB'nin dağılmasıyla iki kutuplu dünyanın sona erdiği, liberal demokrasinin "tarihin sonu" diye ilan edildiği 1991 yılı ile 2017 arası, "küreselleşme" şeklinde adlandırılan olgunun Amerikan siyasetine egemen olduğu ama küreselleşmenin, sonuçları itibarıyla tüm Amerikan siyasetini ve dünyayı tepeden tırnağa etkilediği bir dönemdir. Bu dönemde öncülüğünü ABD'nin yaptığı Batı dünyası ve onların temsil ettiği liberal demokratik düzenin son büyük ideolojik savaşı kazandığı kabul edilmiş ve dünya ticareti liberal esaslara göre küresel ölçekte yaygınlaşmıştır.

SSCB'nin dağılmasıyla Varşova Paktı gibi kurumlar ortadan kalkmış, ABD ve Batı merkezli kurumların işlevlerini sürdürebilmek için yeni

3 John J. Mearsheimer ve Stephen M. Walt, *İsrail Lobisi ve Amerikan Dış Politikası*, çev. Hasan T. Kösebalaban, Küre Yayınları, İstanbul, 2024.

hedefler ve tanımlamalarla güncellenmeleri gerekmiştir. Bu alanda NATO'nun düşman tanımlamasında yaşanan mavi ve kırmızı kuvvetler yerine mavi ve yeşil kuvvetler güncellemesi en çarpıcı örnektir. Bilindiği gibi kırmızı kuvvetler Soğuk Savaş döneminde SSCB ve Varşova Paktı güçlerini tanımlarken tek kutuplu dünyada yeşil kuvvetler açıkça İslâm ve Müslüman coğrafyalara işaret etmektedir. Buna ilişkin doğrulama İslâm dünyasının çeşitli bölgelerine yönelik çok sayıda yıkıcı operasyonla gelmiş ve "Yeni Dünya Düzeni"nin ilk kaybedenleri arasında İslâm dünyası ve Müslüman toplumlar yer almıştır. Ancak liberal düzenin küreselleşmesinin kaybedenleri arasında hiç beklenmedik aktörlerin de olabileceği başlangıçta herkes tarafından hesap edilememiştir.

ABD'nin tek süper güç olarak temayüz ettiği bu dönemde hem Demokratlar (Clinton) hem de Cumhuriyetçiler (Bush), serbest piyasa ekonomisinin ve liberal demokrasinin dünya geneline yayılmasını stratejik bir hedef olarak belirledi. NAFTA'nın⁴ imzalanması (1 Ocak 1994) ve Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) kabul edilmesi (11 Aralık 2001) bu dönemin en somut küreselleşme adımlarıydı.

ABD Başkanı Bill Clinton ve yönetimi (1993-2001) Çin'in küresel ticaret sistemine dâhil olmasının iki ana fayda sağlayacağını savunuyordu: Çin'in DTÖ'ye kabul edilmesinin ardından, Amerikan ürünlerinin devasa Çin pazarına serbest giriş yapması ve piyasa kurallarına uymak zorunda kalarak liberalleşen bir Çin'in zamanla siyasi olarak da demokratikleşeceği beklentisi.⁵ Ancak sonuç beklendiği gibi olmadı. Çin, devlet destekli kapitalizm modelini korurken ABD pazarına devasa bir ihracat akışı başlattı.

4 Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) ABD, Kanada ve Meksika arasındaki gümrük vergilerini ve ticaret engellerini ortadan kaldıran bir anlaşma olup ilgili ülkeler tarafından 1994 yılında imzalanmıştır.

5 Clinton, 9 Mart 2000'de Johns Hopkins Üniversitesi'ndeki konuşmasında, "Ancak Çin'in DTÖ'ye girişini desteklemek, ekonomik çıkarlarımızdan daha fazlasını ifade ediyor." dedi. "Bu açıkça daha büyük ulusal çıkarlarımız için de önemlidir. Bu, Başkan Nixon'ın ilk kez oraya gittiği 1970'lerden bu yana Çin'de olumlu bir değişim yaratmak için sahip olduğumuz en önemli fırsatı temsil ediyor."

ÇİN ŞOKU VE ABD'DE ARTAN MEMNUNİYETSİZLİKLER (2008-2017)

Çin şoku (*The China Shock*) diye adlandırılan bu süreç, 2001 yılında Çin'in DTÖ'ye katılmasıyla başlayan ve Amerikan sosyo-ekonomik yapısını kökten sarsan bir dönemdir. Bu yıllarda başta Çin olmak üzere bazı ülkeler ucuz ve sınırsız işgücü sebebiyle şirketler için cazibe merkezi haline gelmiş ve çok sayıda Amerikan şirketi de bu trende uyarak üretim bantlarını ve fabrikalarını bu ülkelere, özellikle de Çin'e taşımıştır. Bu durum başlangıçta şirketler için kârlarını maksimize edebilecekleri düşük maliyetli üretim ortamı sağlamıştır. Bu sebeple neredeyse bilinen bütün markaların Çin'le iş birliğine yönelmeleri büyük bir hızla gerçekleşmiştir.

Uluslararası sermayenin Çin'e yaptığı görülmemiş büyüklükteki yatırımlar, Çin ekonomisini sadece fason üretim yapan bir ülke olarak sınırlandırmamış; Çin bu süreçten, yoğun teknoloji transferleri yaparak paralel üretim yapıları kurmak için yararlanmış ve çok kısa bir süre içerisinde fason üretimini yaptığı her sektörde kendi marka ve ürünlerini geliştirip dünya pazarlarına sunmuştur. ABD'deki kurulu fabrikaların düşük maliyetli ülkeler olan Meksika ve Çin gibi ülkelere taşınması geleneksel sanayi işçileri ve mavi yakalıların işsiz kalmasına yol açarken pek çok eyalette (Ohio, Pennsylvania, Michigan gibi) ekonomik ve sosyal çöküşe neden olduğu görülmüştür.

Küreselleşmenin getirdiği kârlar büyük oranda sermaye sahiplerine ve yüksek vasıflı profesyonellere giderken, bu durum, orta sınıfın alım gücünün ve ekonomik güvenliğinin erimesine neden olmuştur. Orta sınıf tamamen yok olmasa da çok küçük bir kısmı "yukarı" tırmanırken, önemli bir kesim aşağı doğru güç kaybetmiştir. İmalat sektöründeki daralma özellikle siyahi ve Hispanik⁶ işçileri çok fazla etkilemiştir. Bu durum daha sonra bu kesimlerin Trump gibi milliyetçi söylemleri olan liderlere şaşırtıcı bir şekilde destek vermesine yol açacaktır.

Çin şoku sadece fabrikaların kapanması sebebiyle milyonlarca işsize yol açmakla kalmamış,

aynı zamanda Amerikan siyasetinin zeminini kaydırmıştır. İyi maaşlı ve sendikalı işlerini kaybeden işçiler yerleşik siyasi düzene (müesses nizama) karşı büyük bir güvensizlik ve öfke duymaya, öte yandan milliyetçi/popülist söylemlere geniş çapta ilgi göstermeye başlamışlardır.

2008 ABD FİNANSAL KRİZİ VE KÜRESELLEŞMEDE SONUN BAŞLANGICI

2008 küresel finansal krizinin birincil sebebi ABD içinde oluşan konut balonu ve riskli finansal işlemler olsa da Çin'in bu krizin hazırlık aşamasında dolaylı ama devasa bir rolü olduğu çoğu ekonomist tarafından kabul edilmektedir.⁷ 1990'ların sonundan itibaren Çin, devasa bir ihracat makinesine dönüştü. Çin, ihracattan elde ettiği bu muazzam dolar rezervlerini tekrar ABD'ye göndererek ABD hazine tahvillerini satın aldı. ABD piyasalarına giren bu aşırı nakit akışı, faiz oranlarını yapay şekilde çok düşük seviyelerde tuttu. Faizler düşük kalınca, yatırımcılar daha yüksek getiri arayışıyla riskli konut kredilerine yöneldi. Başka bir ifadeyle Çin'den gelen "ucuz para", Amerikan konut balonunu şişiren ana kaynaklardan biri oldu.⁸

Çin krizi doğrudan "çıkarmadı"; krizi yaratan Amerikan bankacılık sistemindeki denetimsizlik ve açgözlülüktü. Ancak Çin'in ihracat odaklı büyüme stratejisi ve ABD'de devlet tahvilleri satın alarak yolladığı ucuz sermaye, o meşhur "ucuz kredi ortamını" yaratarak krizin zeminini hazırladı. Bu kriz, küreselleşmenin "herkesin refahını artıracığı" vaadine büyük bir darbe vurdu. Çin'in üretim gücü ekonomik büyüklük sıralamasında hızla yukarılara tırmanmasını ve Amerikan ekonomik büyüklüğünü yakalamasını mümkün kılmıştır. Sonuçta tek kutuplu dünya şartlarında serbest ticaret (liberal ekonomi), Amerika'nın potansiyel rakibi olan Çin'in lehine hızla gelişmiş ve küreselleşmecî paradigmayı derinden sarsarak ABD'yi köklü çözümler aramaya itmiştir.

7 Mehmet Ali Polat, "Küresel Finans Krizinin Nedenleri", *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2018 vol. 2/1 s. 177.

8 Mehmet Ali Polat, *agm*.

6 Kökeni İspanya'ya veya İspanyolca konuşulan Latin Amerika ülkelerine (Meksika, Porto Riko, Küba vb.) dayanan kişileri ifade eden etnik/kültürel bir terimdir.

MİLLİYETÇİ PARADİGMANIN YÜKSELİŞİ VE KORUMACILIĞA DÖNÜŞ (2017-2026)

1991'den 2017'ye kadar ABD siyaseti net bir şekilde küreselleşmeciydi. Ancak 2017'den 2025'e kadarki süreçte, ABD'nin kendi inşa ettiği bu küresel sistemden elini çekmeye başladığı, Uluslararası hukuk ve kurumların göz ardı edildiği, ABD'yi sadece Trump'ın 'ahlakının' sınırladığı daha milliyetçi ve menfaat odaklı bir siyasi anlayışa geçildiği görülüyor. Bu anlayış zamanla MAGA (Make America Great Again) hareketi şeklinde anılacaktır ve Amerika'nın geleceğinde rol oynayacağı anlaşılmaktadır.

Donald Trump'ın 2016'da seçilmesi, Amerikan siyasetinde 1991'den beri süregelen küreselleşmeci konsensüsün sonu oldu. Trump'ın "Çin bizi soyuyor!" söylemiyle Amerikan orta sınıfının ve küreselleşmeci politikaların işsiz bıraktığı yığınların ve eyaletlerin desteğini alarak seçim kazanması, doğrudan bu ekonomik travmanın bir sonucuydu. Trump'ın "Bataklıkta kurutmak!" sloganıyla doğrudan bu yerleşik düzene savaş açtığı görülmektedir.

Donald Trump'ın 2017'de başlayan ilk başkanlık dönemi ve 2025'te başlayan ikinci dönemi, "Önce Amerika" prensibi etrafında şekillenen oldukça hızlı gelişmelere sahne oldu. Trump'ın iç politikadaki önceliğinin ekonomik büyüme ve göç kontrolü olduğu görülmektedir. 2017'de göreve gelir gelmez kurumlar vergisi oranını yüzde 35'ten yüzde 21'e düşüren büyük bir vergi reformu yaparak şirketlere büyük bir avantaj sağladı. Çin'e yönelik milyarlarca dolarlık ek gümrük vergileri uygulayarak küresel ticaret dengesini değiştirmiş ve yerli üretime alan açmayı amaçlamıştır.⁹

Donald Trump'ın birinci başkanlık dönemiyle ikinci başkanlık dönemi arasında yer alan Joe Biden yönetimi de ilginçtir ki, Trump'ın Çin'e yönelik sert tutumunu ve yerli üretimi teşvik eden politikalarını sürdürmüştür. Bu durum aynı zamanda küreselleşmeci politikaların yarat-

9 Bu politikaların özünü, küreselleşmeyle kaçan sermayenin ve üretimin Amerika'ya geri dönüşünü sağlamak için yeni vergi ve gümrük tarifeleri, Meksika sınırına duvar örülmesi vb. yöntemlerle yasa dışı göçün engellenmesi ve mevcut göçmenlerin geri gönderilmesi, ABD sanayisi üzerinde ekstra yük oluşturan Paris İklim Antlaşması gibi çevresel düzenlemelerden çıkıp yerli kömür, gaz ve petrol kaynaklarını yoğun olarak ekonomiye kazandırma gibi konular oluşturmaktadır.

tığı toplumsal muhalefet ve taleplerin gücünü de göstermektedir. Biden yönetiminin uyguladığı devasa devlet teşvikleri, aslında 2001'de kaybedilen üretim kapasitesini geri getirme çabasıdır. Başka bir ifadeyle "küreselleşmeci-likten" stratejik bir "uzaklaşma politikası" Biden döneminde de sürdürülmüştür.

Küreselleşmeden uzaklaşma bu sebeple 2017 yılından günümüze aralıksız artarak devam etmiş görünmektedir. Artık MAGA hareketi olarak ifade edilen bu milliyetçi politikanın, küreselci sermaye ve onun Amerikan müesses nizamı üzerindeki gücüne rağmen bundan sonraki dönemlerde de devam edeceği öngörülebilir. Bu hareketin Amerikan toplumunda sanılandan çok daha büyük bir karşılığı olduğu ve küreselci/İsrailci müesses nizama karşı güçlü ve kararlı bir duruş sergileyeceği anlaşılmaktadır.

Çin'in karşı konulmaz yükselişi karşısında Amerika'nın dünya liderliğini koruması, bu milliyetçi politikanın sürdürülmesine bağlı görünmektedir. Milliyetçi politikaların Amerika'nın hegemonik konumunu sürdürmesi konusunda yeterli olup olmayacağı ayrı bir tartışma konusudur; ancak Amerikan sistemi içerisinde milliyetçi unsurlarla küreselci/İsrailci unsurlar arasındaki çatışmanın derinleşerek süreceği anlaşılmaktadır. İsrail lobisinin ve onunla birlikte onun arkasındaki medya ve sermaye odaklarının kimin yanında yer alacağı ya da yer aldığı çok nettir; bu yer kesinlikle milliyetçi Amerika'nın yanı değildir. Amerikan küreselci/İsrailci odakların "Önce Amerika"cı milliyetçi politikalara ne kadar izin vereceği ve parazit güçlerden kendini ne kadar koruyacağı önümüzdeki dönemde açıklık kazanacaktır.

AMERİKAN DIŞ SİYASETİNDE "ÖNCE İSRAİL"DEN "ÖNCE AMERİKA"YA GEÇİŞ

İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan yeni dünya düzeninde eski düzenin başat aktörü İngiltere gücünü yitirerek yerini ABD'ye bırakmak

Amerikan dış politikasında milliyetçi öncelikler ve İsrail güdümündeki politikadan uzaklaşma isteği her dönemde olduğu gibi bu dönemde de büyük ve karmaşık bir dirençle karşı karşıya kalmaktadır. İsrail lobisinin büyük sermaye grupları ve onların güdümündeki bürokrasi/medya ilişkileri göz önüne alındığında ne kadar büyük bir etki gücü ortaya çıktığını hayal etmek zor olmaz.

zorunda kaldı. Yeni dünya ABD ve Sovyetler Birliği arasında nüfuz alanlarına bölünmüştü ve İngilizler ve diğerleri egemenliği ABD'ye kaptırmışlardı. Ortadoğu'da İngilizlerin yerini Amerikalıların alması zamana yayıldı. İngilizlerin kurduğu düzen büyük ölçüde Amerikalılar tarafından devralındı. Emperyalist politikanın "havuç sopa" şeklinde özetlendiği denklemde Arap dünyasına yönelik sopa İsrail'di.

ABD, İsrail'in devlet ilanını 1948 yılında hemen tanıdı ama Arap dünyası ile ilişkileri yürütmesine izin verecek şekilde ve Sovyetlere alan bırakmayacak şekilde İsrail'le mesafeli bir ilişki kurdu. Bu ilişkinin tarihi seyri başı başına bir araştırma konusudur. Amerika ve İsrail çıkarları arasındaki çatışma Trump'la başlamıyor, ciddi bir geçmişi var. Bu çatışma son dönemde Trump'ın İsrail'e verdiği yoğun desteğe rağmen İsrail'in maksimalist talepleri sebebiyle ciddi krizler yaratmış görünüyor.

Trump'ın "Önce Amerika" şeklinde özetlenebilecek milliyetçi politikaları ile İsrail lobisinin güçlü şekilde temsil edildiği Amerikan müesses nizamı arasında yaşanan kriz yatışmayacak gibi görünüyor. İsrail lobisinin Amerika'yı yönettiği algısı Trump'ın narsist kişiliğine yönelik bir saldırı aynı zamanda. Ancak Epstein dosyaları ile iplerini İsrail'e ve lobiye kaptırdığı anlaşılan Trump'ın, MAGA hareketinin beklenti ve politikalarından uzaklaştığı görülmektedir. Bütün dünyanın gözleri önünde yaşanan bu şantaj ve Amerika'nın sürüklendiği İran savaşı MAGA hareketinin yeni önderlik arayışlarına girmesine neden olacaktır.

TRUMP SİYASETİNDE SAVRULMA: MAGA'DAN MASA'YA

ABD Ulusal Terörle Mücadele Merkezi Direktörü Joe Kent'in istifası ve bu vesileyle açıkladığı mektup MAGA hareketinin genç liderlerinden Charlie Kirk'ün öldürülmesi ile şiddetlenen

çatışmanın bir başka evresine işaret etmektedir. Kent'in istifa mektubunda yer verdiği "İran, ulusumuza yönelik yakın bir tehdit oluşturmamaktaydı ve bu savaşı İsrail'in ve onun güçlü Amerikan lobisinin baskıları sebebiyle başlattığımız açıkça görülmektedir... Bu yönetimin başlarında, üst düzey İsraili yetkililer ve Amerikan medyasının nüfuzlu üyeleri, 'Önce Amerika' platformunuzu tamamen baltalayan ve İran ile savaşı teşvik etmek için savaş yanlısı duygular eken bir dezenformasyon kampanyası yürüttüler... İran'da ne yaptığımız ve bunu kimin için yaptığımız üzerine düşünmeniz için dua ediyorum." şeklindeki ifadeler MAGA'nın yolundan ayrılan Trump'a yönelik çok önemli eleştiriler olup bu hareketin Trump'ın liderliğini hızla sorgulamaya yöneleceğine dair işaretler taşımaktadır.

Nitekim Trump geçen günlerde İran savaşı ile ilgili yapacağı açıklamalara, siyasetindeki savrulmaları da ifade eden "Make America Safe Again/MASA" (Amerika'yı Yeniden Güvenli Yap) ifadesinin yer aldığı bir sahne seçimi yaparak dikkat çekmiştir. Trump'ın MAGA hareketinin milliyetçi talepleri yerine İsrailci güçlerin şantajlarına boyun eğerek geldiği nokta İsrail'in kurduğu MASA olmuş görülmektedir.

Amerikan toplumunda ve siyasetinde sağlam ve geniş tabanlı gerekçeleri olan milliyetçi politikaların İsrail merkezli politika ve güçlere karşı bir zafer kazanıp kazanmayacağını önümüzdeki yıllar içinde göreceğiz. Ama bugünden kesin olan bir şey var ki o da İsrailci odakların ne dünyanın herhangi bir yerinde ne de Amerika'da artık eskisi kadar rahat olmayacakları gerçeğidir. Şimdiki İran savaşı ve sonuçları bu tartışmayı daha da derinleştirecek, İsrail'in hak hukuk tanımaz haydutluklarına karşı pek çok önlemleri dünya genelinde ve en azından öncelikle insanlık vicdanında harekete geçirecektir.

KÖRFEZ'DEKİ SAVAŞ VE TÜRKİYE'NİN ÖNÜNDEKİ YOL

— ÖMER BEHRAM ÖZDEMİR —

Geçen haftalarda Basra Körfezi başta olmak üzere çatışma bölgesinde yaşanan gelişmeler, devam eden ateşkes ve müzakere çabaları, Türk kamuoyunda ABD'nin İran'a karşı geniş kapsamlı kara harekâtı başlatacağına dair beklentileri en aza indirmiştir. Özellikle taraflar arasında ateşkes ilan edildiğinden bu yana, Türk medyasında, uzmanlar veya devlet adamları arasında muhtemel bir ABD kara harekâtına ilişkin bir endişeyi dile getiren herhangi bir açıklamaya şahit olunmamıştır.

Görünüşe göre bu algı, sadece ateşkesin değil, aynı zamanda ABD'nin bölgede düşürülen uçağı ve devamında pilotunu kurtarma operasyonu sırasında karşılaştığı zorlukların da etkisiyle şekillenmiştir. İsfahan vilayetinin kırsal bölgesinde düşürülen bir ABD F-15 savaş uçağının mürettebatını kurtarmak için yürütülen arama-kurtarma operasyonu, önemli riskler barındıran ve ABD açısından meşakkatli bir kurtarma operasyonu olmuştur. Hızla yürütülen operasyonun ardından mürettebat güvenli bir şekilde kurtarılsa da ABD güçleri müdahale sırasında iki adet MC-130J uçağı ve dört helikopterini kaybetmiştir. ABD özel kuvvetlerinin arama-kurtarma kapasitesini ortaya koyan bu operasyon, aynı zamanda muhtemel bir kara birlikleri konuşlandırılması durumunda ABD'nin İran coğrafyasında çok ciddi kayıplar verebileceğini de göstermiştir.

TÜRKİYE'NİN ENDİŞELERİ VE DÜZENLİ DİPLOMATİK TEMASLAR

Nitekim bu olay, ateşkes çabalarının yoğunlaşmasına ve müzakerelerin odağının Hürmüz Boğazı'nın statüsüne kaymasına yol açmıştır. Türkiye, Suriye ve Irak kendi sınırlarının ötesindeki YPG/PKK sorununu ortadan kaldırmaya çalışırken, muhtemel bir ABD müdahalesinin İran'daki Kürt ayrılıkçı hareketlerine bir zemin oluşturabileceğinden endişe duymaktadır. Böyle bir gelişmenin hem Türkiye'nin devam eden "Terörsüz Türkiye" sürecini baltalayacağı hem de Irak'ı istikrarsızlaştıracağına dair çekinceler bulunmaktadır.

Türkiye'nin bir diğer endişesi ise şu ana kadar İran'ın (ABD üslerine yönelik misilleme) saldırılarına cevap vermekten kaçınan ve çatışmayı sona erdirmeye istekliliği gösteren Körfez devletlerinin, nihayetinde İran'ın bu saldırgan siyasetine karşılık ABD'nin yanında savaşan cepheye katılma ihtimalidir. Böyle bir durum, Hürmüz Boğazı meselesini çözümsüz hâle getirebilir ve Körfez bölgesi ile yeni ve daha yakın bir iş birliği, hatta yeni savunma ittifakları kurmayı amaçlayan Ankara için sorunlu bir senaryo gibi görünmektedir. Elbette Körfez aktörlerinin artan güvenlik ihtiyaçları, Türkiye'nin askerî varlığının hissedildiği ittifak tekliflerini daha cazip hâle getirecektir; ancak savaşın Körfez'e doğrudan sıçraması, Ankara'nın orta vadede Körfez'den sağlamayı umduğu sermaye girişlerini engelleyebilir. Körfez sermayesi, Ankara'nın bölgesel hedefleri bağlamında, özellikle

Çatışma sebebiyle, özellikle enerji sektöründe bölgesel ticaret lojistiğinin felç olması, alternatif rotaları acil bir ihtiyaç hâline getirmiştir. Ankara'nın uzun vadede hedeflediği bu iş birliği gerçekleşirse hem finans devlerini hem de büyük askerî güçleri içeren ve hem İran'ı hem de İsrail'i aynı anda dengelemeyi amaçlayan yeni bir bölgesel düzen ortaya çıkabilir.

Suriye'nin yeniden inşa süreciyle ilgili elde etmeye çalıştığı bir çıktıdır. Bu çıktıya gelecek herhangi bir zarar, Ankara'yı bölgeye yönelik planlarında 'yeniden hesaplama' yapmaya zorlayabilir.

Yukarıdaki olumsuz senaryolardan kaçınmak için Ankara, İran-ABD-Körfez ülkeleri ekseninde Mısır ve Pakistan ile düzenli diplomatik temaslarını sürdürmektedir. Pakistan'ın ateşkes sürecinin başlangıcında ve ilk müzakere turunda oynadığı rol, bölge dışından bir nükleer gücün diplomatik varlığının bu özel çatışmada son derece faydalı bir rol oynayabileceğini göstermektedir. Ankara bir yandan Mısır ve Pakistan ile bu süreci ilerletirken, diğer yandan Mısır, Pakistan, Katar, Suudi Arabistan, Suriye ve Ürdün'ü kapsayan bir iş birliği mekanizması kurmak için de çaba sarf etmektedir. ABD ile İran arasındaki çatışma sebebiyle, özellikle enerji sektöründe bölgesel ticaret lojistiğinin felç olması, alternatif rotaları acil bir ihtiyaç hâline getirmiştir. Ankara'nın uzun vadede hedeflediği bu iş birliği gerçekleşirse hem finans devlerini hem de büyük askerî güçleri içeren ve hem İran'ı hem de İsrail'i aynı anda dengelemeyi amaçlayan yeni bir bölgesel düzen ortaya çıkabilir.

Elbette bu ihtimal ne Tel Aviv'i ne de Tahran'ı memnun edecek ve her iki taraf da bu girişimi sabote etmeye çalışacaktır. Ancak bir tarafta Türkiye, Pakistan ve Mısır gibi büyük askerî güçlerin, diğer tarafta ise Katar ve Suudi Arabistan gibi finans devlerinin varlığı, böyle bir ittifakın dayanıklılığını ve dış etkenlere karşı caydırıcı bir güç olmasını sağlayabilir. Yine de bu ülkeler arasındaki tarihsel rekabet ve çıkar çatışmaları, elbette bu girişimin başarısının önünde ciddi bir engel teşkil edecektir.

ABD-İSRAİL SALDIRGANLIĞI, SAVAŞ VE YENİ İTTİFAKLAR

Dışarıdan bakıldığında, ABD'nin de ateşkes süreciyle uyumlu şekilde kara operasyonlarına ilişkin agresif söylemlerini yumuşattığı ve savaşın nihayete ermesine dair sinyaller verdiği görülmektedir. ABD'de bu operasyona ilişkin kamuoyunda bir mutabakatın bulunmaması, savaşın hâlihazırda çok büyük ekonomik maliyetleri ve İran topraklarının genişliği ve topografyası sebebiyle muhtemel herhangi bir operasyonun ABD güçlerini sahada dezavantajlı bir duruma düşürme ihtimali, ABD'li karar alıcıların kullandığı dilin değişmesinin başlıca sebepleridir. Net bir stratejik hedefin ortaya konamaması, en azından kamuoyu nezdinde bir son aşama planının bulunmaması, ABD toplu-munda İsrail'in imajındaki keskin bozulma ve Başkan Trump'ın çağrı ve tehditlerine rağmen diğer NATO üyelerinin bu çatışmaya müdahale etmekte isteksiz kalması, ABD'yi kara harekâtını -şimdilik- rafa kaldırmaya yöneltmiştir. Yine de şu şerhi koymak lazım, Trump yönetiminin öngörülemez ve ani manevraları sebebiyle, askerî operasyonların geleceği hakkında yüzde yüz kesin bir öngörüye varmak risklidir.

Ancak gözlemlenen sinyaller, büyük çaplı bir kara müdahalesinin ihtimalinin düşük olduğuna işaret etmektedir. Öte yandan, ateşkes süreci uzar ve durum yeniden çatışma hâlini alırsa, İran'ı müzakerelere zorlamak amacıyla üst düzey liderleri ortadan kaldırmaya yönelik yeni bir operasyon dalgası beklenebilir. Yeni dinî lider Mücteba Hamaney'in henüz hiçbir görüntüsünün yayınlanmaması, "Mücteba Hamaney saldırılarda yaralandı ve sakat kaldı!" şeklindeki ABD kaynaklarının iddialarını güçlendirmektedir. Bu bağlamda ABD, yeni dinî lideri tamamen ortadan kaldırmaya çalışabilir* veya Devrim Muhafızları Ordusu'nun (DMO) üst düzey liderliğini hedef alan daha şiddetli suikastlar gerçekleştirebilir. Aynı zamanda, İran'ın enerji

ve ulaşım altyapısını bir kez daha hedef alarak, İran rejiminin hızlı ve birleşik bir cevap vermesini engelleyebilir. Neticede böyle bir senaryoda birincil hedef, DMO komuta yapısını ve altyapısını vurmaktır, böylece rejimin yönetim kapasitesini felç etmek ve İran'ı "yönetilmesi daha zor" bir aktör hâline getirmek, nihayetinde onu savaş alanında son derece zayıf duruma düşürmek olacaktır.

ABD ve İsrail tarafından öldürülen düzeylerde siyasi ve askerî liderin kaybı, İran'daki rejimin çöküşüne yol açmamış, ancak rejimin idari kapasitesi içinde önemli bir insan kaynağı kaybına neden olmuştur. Bu kayıpların etkileri ise İran'da orta ve uzun vadede hissedilecektir. Rejimin kontrolünün ayetullahların liderliğinden DMO'nun askerî kadrolarına kayması muhtemeldir. Bu durum, savaşın komuta ve kontrolü bağlamında bir zayıflık yaratmayacaktır. Ancak devletin idaresi, diplomasinin esnekliği ve rejim-toplum ilişkilerinin sağlığı açısından büyük sorunlar yaratabilir. ABD, bu sürecin sonunda İran rejimini devirmeyi başaramayabilir -zira askerî müdahale yoluyla rejimi devirme fikri açısından beri gerçekçi bir beklenti değildi- ancak orta ve uzun vadede rejimin yeteneklerini ciddi şekilde kısıtlayıp felç edeceği yüksek ihtimaldir.

Türkiye ise Körfez'de Suudi Arabistan ve Katar'ın yükselen güvenlik ihtiyaçlarından hareketle yukarıda bahsi geçtiği gibi çok parçalı bir askerî, siyasi, ekonomik iş birliği çerçevesine yönelik diplomatik girişimlerde bulunmaktadır. Suriye ve Irak'ın istikrarı her iki ülkenin

de bölge ticareti ve enerji hatları için alternatif güzergâhlar olması anlamına gelecektir. Son aylarda tarihî Hicaz Demiryolu Projesi'nin ihyası bağlamında Türkiye'nin Suriye ve Irak'ta lojistik altyapısı ile alakalı iş birliği girişimleri ve Riyad-Doha-Ankara arasındaki yoğun diplomasi trafiği Ankara'nın asli hedefini göstermektedir.

Lakin çatışmanın yeniden alevlenmesi tüm bu planların fiiliyata geçmesine ket vurabileceği gibi çok sayıda aktörden oluşan iş birliği oluşumlarında karar alma ve uygulama süreçleri çok daha yavaş ve sıkıntılı geçmektedir. Yine de İsrail'in sınır tanımaz şiddet siyaseti, İran'ın ise can havliyle bilhassa Körfez'deki komşularını namlunun ucuna getirmeleri bölgedeki pek çok aktörü "yeni iş birliği" arayışlarına itmektedir. Türkiye burada askerî eğitim, üsler ve güvenlik paktları yoluyla askerî varlığını genişletme ve silah anlaşmalarıyla bölgenin güvenlik ihtiyacının asli tedarikçisi olabilir. Pakistan'ın varlığı da burada Türkiye için rekabetten ziyade tamamlayıcı bir rol oynayacaktır.

Son tahlilde Türkiye kendisi çatışmaya taraf olmamakla birlikte bölge ülkelerinin de çatışmaya sürüklenmesini engellemek isterken bu vesile ile ortaya çıkan diplomatik dinamizmi yeni ittifaklar için zemin olarak kullanmaktadır.

* Mücteba Hamaney'in sağlık durumunun kamuoyu nezdinde belirsizliği Devrim Muhafızları Ordusu'na, fiilen Hamaney adına rejimi yönetme alanı sağlamaktadır.

SUUDİ ARABİSTAN VE BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ'NİN ARALARI NEDEN AÇILDI?

— DANA KHRAICHE —

Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) yetkilileri, OPEC petrol üreticileri grubundan çıkma kararını, İran savaşı sebebiyle karşı karşıya kalınan enerji krizine daha hızlı cevap verebilmek için bir fırsat görüyor. Ancak bu hamle, Birleşik Arap Emirlikleri ile OPEC'in başat üyesi Suudi Arabistan arasındaki gerilimlerin giderek arttığı bir zamana denk geldi. Körfez komşuları birçok açıdan tabii müttefik olsalar da aynı zamanda tarihî çekişmeler ve giderek daha açık duruma gelen bölgesel etki mücadelesi içindeler. Suudi Arabistan, kendisini Arap ve İslâm dünyasının lideri görürken, Birleşik Arap Emirlikleri'nin artan iktisadi kudreti, liderlerini daha bağımsız bir harici siyaset izlemeye cesaretlendirdi. Şimdi, ABD-İsrail'in İran'a karşı açtığı savaş, müşterek düşmanlarını ve onun bölgedeki vekillerini nasıl en iyi şekilde engelleyecekleri konusunda farklılıkları gün yüzüne çıkardı.

BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ, OPEC VE SUUDİ ARABİSTAN'LA İLİŞKİLER

Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri, genellikle OPEC'te büyük kararlar konusunda uyumlu hareket ediyorlardı, ancak zaman zaman üretim kotası konularında çatışıyorlardı. Bu tür anlaşmazlıklar, Birleşik Arap Emirlikleri'ni daha önce OPEC'ten çıkma noktasına getirmişti, ancak bu adımı hiçbir zaman atmamıştı. Son zamanlarda ise Birleşik Arap Emirlikleri, petrol üretim kapasitesine yeni yatırımlar yapmaya çalışırken, Suudi Arabistan grubun arzı sınırlamasını savundu. Birleşik Arap Emirlikleri Enerji Bakanı Süheyl el-Mazrevi, 28 Nisan'da verdiği bir röportajda, İran savaşının meydana getirdiği aksaklıkların OPEC'ten çıkmak için uygun bir vakit yarattığını söyledi. "Savaşın yol açtığı kıtlıklar, piyasa taleplerine daha hızlı

cevap verilmesini gerektirecek ve geniş grubun kolektif karar alma süreciyle sınırlı olmamayı gerektirecek." ifadelerini kullandı.

Birleşik Arap Emirlikleri hükümeti, üretimi artırma imkânını kendine tanımış ve Hürmüz Boğazı nihayetinde yeniden açıldığında pazarı dengelemek için çok daha fazla petrol gerekeceğini biliyor. Bu sebeple, artık sadece diğer OPEC üyelerini memnun etmek için fazla varilleri tedarik etmeye istekli değiller.

Arap dünyasının iki büyük ekonomisi arasında çok benzerlik vardı. Her ikisi de içerdeki güçlerini pekiştirmek ve yurt dışında etki sağlamak için büyük petrol gelirlerini kullanan güçlü hanedan liderleri tarafından yönetiliyordu. Her ikisi de ABD'nin yakın müttefikleriydi ve Başkan Donald Trump ile Washington'la antlaşmalar yaparak ondan itibar kazanmaya çalışmışlardı. Ayrıca, genellikle bölgesel politikada da mutabık hareket etmişlerdi. 2010'ların başlarında Mısır ve Tunus'ta yönetimleri devirmeye çalışan Arap Baharı ayaklanmalarına karşı çıkmışlardı, bu isyanları kargaşa ve mezhep çatışmalarının habercisi görmüşlerdi. Her ikisi de Yemen'de, İran destekli Husi isyancı hareketine karşı mücadele etmek için para ve silah göndermişti.

Ancak son zamanlarda Suudi Arabistan'ın, Birleşik Arap Emirlikleri'nin Yemen ve diğer çatışma bölgelerindeki rolüne karşı duyduğu rahatsızlığı arttı. Riyad, Abu Dabi'yi ayrılıkçı grupları desteklemekle suçlarken, Birleşik Arap Emirlikleri ise Suudi Arabistan'ın İslâmcıları desteklemesine tepki gösteriyordu. Yemen'deki çıkarlar, o kadar ayrıştı ki, karşıt grupları desteklemeye başladılar. Gerilim, Aralık 2025'te patlak verdi, Suudi Arabistan, savaş uçaklarının Birleşik Arap Emirlikleri'nden Yemen'e gönderilen silah yüklü bir kargoyu vurduğunu söyledi.

Ayrıca, 2023'te patlak veren Sudan'daki iç savaş konusunda da bölündüler. Birleşik Arap Emirlikleri, Sudan hükümeti tarafından, Sudan ordusuyla savaşan Hızlı Destek Kuvvetleri hareketini desteklemekle suçlandı. Suudi Arabistan ve Mısır ise Sudan ordusunu destekliyordu. Birleşik Arap Emirlikleri hükümeti, bu çatışmada hiçbir tarafı desteklemediklerini belirtti. Son zamanlarda, Suudiler, Somali hükümetini Birleşik Arap Emirlikleri ile münasebetlerini kesmeye zorlamaya başladı; çünkü Birleşik Arap Emirlikleri, Mogadişu hükümeti ve ülkedeki diğer savaşan gruplarla güvenlik, savunma ve ticaret antlaşmaları yapmıştı.

İRAN POLİTİKASINDAKİ FARKLILAŞMA VE EKONOMİK REKABET

Her iki ülkenin hükümetleri, İran ve Ortadoğu'daki vekil güçlerini güvenlikleri için birincil tehdit görüyorsa da Birleşik Arap Emirlikleri her zaman İran ile çalışmaya devam etmeyi tercih etti. Kısmen Dubai emirliğinin, İran ile yıllarca süren Batı yaptırımlarına rağmen, ülkeyle uluslararası ticaret ve yatırımlar için bir merkez hâline gelmesinden dolayı. Suudi Arabistan, 2016'da İran ile diplomatik ilişkilerini keserken, Birleşik Arap Emirlikleri, Tahran'daki büyükelçisini maslahatgüzar ile değiştirdi.

ABD ve İsrail, şubat sonlarında İran'a saldırıya başladığında, iki komşu, İran'ın fırlattığı roketler ve insansız hava araçları ile nasıl başa çıkacakları konusunda anlaşmazlık yaşadılar. Birleşik Arap Emirlikleri hükümeti, küresel bir ticaret, turizm ve finans merkezi olarak konumunu korumak adına İran'a karşı saldırıya katılmayı düşünmüş ve petrol ve doğal gaz tedariklerinin kritik geçiş noktası Hürmüz

Boğazı'nın yeniden açılmasını güç kullanarak sağlamayı talep etmişti. Bu çaba Suudiler tarafından desteklenmedi. Aksine, Riyad, çatışmayı sona erdirmek için diplomatik görüşmeler ve arka kapı diplomasisi aracılığıyla müdahale edilmesi gerektiğini savundu.*

Her iki ülke de vatandaşlarına nitelikli işler sağlayacak yeni sanayiler geliştirerek petrol ihracatına bağımlılıklarını azaltmaya çalışıyor. Birleşik Arap Emirlikleri, petrolden uzaklaşma konusunda en ileri giden ülke. Dubai ve Abu Dabi emirlikleri, yıllardır Ortadoğu'nun önde gelen finansal ve servet yönetim merkezleri olmuştur, bunun sonucunda nitelikli yabancı işçiler için vize kurallarının gevşetilmesi ve cazip bir vergi rejimi sağlanmıştır. Dubai, özellikle diğer Körfez ülkelerine göre daha gevşek sosyal kuralları ve dinî özgürlükleri ile göçmenler için çekici duruma gelmiştir. Abu Dabi, bölgedeki nadir bir kombinasyon olan cami, kilise ve sinagogu bir arada bulunduran Abrahamic Family House ile gurur duymaktadır.

Birleşik Arap Emirlikleri'nin Dubai ile elde ettiği başarıyı kopyalamaya heves eden Suudi Arabistan, Wall Street bankalarını ve diğer finans firmalarını Riyad'a taşımaya çalışıyor. Krallık, kurulduğundan beri Vehhâbiliği benimsemişti ve Mekke'de İslâm dininin en kutsal mekânı bulunuyordu. Ancak son yıllarda, bazı dinî kurallarda gevşemeye gitti; kadınların iş gücüne katılmalarına ve araba kullanmalarına izin verdi. Yeni bir eğlence otoritesi, müzik konserleri ve spor etkinlikleri düzenlemeye başlamıştı, bu tür etkinlikler on yıl önce görülmeyen şeylerdi. Hükümet, "ahlak polisi"ni feshetmiş ve kamusal alanda nasıl giyinileceği konusunda kuralları gevşetmiştir.

Kaynak:

Bloomberg, 30 Nisan 2026.

Çeviren: Azime ÇAVDAR

* Saldırıları Körfez İş Birliği Konseyi'ni temelde üç kampa böldü. Bir tarafta Katar ve Umman var; barıştan yanalar, misilleme istemiyorlar, savaşa en başından beri karşıydılar. Diğer uçta ise daha saldırgan bir tutum sergileyen Birleşik Arap Emirlikleri ve Bahreyn var. Hatta İran'a yönelik drone saldırılarında Birleşik Arap Emirlikleri'nin parmağı olduğuna dair deliller artıyor. Barış ve savaş kamplarının ortasında ise Suudi Arabistan ve muhtemelen Kuveyt yer alıyor. Sürekli bir taraftan diğerine savruluyorlar. Önce savaşa karşı uyardılar, sonra üslerini açtılar. [çev.]

AKSA TUFANI NASIL OKUNMALI?

SHABBIR RIZVI

Yanis Iqbal'in *Aksa Tufanı'nı Okumak: Kılıç ve Boyun* kitabı Filistin direnişinin sömürgecilik karşıtı mücadelesini örtbas etmeyi ve küçümsemeyi amaçlayan liberal kanaatleri sert bir şekilde eleştiriyor.* Çalışma, Aksa Tufanı operasyonu hakkında konuşmak isteyen herkes için mutlaka okunması gereken bir eser.

Kitabınız, Filistinlilerin yürüttükleri Aksa Tufanı operasyonuna dair liberal bakış açılarını sorguluyor. Neden böyle bir yol seçtiniz?

Liberal bakış açlarına odaklandım çünkü bunlar hem hâkim söylemde hem de radikal teori şeklinde sunulan birçok şeyde genel fikir olarak iş görüyor. Bunlar, yaygın dolaşım ağı içerisinde, Marksizm'in kendi alanında bile siyasi olaylara dönük yorumları biçimlendiriyor.

Bu kitap, Slavoj Žižek ve Étienne Balibar gibi isimleri ele alarak, onların felsefi konumlarının emperyalizm yanlısı ittifaklar için nasıl gerekçeler üretme işlevi görebileceğini aşikâr kılmayı amaçlıyor. Birçoğumuz, Küresel Kuzey'de bulunan akademik altyapıların öğretiminden geçiyoruz. Bu sebeple, bu isimlerle etkileşim kurmak, bu yapıya müdahale etmeye yönelik daha geniş bir çabanın parçası hâline geliyor. Amaç, Küresel Güney'de kök salmış, kapitaliz-

* Bu yazı <https://voxummah.com/2026/03/the-sword-and-the-neck-reading-the-al-aqsa-flood-book-review-and-interview/> sitesinde 23 Mart 2026'da yayımlanan ve kitap tanıtımı ile kısa söyleşiden oluşan metnin ağırlık olarak söyleşi kısmının Ragıp Narlı tarafından özetlenerek çevrilmesiyle oluşturulmuştur. Metnin başlığı ve ara başlıkları mütercim tarafından konmuştur. (Umran)

mi, dinamikleri emperyalizmden ayıramaz küresel bir sistem şeklinde kavrayabilen bilgi biçimlerine alan açmaktır.

BİLGİ ÜRETİMİNİN ALTERNATİF YÖRÜNGELERİ

Eleştirilerinizi kaleme alırken belirli bir hedef kitleniz var mıydı? Bu kitaptan en çok kim fayda sağlayacak?

Doğrusunu söylemek gerekirse kitabı iki farklı okur kitlesini göz önünde bulundurarak yazdım. Evvela Gazze'deki soykırıma tepki olarak siyasi radikalleşme sürecinden geçen Avrupa-Atlantik bağlamında nefes alıp veren okurlar açısından özellikle direniş ekseninin niteliği türünden tartışmalı konularda edinilecek teorik açıklık, hayati önem taşıyor. Genelde "alt emperyalist" veya "otoriter" gibi yaftalar yapııştırılan direniş eksenini, kolaycı bir yaklaşım üzerinden kenara itiliyor. Kitap, bu konuları *siyasi ontoloji* düzeyinde açıklığa kavuşturmayı ve ABD-İsrail ekseninin devlet egemenliğinin maddi yapıları içinde sınırlara nasıl ulaştığını göstermeyi amaçlıyor. İkinci olarak teorik ufukları sıklıkla Kuzey'deki akademik üretimle şekillenen Küresel Güney'deki okur hedef alındı. Kitap, mütevazı bir şekilde, bu hiyerarşiyi sarsmaya ve bilgi üretiminin alternatif yörüngelerine katkıda bulunmaya çalışıyor.

Soldaki birçok kişi "adalet" veya "eşitlik" gibi soyut ideallere dayalı konular benimsiyor. Bu eğilimin ötesine nasıl geçilebilir?

Soyut idealizmin ötesine geçmek için felsefi çalışmaya ihtiyaç var. Batı'daki çağdaş sol teorinin büyük bir kısmı, ontoloji düzeyindeki temel var-

sayımlara bağlı kalıyor. Zizek'in olumsuzluğu, Balibar'ın "sıkıştırılmaz minimum"u veya Ayça Çubukçu'nun çokluğu gibi kavramlar, özgürleştirici potansiyeli garanti ettiği varsayılan bir fazlalığı gündeme getiriyor. Bu ontolojik garantiler, daha sonra adalet veya eşitlik gibi ideallere dönük çağrılarının temelini oluşturuyor.

Eğer bu tür güvenceler bir kenara bırakılırsa, siyaset, yeni gerçeklikleri bilfiil üreten pratikler aracılığıyla özgürleştirici sonuçların ortaya çıktığı bir inşa alanı olarak görünür. Rifat Arir (Refaat Al-Areer) son röportajında, bu kopuşu olağanüstü bir açıklıkla dile getirerek, akademik düşüncenin sınırlarını sömürgeci şiddetin aciliyeti içinde konumlandırmıştı. Şöyle diyordu: "Ben bir akademisyenim. Muhtemelen evde sahip olduğum en sağlam şey, bir Expo marka keçe kalem. Ama İsraililer bizi işgal ederse... O kalem kullanacağım, İsrail askerlerine fırlatacağım, bu yapabileceğim son şey olsa bile."

Burada da gördüğümüz üzere, felsefenin ontolojik teminatlarının sunduğu güvenlik hissi yerini, hayatta kalma ve direnişin, düşüncenin şartlarını yeniden şekillendirdiği bir alana bırakıyor. Burada pratik, soyut teminatlara dayanmayı bırakıp, somut çatışma yoluyla şekillendiği vakit, en ufak nesnenin bile nasıl mücadele için kullanılabilir hâle geldiği üzerinde duruluyor.

TAHAKKÜM YAPILARINI DÖNÜŞTÜREN KOLEKTİF KAPASİTELERE

"Güçsüzlük siyaseti"ni ele alan bölüm, sömürgecilik karşıtı mücadele yoluyla egemenliğin önemini anlatıyor. Bu mücadele, elbette silahlı bir mücadele... Sadece "uluslararası hukuk"u referans noktası olarak kullanmadan, direniş fikrini normalleştirmek ve meşrulaştırmak için ne yapabilirler?

Çağdaş hukuk dilinin kullanımı, sömürgeleştirilenleri genellikle pasif kurbanlara, savunmasız ve kurtarılmaya muhtaç figürlere indiriyor. Bu çerçeve, onların mücadeleye katılan siyasi aktörler hüviyetiyle üstlendikleri rolleri gizliyor. Ayrıca, uluslararası hukuk, önceki dönemlerde farklı bir anlam taşıyordu. 2024 Filistin Forumu'nda tanıştığım Macid Derviş,

uluslararası hukukun sömürgecilikten kurtulmanın en yoğun yaşandığı dönemde Filistin'deki silahlı mücadelenin meşrulaştırılmasına nasıl katkıda bulunduğunu yazmıştı. 1960 tarihli Sömürge Ülkelere ve Halklarına Bağımsızlık Verilmesine Dair Bildirge'den, 1970'lerde silahlı mücadelenin meşruiyetini teyit eden kararlara kadar, uluslararası hukuk, kısa bir süre için sömürgecilik karşıtı pratiğin kodifikasyonu işlevi görmüştür.

Silahlı mücadeleyi meşrulaştırmak, sömürgeleştirilenleri yalnızca kurbanlar gören tüm tarih dışı çerçevelerden

kopmayı gerektirecektir. Örneğin felsefeci Seyla Benhabib, Gazze'deki durumu "acımasız bir şiddet döngüsü" şeklinde tanımlıyor. Sömürgeci tahakkümü ve sömürge karşıtı direnişi birbirini güçlendiren, tekerrür eden hususlar diye sunan bu görüş, sömürgeleştirilenlerin eylemliliğini genelleştirilmiş bir acı çekme durumu biçiminde anlıyor. Bunu yaparak, Filistinlileri sonsuz bir zarar döngüsüne hapsolmuş figürler olarak takdim ediyor. Bu noktada eylem, sadece tepki sayılıyor, direniş, siyasi özgünlüğünü kaybediyor.

Bu teorik çerçeveden kopmak, sömürgeleştirilenleri strateji geliştiren ve kendilerine dayatılan şartlara müdahale eden aktif özneler biçiminde görmek gerekiyor. Böyle baktığımızda silahlı mücadele, yeni siyasi gerçekliklerin inşa edildiği kasıtlı ve tarihsel açıdan temellendirilmiş bir uygulama görünür. Vurgu, tanınmayı bekleyen genel acılardan, tahakküm yapılarıyla yüzleşen ve onları dönüştüren kolektif kapasitelere kayar.

CUMA KAYITLARI

RÜZGÂRI VURMAYA ÇALIŞANLAR

AYTAÇ ÖREN

Şehir üzerindeki rüzgâr, nereden esmeye başlamıştır? Nerelere uğramıştır ve nereye gidecektir? Bilen var mı? Bir bölgenin, bir ülkenin veya bir yerin rüzgârı değildir o. Bir milleti, bir rengi de yoktur. Yer üzerinin çizili/ayrılmış alanlarını yerüstünden özgürce, bir sınır teline takılmaksızın geçer. Altlardaki sınırlar üstte silinir. Gökyüzü sınırsızdır. Tek bir vatan gibi. Oysa insana yaklaştıkça sınırlar artar, çizgiler iç içe çoğalır. En büyüğü tam da insanın yanı başında durur. Gökyüzünde uçan kuşlar, gezinen bulutlar ve esen rüzgâr insanın yer bakışını kıramaz. Zordur.

Sınırların sahibi insan, kendine merhametsiz. Her şeyi çizer, böler, ayırır ve parça parça düşünür. Sever bunu. Ama ve o yüzden dağınıktır bakışları. “Tek”i görmede noksandır. Düşünceleri rüzgâr gibi değildir, sınırlara takılır, takıldıkça daralır ve öteye/ötelere geçemez. Örer kendi iç tuğlalarından kendi mahpusunu. Koca dünyayı dışarda bırakarak.

İÇİMİZDE BÜYÜR ÖNCE
DİŞİMİZ

Doğarız, seçimsizdir bu, doğru. Mekân bize tahsislidir, yere konumlu. Sabitler sürekli bizi. Bir aile, bir yer, bir ülke. Kimlik için-

de kimlik. Çoklu kimlik ve bunun bunalımı. Çerçevesiz büyüdükçe çevreler, kuşatır, içerde bir ışık dışarıyı karartır. Evet, açılmak için kapanmak gerek. Bu da doğ-

ru. İçimizde büyür önce dışımız. Kökü salınır en derin yerlerimize. Oradan nereye uzanır? Nereye gitmek ister? İster mi çerçevesiz dışına taşmayı?

Benden bize, bizden bulunduğumuz yere ve bir ülkeye. Biz yerdeyiz. Yere bağımlı. Ne varsa o çamur oluştan gelme, tutuyor ayaklarımızı, yere çekiyor. Tutuk kalıyoruz hayata. Rüzgâr kendine imrendiriyor. Ama bize üflenen o ruh, sınırlar/çizilenler içinde kıvranyor. Ben olmalıyım, sen olmalısın, biz olacağız, bir yerde, bir sınırdaki. Nasıl? Muhit, zemin, varlık, dayanak. Buradan oraya, oradan diğer oralara. Bir yolculuk değil midir yaşamak? Benin içinde doğmak, yaşamak ama ondan tüm benlere büyümek. Özde bir herkes var, varsa içindeki sınırlardır ilk kalkacak, değil mi?

Toplumun, medeniyetin, tarihin, devletin vesairesinin son yüzyılı diyor nice kitap başlıkları. Onlar da sınır çizicileri besliyor. İnsanın eğer varsa son yüz yüzyılı nerede? Son yüzyıl hangi yüzyıl? Rakamları var mı gerçekten? İmparatorluklar, millî devletler, şirketlerin devletleri, dijital imparatorluklar... Yeryüzünde yerden esen yapay rüzgârlar. Onlar, evet onlar, ne canlar alıyor! Sınır çizicilerin içinden çıkar en güçlüler. En dünya/yer güçlüleri. Toprağa çekilenler ve toprağı kendine çekenler. Onlar benden öteyi öteki görenler, ölüm yüzyılını her yere işleyenlerdir. İnsan, o nerede? Sosyal bilimciler, insanı inceleyenler! Parçalanmış insanı, disiplinler arası çalışmalarla bir araya getirmeye çalışanlar... siz ne yapıyorsunuz? El birliği ile imha ettiğiniz insanı, hangi yazılarınızla canlandıracaksınız? Diri diri gömülen kız çocuklarına daha kimleri ekleyeceksiniz?

İnsan yerden, çamurdan gelme bir izin peşine düştü mü hâkim olma dürtüsünün karanlıklarına girer. Sınır çize çize. Hâkim olana teslim olmak seçeneğini, çizdiği

Sınırların sahibi insan, kendine merhametsiz. Her şeyi çizer, böler, ayırır ve parça parça düşünür. Sever bunu. Ama ve o yüzden dağınıktır bakışları. ‘Tek’i görmede noksandır. Düşünceleri rüzgâr gibi değildir, sınırlara takılır, takıldıkça daralır ve öteye/ötelere geçemez.

sınırların ötesine atar. Rüzgâr tepesinde dolaşırken onlar, var olanı var olmayanlaştırır. Sözü de sınırlar, söze hatlar çeker, sözle yeryüzünde duvarlar örür. Peki, o hâlde gidiş nereye?

İNSANI KUŞATAN BİR DİL

Ama ve oysa birileri vardır. Yerde dirler ve onlar gökyüzünü, uçsuz bucaksız tek yurdu seyrederek. Yer de böyle olmalı derler. Sözlere yüreklerindeki tek tüm insandan çıkar, rüzgâr gibi uçar, insandan ve coğrafyadan sıyrılır. Buraya gelir içindeki anlam, rüzgârın sadık dostudur. Bilimlerin sertliğini yumuşatır, yurtların milliliklerine gülümser. Küsmez, kopmaz ama herkese gidene eğilir. Tanrı ruhunu insana, insanda o ruhu bu sözlere üflemiştir. Coğrafya denilen hattı, içinden çıktığı yeri sever ama barışıktır tüme. Söz, burada, orada ve başka buralar ve oralarda bir anlam bulur. Ortak bir kulak. Yerel bakışlardan ana bakışlara genişler. İnsanı kuşatan bir dil, yeni bir dil der. Doğsun ve dağıtsın sınırları, sınırlılıkları. Yaratılış ne kadar doğal ve kuşatıcı!

İnsan, yapay yapıcılardan kaçarken aradığını kendine çarpan rüzgârda hisseder. Benliğine girmesini ister o rüzgârın. Be-

den sınırını aşsın. Ve aşmalı da. O iş senin der gibi rüzgâr, yalar geçer insanı.

Sözün bir rüzgâr olsun. Olmaz mı? Gökyüzüne sal. Diyar diyar gezsin. İnsanlara çarpsın. Geçsin senden, senin gibilerden, tüme giden yolculara. Rüzgâr, gece gündüz bilir mi? Gece de eser. Sözün gece de esmesin mi? Esecak elbet.

Kontrol edemediğimiz bir hayatın içinde kontrol etmek için neyi tutuyoruz? Ki hâlâ savruluyoruz. Niye? Tutulan savruluyor o zaman. Cuma dostu, en uzak da bizim komşumuz olamaz mı?

“Sizin ilahınız bir tek ilahdır. Ondan başka ilah yoktur. O, Rahmeti bol ve kesintisiz olandır.”

Tanrı yeryüzüne, insana ve insanın uğraştığı her şeye tek olarak yansır. Çok merhametlidir ve her şeyi bol verendir. Tekliği boz/an(duğunu sanan) insan teki, “bir”i silemez. Yaptıkları bir örtme, gizleme işidir ve insan çok acımasız ve cimridir. Nefsinin cimriliğinden korun, sana sınırlar çizen karanlık fısıltılardan korun.

Öyleyse rüzgârı vurmaya çalışanlar siz kime ateş ediyorsunuz?

Öyleyse rüzgârın esintisini tüm tazeliği ile hissedenler rüzgâra bir sözünüz yok mu?

AKTİVİST ENTELEKTÜELİN EKSİK BİR PORTRESİ: GIYASEDDİN SİDDİKİ

MÜZEYYEN BEGÜM ÇAĞLAR

Hayatı heyecan ve serüven dolu olan Gıyaseddin Sıddiki Türkiye’de adını pek duymasak da 1960’lardan itibaren İngiltere’de yaşayan en önemli Müslüman entelektüellerden biriydi. Durağan değil, eylemlerden de öğrenmeyi erdem sayan bir entelektüeliktir onunkisi. Sanki şöyle bir tasavvuru vardı: Aktivizm entelektüelin yakıtı, sermayesidir. Küçük, gösterişsiz, düzgün sakalı ve bir iç hayat oluşumunu yansıtan dostluk kurma yeteneğine sahip olan Sıddiki, her zaman yanlış gördüklerini düzeltmekle ilgilenmişti. Sıddiki, 18 Nisan 2026 Cumartesi günü 86 yaşında Buckinghamshire Chesham’daki evinde vefat etti. Ertesi gün Chesham Camii’nde kılınan cenaze namazını müteakip caminin hemen dışındaki mezarlığa defnedildi.

Merhum Gıyaseddin Sıddiki’nin ardından yazılanlarda onun aktivist ve kendini sorgulamaktan çekinmeyen bir karaktere sahip olduğu açıklanıyor. Bu aslında o yaşarken de ifade ediliyordu. C. Scott Jordan’ın Sıddiki’nin hayatını anlattığı biyografisi böyleydi mesela. Sıddiki’yi ele alırken Roy Jacobsen’in sınırlar ve yara izleri özelinde yazdıkları yol gösterici olabilir. Sıddiki sınırların yara olmasını engellemek ya da yaraların iyileşmesine izin vermek için köprüler kurmaya azmetmişti. Sıddiki İkinci Dünya Savaşı’nın

uzun on yılları şekillendireceği büyük değişimlerin arifesinde 1939’da dünyaya geldi. Henüz Pakistan’ın Hindistan’dan ayrılmadığı yıllardı. Bu coğrafyadaki çoğu başarılı öğrenci gibi 1963’te İngiltere’ye göç etti. Etnik ve coğrafi çeşitlilikleriyle, aynı zamanda gelenek, modernlik, devrim, yenilik ve siyaset gibi konulara yaklaşımlarının farklılıklarıyla İslâm âleminin küçük bir örneğine dönüşen İngiltere’ye...

ÜNİVERSİTE VE SONRASI

Mühendislik alanındaki çalışmalarını sürdürdüğü Sheffield Üniversitesi’ndeki çalışma odası âdeta bir eylem merkeziydi. O yıllar üniversite tahsili için İslâm ülkelerinden gelen öğrencilerinin hareketliliği ile de anılır. Üniversite ortamı yıldan yıla çok renkleniyor, her telden ses duyuluyordu. Müslüman öğrencilerin yanında uzun ve meşakkatli arayışlar neticesinde tasavvufu bulan ve ihtida eden yerliler ve henüz bir dalgaya dönüşmeyen Amerikan hippelerini görünür kılacak gelişmeler 1960’larda yaşanmıştı. Sıddiki bir süre sonra Birmingham’da ülke genelindeki İslâmî derneklerin çalışmalarını koordine etmeyi arzulayan üniversite öğrencilerince kurulan İngiltere ve İrlanda’daki Müslüman Öğrenci Dernekleri Federasyonu’nun (FOSIS) genel sekreter yardımcılığına getirildi.

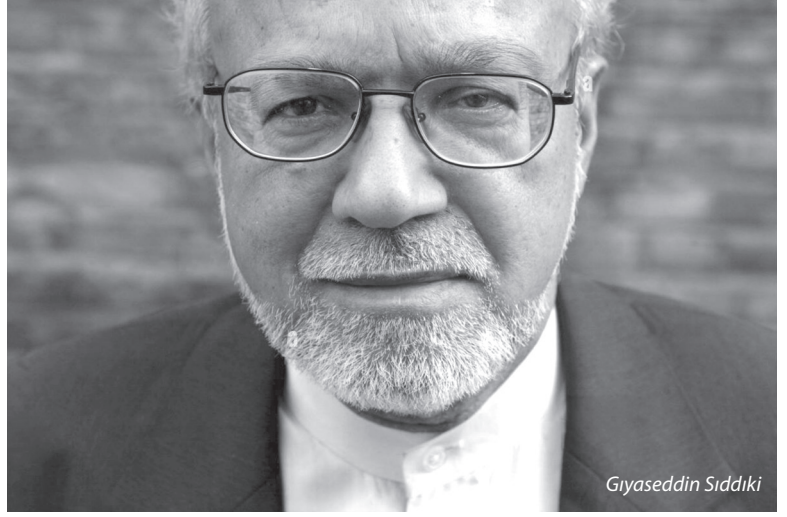
Sömürgecilik sonrası dünyadan pek çok düşünce liderini burada ağırladı. Mesela Malcolm X, 4 Aralık 1964’te Sheffield Üniversitesi’nde tarihî bir konuşma yaparak insan hakları ve ırkçılık karşıtlığı konularında önemli mesajlar verdi. Merhum Malcolm X büyük ilgiyle karşılanan bu konuşmayı suikastından sadece iki ay önce yapmıştı.

Gıyaseddin Sıddiki, tartışmaların görünmeyenlerini -hayatın üzerine kül grisi gibi çöken bir sisin ardındakileri- karakteristik bir kaygıyla dile getiren entelektüel bir şahitti. Wallace Stevens’in bir şiirindeki “İnsan sesiyle insandan öte bir şeyler söylemek/ İnsan sesinden öte bir sesle/İnsanca şeylerin yüceliğinden ve derinliğinden/İnsanca söz etmek” dizeleleri onun serüvenine ışık tutacak niteliktedir. Hayatı, inançlarına bakılmaksızın, nerede olurlarsa olsunlar ezilenler için adalet arayışıyla geçen Sıddiki, Müslümanların meseleleri üzerinde kafa yoran ve 1974’te kurulan Muslim Institute isimli düşünce kuruluşunda önemli çalışmalara imza attı. Enstitü, ilk yıllarında İngiltere’deki Müslümanların temel ilgi alanlarının dışındaki meselelerle ilgilenmişti daha çok. Aslında bununla yapmaya çalıştıkları inananları ve değerlerini muhafaza etmekte. Bunun geçerli bir sebebi de vardı. Çünkü Müslümanlar geldikleri ülkenin, kül-

türün, siyasi-sosyal ilişki ağının özelliklerini neredeyse tümünü göçtükleri ülkeye taşıyorlardı. Hâliyle İngiltere’de olup bitenleri bu göç öncesi edinilen kültürün zaviyesinden değerlendiriyorlardı. Ne var ki bu durum İngiltere’yi ve Batı’yı kendi gerçekliği dışında değerlendirmeye yol açıyordu.

YENİ KURUMLAR VE EYLEMLER

Zamanla ve buna bağlı olarak münasebetlerin gelişmesiyle Gıyaseddin Sıddiki ve arkadaşları göç ettikleri ülkeyi kendi gerçekliği içinde daha iyi kavramaya başladılar. Yılların getirdiği tecrübeler neticesinde Batı hakkında sahip oldukları kanaatlerini gözden geçirdiler. Akabinde yeni kurumların hayata geçirilmesi de kaçınılmaz duruma geldi. Sıddiki’nin İngiltere Müslüman Parlamentosu’nun (The Muslim Parliament of Great Britain) kurulduğu 1992’den itibaren bu ülkedeki Müslümanların ihtiyaçlarına odaklanacak yeni nesil teşekküllere ilham verecek bir dizi kurumun meydana gelmesine yardımcı olması bununla bağlantılıdır. İnsanların hayatlarıyla fazlasıyla ilgilenen parlamento, belirli zaman aralıklarında çağrı üzerine bir araya gelenlerin yapılması gerekenleri konuştukları ve birtakım kararlar aldıkları bir platformdu. Mesela evliliklerde karşılaşılan sorunlardan hareketle, bilhassa boşanma, terk edilme gibi durumlarda kadınların haklarının korunması maksadıyla devlet tarafından da tanınan, belirli hukuksal gerçekliği bulunan “Evlilik Belgesi” yürürlüğe konuldu. İngiltere odaklı bir sosyal yardım fonu olan Bait al Mal al Islami ve Helal Gıda Otoritesi onların önceliği kendi yaşadıkları ülkeye verdikleri-

nin göstergelerindedir. Ayrıca camilerin sadece namaz kılınan mabetler olmaktan çıkarılarak, çocukların uyuşturucu ve suça yönelmelerini engelleyebilecek mekânlar vasfıyla hizmet vermesi gerektiğini savundular. Başka bir ifadeyle camilerin gerçek işlevlerinin yerine getirilmesini sağlamak gayesiyle buraların sosyalleştirilmesine katkıda bulundular.

Gıyaseddin Sıddiki, dünya düzeyindeki güç dengelerinin Müslümanların ne kadar aleyhinde olduğunu gösteren Bosna’daki soykırım, Çeçenistan’daki savaş ve İngiltere’nin, ABD’nin Afganistan ve Irak’taki işgallerine katılması gibi zulümlere sessiz kalmadı, bunlara karşı farklı çevrelerle omuz omuza mücadele etti. Türlü zorluklarla boğuşan Müslümanların İngiltere’nin işgal politikaları karşısında sessiz kaldığı bir dönemde, müşterek maksatlar için gayrimüslimlerle beraber çalışılabileceğini ileri sürdü. Onun bu yaklaşımının temelinde her toplumda mutlaka iyi insanların bulunduğu düşüncesi ve dostlara duyulan ihtiyaç yer alıyordu. Bunu toplumsal dönüşüme çağrıda bulunacak

bir İslâmî hareket oluşturabilme yükümlülüğünü unutmadan yaptı. Farklı kesimlerle birliktelik üretmeyi mümkün kılan zeminleri güçlendirmeye çalışan Sıddiki, Irak işgali sürecinde Tarık Ali ve Savaş Karşıtı Koalisyonu kurduğu Jeremy Corbyn gibi isimlerle bir dizi eylem düzenledi.

Tekrar altını çizmek gerekirse Gıyaseddin Sıddiki Müslümanların İngiltere’de kanuni engellerle karşılaşmadan yaşayabilmesi ve varlıklarını koruyabilmesi için büyük çaba sarf etti. İslâm düşmanı, ırkçı ve aşırı sağcıların Müslümanlara yönelik saldırılarına karşı kurduğu ilişkilerden dolayı soldan önemli destekler almayı başardı. Ayrı ayrı yapıların başlattığı ama bir noktada buluşan ve sınırlı sayıda ilke üzerinde zımnen anlaşan hareketlere katıldı. Muslim Institute olarak savaş karşıtı eylemler vesilesiyle Siyonizm’e itiraz eden gruplarla da tanıştı. Ayrıca işgalci İsrail karşıtı Yahudilerle ilişkileri de kendilerine yöneltilebilecek antisemitizm ithamına karşı çok önemli bir cevaptı. Müslümanların ‘terörist’ parantezine alındığı İslâmofobik 11 Eylül

sürecinde düzenlenen protestolara katıldılar. İngiltere’de bu süreçte iki ‘anti-terör’ kanun tasarısı gündeme getirilip yasalaştırılmıştı. Bunlara karşı çıkan geniş cephenin içinde enstitüyü temsilen yer aldı. Dinî-etnik ayrımcılık, azınlıklar, İngiltere’deki Belmarsh Cezaevi’nde keyfi bir şekilde tutulanlar, Guantanamo zulmü ve benzeri konuları gündeme getirerek kamuoyunda tartışmaya açılması için çaba harcadı. Bu yönüyle Sıddıki İngiltere’de Müslümanların önünü açan önemli liderler arasındaydı. Önceden daha ziyade İslâm dünyasına odaklanan enstitü zamanla İngiltere’deki Müslümanların problemlerinin ve buna ilişkin çözüm önerilerinin konuşulduğu bir zemine dönüştü. Ayrıca genç akademisyenlere her fırsatta yardım etti, öğrencilerin yükseköğrenimlerine devam etmeleri için burs buldu.

İRAN’LA MÜNASEBETLER VE MUHASEBE

Uzun sayılabilecek bir zaman diliminde İran Devrimi’nin hareketli bir destekçisi olan Gıyaseddin Sıddıki 1996 yılında Kelim Sıddıki’nin vefatının ardından Muslim Institute müdürlüğüne getirildi. Bu dönem onun özellikle siyasi ilişkiler konusunda kendisini sorguladığı bir zaman dilimiydi. “Biz hatalar yaptık; korkunç, berbat hatalar... Kendimize sınırsız zararlar verdik. Bizim lafızcı, köktenci ve devrimci yorumlarımızın her biri, olağanüstü derecede kibirli hakikat ve kesinlik iddialarına dayanıyordu” demesi de bununla bağlantılıydı. Nitekim daha sonra reformcu ya da muhafazakâr diye ayırt etmesizin İran’la kendi aralarındaki mesafenin korunması gerektiğine

Gıyaseddin Sıddıki ve Malcolm X.

karar verince enstitü içinde birtakım ayrışmalar yaşandı. Rahmetli Kelim Sıddıki’nin mahdumu İkbâl ile *Crescent* dergisi ve Zafer Bangash gibi isimlerin İran’a bakışları ve yaklaşımlarından farklı bir yerdedi artık Gıyaseddin. Onlar önemli şeyleri sık sık gözden geçiriyor ya da unutupuyorlardı. Oysa 1979 sonrasındaki kapılan akımın gerektirdiği tavırlar anlama meydana gelecekti. Gıyaseddin Sıddıki ve arkadaşları İran’daki gelişmelere kayıtsız değillerdi elbette ama resmî ve mali ilişkilerin bulunmaması gerektiği kanaatine ulaşmışlardı.

Gıyaseddin Sıddıki’nin kendisiyle hesaplaşması, tematik yoğunluğuyla salt siyasi anlatıların gölgesinden sıyrılarak *itidal veren farkındalığa* ulaşmanın ve ümmete mensubiyetin yüklediği mesuliyetin nirengi noktalarını gözler önüne serer. Ziyaüddin Serdar’ın hatırlamak istediklerini yazdığı *Cenneti Arayan Adam* isimli entelektüel otobiyografisinde Sıddıki hakkında kurduğu ve ondan aktardığı cümleler belki de onun serüvenini ortaya koyan en anlamlı pasajlardandır: “Gıya-

settin değişmişti. O katılık, hoşgörüsüzlük, sabırsızlık ve haksız ahlaki üstünlük duygusu uçup gitmişti. Çok gülümsüyor; hatta arada bir kakhaha atıyordu. Gözlerinin içine baktım. Orada sıcaklık ve insancılık vardı. Ama aynı zamanda farkındalık vardı. Ve itidal veren farkındalık, korkunç bir işe karışmış olmaktan ve kişinin ciddi bir hata yaptığını kabul etmesinden doğar. Biraz şans verildiğinde, insanlık daima kendisini gösterir. Bir cumartesi günü Londra Kensington’daki İslâm Mirası Merkezi’nde bulduğumuzda ‘Bak’ dedi, ‘Ümmetin mensubu olmaktan istifa edemeyiz. Bizler daima İslâm ümmetine aitiz. Cehennemın kızgın ateşi ve kaynar suyundan kaçarken bir kenarda durup bu dünyanın yanmasını seyredemeyiz. Müslüman aydınlar ve düşünürler olarak, Kur’an’daki cennet gibi sentez ve çeşitlilik, güzellik ve tasavvur, yeşil çayırlar ve özgürlüğün temel normlar olduğu müstakbel İslâm medeniyetini yeniden inşa etme çabalarımızı iki katına çıkarmalıyız.’”

Mehmet Kaplan'ın Nâbî Tenkidinin Tenkidi

YASİN BEYAZ

Klasik edebiyatımıza ait bir metni incelerken ya da tahlil ederken ciddi anlamda dinî birikimin bulunması ve buna göre de hareket edilmesi gerekir. Bu sebeple Agah Sırrı Levend'in Klasik edebiyatımızın kaynaklarından bahsederken evvela İslâm dini, Kur'ân ve hadisi zikretmesi önemlidir.¹ Aynı şekilde Ömer Faruk Akün de Kur'ân-ı Kerim, hadis, kelam ve İslâm tarihini bu edebiyata ait imajların kaynakları arasında ilk sıralarda anar.² Mehmet Kaplan da "Divan şiirini, Türk-İslâm kültürünü çok iyi bilmeden açıklamaya imkan yoktur."³ diyerek bahsi geçen ifadeleri destekler nitelikte bir açıklama yapar. Görüldüğü üzere İslâm dinine dair derinlikli bir malumat sahibi olmadan klasik edebiyata ait metinlerin tahlili ve anlaşılması zor olacağı gibi dinî bilgi eksikliği yanlış yorumlamalara da sebebiyet verecektir. Metinlerle ilgili ikinci bir çıkmaz da metin tenkidinde takip edilecek yöntemdir. Burada bizim tercihimiz daha çok devir-yazar-eser üçlemesinin merkeze alınması yönündedir. Çünkü metnin bağlamını yakalamak diğer iki unsu-

run anlaşılmasına bağlıdır. Sadece metni merkeze alarak metinden hareket edildiğinde dönemi ve dönemin insanını yorumlamak ciddi sıkıntıları da beraberinde getirecektir. Bu bağlamda Mehmet Kaplan'ın "Nâbî ve Orta İnsan Tipi" başlıklı makalesi hem metin tahlili yöntemiyle incelendiği için hem de döneme ve İslâm dinine dair bilgi esikliğinden kaynaklanan birtakım yanlış yorum ve izahlar içermektedir.

Türklerin öteden beri yaşadıkları fikrî, edebî değişim ve dönüşümleri metinler üzerinden ortaya koymaya çalışan ve bu bağlamda merkez ya da menşee metinlere odaklanan Mehmet Kaplan, edebiyat tarihlerine mesafeli bir tavır sergiler. Edebiyat tarihlerini yapı ve mahiyetleri itibarıyla uzun bir zaman dilimini ve geniş bir yazar/eser kadrosunu ele almaları hasebiyle yüzeysel ve genel hükümler verici bulan Kaplan,⁴ bunun yerine edebî metin ile doğrudan temas kurmayı seçer. O, bütün edebî metinleri ayrı ayrı ele alıp incelemek taraftarıdır. Edebiyat tarihinin aksine "metin tahlilinde" edebî eser/metin derinlemesine incelenir ve tedkik edilir.⁵ Kaplan, metin tahlili yöntemiyle yani devirleri ve nesilleri en iyi temsil edecek "münferit eserleri incelemek suretiyle" o devir ve devrin şahıslarına dair daha detaylı bilgiler elde edebileceğimizi iddia eder. Ona göre seçilen eser hem müellifi hem de yaşadığı devri bize en iyi şekilde yansıatacağı

Mehmet Kaplan

için biz oradan zamanın ruhunu yakalayabiliriz.⁶ Bu bağlamda Kaplan, Türklerin fikrî ve zihnî açıdan yaşadıkları değişimleri ortaya koymak için çeşitli metinler seçmiş ve bu metinler üzerinden çeşitli tipler ortaya koymuştur. Örneğin *Oğuz Kağan Destanı* üzerinden göçebe Türkler ve alp tipini, *Leyla ve Mecnun* mesnevisinden aşık tipini, Nâbî'nin *Hayriyye* adlı eserinden orta insan tipini çıkarmıştır. Biz bunun içerisinde Nâbî'nin *Hayriyye* adlı mesnevisini merkeze alan "Nâbî ve Orta İnsan Tipi" başlıklı makalesine odaklanacağız.

Nâbî, *Hayriyye-i Nâbî* mesnevisini 1701 yılında oğlu Ebulhayr Mehmed Çelebi için telif etmiştir. Bu eser edebiyatımızda nasihatname türünün en tanınmış örneklerinden biri olup *Hayriyye* şeklinde maruftur. Nâbî bu eseri oğlu yedi yaşındayken Halep'te kaleme almıştır. O, bu eserinin sebep-i telifini "Sen âlim bir ailenin çocuğusun. Sende kötü huy-lardan eser yoktur. Bende olan

1 Agah Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984, s. 9.

2 Ömer Faruk Akün, "Divan Edebiyatı", *DİA*, c. 9, s. 389-427. Dursun Ali Tökel de divan şiirimizin kaynakları olarak en başta Kur'ân ve hadisin geldiğini söyler. Bk. Dursun Ali Tökel, "Klasik Türk Edebiyatında Hz. Peygamber ve Hadisler", *Türk Kültürü, Sanatı ve Edebiyatında Hadisler*, Meridyen Destek Yayınları, İstanbul, 2022, s. 146.

3 Mehmet Kaplan, *Hikâye Tahlilleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1997, s. 8.

4 Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1999, s. 9.

5 Mehmet Kaplan, *age.*, s. 9.

6 Mehmet Kaplan, *age.*, s. 10.

bütün özellikler, güzellikler sende de vardır. Sende utanma ve görgü yaratılıştan vardır. Babanın nefesi evlat üzerinde etkilidir. Sana kulağına küpe olsun diye gönül madeninden çıkardığım incileri nazım ipliğine dizdim.”⁷ şeklinde açıklar.

Nâbî'nin *Hayriyye*'sini merkeze alan Mehmet Kaplan, eserin türünü, Nâbî'yi ve oğluna verdiği öğütleri devrin sosyal, siyasi, dinî, kültürel atmosferini dikkate almadan tahlil ettiği için birtakım yanlışlara düşmüştür. Onun bu makelesindeki yanlışlarını üç madde hâlinde ele almak mümkündür. Bunlar yöntem, dinî bilgi eksikliği, sosyal ve siyasi ortamı bilmemesinden kaynaklanan hatalar şeklinde sıralanabilir. Şimdi de bu maddeleri detaylı bir şekilde açıklayarak Nâbî ve dönemi hakkındaki gerçek durumu ortaya koymaya çalışacağız.

YÖNTEM DEN VE DİNÎ BİLGİ EKSİKLİĞİNDEN KAYNAKLANAN HATALAR

Yukarıda da değindiğimiz gibi Kaplan, metin tahlili yöntemini tercih ederek bir metin üzerinden döneme dair genel çıkarımlar yapmaktadır. Bu noktada tümevarım yöntemini kullanan Kaplan, bir metni kullanarak çok geniş bir döneme dair rahatça çıkarımlar yapmış ve bu noktada da ciddi hatalar ortaya çıkmıştır. Onun *Leyla ve Mecnun* üzerinden hareket ederek oluşturduğu âşık tipi ile ilgili söyledikleri de bu bağlamda eleştiriye tâbi tutulabilir.

1915 doğumlu Mehmet Kaplan'ın ilk ve orta öğrenimi Cumhuriyet dönemine denk gelmektedir. Gençlik yılları ise inkılapların yoğunluk kazandığı, dine yönelik yaklaşımın iyice olumsuz bir yöne doğru gittiği döneme tesadüf etmektedir. Bundan dolayı olsa ge-

rek ki Kaplan'ın kendisinden önceki nesil olan Necip Fazıl, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi isimlerden, dinî bilgi noktasında daha zayıf kalmıştır.

Öncelikle Mehmet Kaplan, bu eserin nasihatname türünün bir örneği olduğunu göz ardı etmiş gibidir. Çünkü İslâm kültür dairesi içerisinde klasik dönem ve öncesinde kaleme alınan nasihatnamelere bakıldığında bu eserlerin temel kaynağının İslâm dini olduğu çok açık bir şekilde görülür. İslâm'ın bir nasihat dini olduğu, iyiliği emredip kötülükten sakındırmayı bütün Müslümanlara emrettiği dikkate alındığında İslâm kültür havzası içerisinde nasihatnamelerin bir anlamda dinî bir vecibeyi de yerine getirmek şeklinde algılandığını düşünmek mümkündür. Bu tarz eserler toplumu ve ferdi dinin emir ve yasakları doğrultusunda yönlendirmek ve topluma yararlı insanlar yetiştirmek için ideal insan tipinin temel vasıflarını ayet ve hadislerden alırlar. Bu sebeple Kur'an ve hadisler bu eserlerin en temel kaynağıdır.⁸ Dolayısıyla Nâbî'nin, bu eserin mümkün olan en ideali vermeye çalıştığı ve bu ideali de başta din olmak üzere zamanın şartlarına göre belirlediği gözardı edilmemelidir.

Bu metinde Kaplan'a yönelttiğimiz ikinci eleştiri, yukarıda da zikrettiğimiz gibi dinî bilgi noktasındadır. Kaplan, Nâbî'nin “Evsatü'n-nâs ol o devlet sana bes/Orta insan ol bu sana yeter” tavsiyesini konformist bir yaklaşımın ürünü görmüş ve onu aktif ve sosyal sorumluluk alan Namık Kemal gibi edebiyatçıların zıddı şeklinde değerlendirmiştir.⁹ Kaplan'a göre alp, gazi ve veli tipi gibi aktif, hareketli ve cezbeli bir tip yerine *Hayriyye*'de kapalı mekânı tercih eden, sakin ve rahat bir insan kar-

şımıza çıkmaktadır. Bu tip, konformist olmakla birlikte pasif ve kültürlüdür de.¹⁰ Kaplan konar-göçer, savaşçı, hareketli, cihangir, fetihçi (alp, gazi, veli) Türk tipinin yerini böyle şehirli, akıllı, zeki, bilgili, maharetli, kurnaz, hileyi bilen, sanat ve kültürle ilgilenen tipe bıraktığını söyler ve bundan hayıflanır. O, göçebe-köylü eşitlemesi yaparak bu kaybolan tipleri idealleştirirken onların karşısına da yozlaşmış, hilekâr şehirli tipini çıkarır.¹¹ Daha sonra şehirli insan tipi ile “orta insan tipi”ni aynıleştirir ve bu tipi “nazık, efendi, ilim ve irfan sahibi, ideali bir ömür boyu rahat bir hayat sürmek olan, çoğunlukla memur veya idareci” insan şeklinde tasvir eder. Ayrıca son derece muhafazakâr olup sistem ve nizamın değişiminden korkan bu insan tipi Kaplan tarafından üst sınıf bürokratlar ile alt sınıf halk arasında bir yerde konumlandırılır.¹²

Burada öncelikle şunu belirtmek lazımdır ki Mehmet Kaplan'ın “orta insan” şeklinde çevirdiği ve yorumladığı “evsatü'n-nâs” tabiri dinî bir tabir olup Bakara Suresi 143. ayette geçen “vasat ümmet” ibaresinden mülhemdir. Nâbî de diğer birçok klasik edebiyatçı gibi Kur'an-ı Kerim'den bir ayete gönderme yapmıştır. “İşte böylece siz insanlara şahit olunuz, peygamber de size şahit olsun diye sizi aşırılıklardan uzak (ümmeden vasaten) bir ümmet yaptık.” şeklinde geçen bu ifade de Müslümanların aşırılıktan yani ifrat ve tefritten

10 Mehmet Kaplan, *age.*, s. 216-217.

11 Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2019, s. 214-217. II. Mehmet (Fatih) dönemi ile birlikte Osmanlı, imparatorluk yönünde tercihini kullanmış ve bu bağlamda kültürel ve siyasi adımlar atılmıştır. Kaplan'ın 18. asra gelinmesine rağmen hâlen beylik ve göçebe hayatı idealleştirilmesi ve kültürlü medeni, şehirli hayata olumsuz bir yaklaşım sergilemesi sorgulanması gereken bir tavrıdır.

12 Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2019, s. 224.

7 Mahmut Kaplan, *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1995, s. 60.

8 Mahmut Kaplan, *age.*, s. 5-6.

9 Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2019, s. 214-215.

kaçınıp mutedil olmaları tavsiye olunuyor. Burada “vasat olma” ilahi bir emir hüviyetiyle karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Kur’ân’da ifrat ve tefriti eleştiren (harcamalarda, sevgide, dünya ve ahiret işlerine yönelmede, dostlukta) itidalî öne çıkaran birçok ayet yer almaktadır. Vasat ifadesine yakın bir kavram da “sırât-ı müstakîm”dir. Ayetler haricinde hadislerde de hayatın her alanında dengeli olmayı tavsiye eden ibareler yer almaktadır. Sadece ayet ve hadislerde değil aynı şekilde İslâm filozofları ve düşünürleri de (Kindi, Farabi, Gazzali, İbn Hazm, Râğib el-İsfahani) ifrat ve tefrit gibi aşırı uçlara savrulmalara karşı çıkmıştır.¹³

TOPLUMSAL VE SİYASİ ORTAMIN BİLİNMEMESİNDEN KAYNAKLANAN HATA

Burada genel anlamda 17. asırda Osmanlı İmparatorluğu’nun fikrî, siyasi ve toplumsal durumuna bakmamız gerekiyor. Kaplan, 17. asrı “Duraklama Devri” çerçevesinde değerlendirip eleştirilerini de bu minval üzere şekillendirmiştir. Özellikle devlet kadrolarındaki bozulmadan dem vurmuştur. Ancak Nâbî’nin nasihatnamesi *Hayriyye*’yi ve ifrat ve tefritten kaçınma tarzındaki nasihatlerini dikkate aldığımızda bu sefer 17. asır boyunca (özellikle merkezde) etkisini gösteren Kadızadeli Hareketi ön plana çıkacaktır. Çünkü bu hareket Nâbî’nin de hayatının büyük bir kısmını geçirdiği (1642-1712) 16. asırda ve bir sonraki (etkisini azaltsa da) asırda dahi etkisini sürdürmüştür. Vaiz Kadızade Mehmed Efendi önderliğinde ortaya çıkan bu hareket 1630’lu yıllardan sonra etkisini iyice artırmıştır. Kadızadeliğin karşısında ise tasavvuf ehli Halvetiler ve bunlardan da özellikle Halvetiliğin Sivasiler kolu yer almıştır. Kadızadeli-Sivasi mücadelesine zaman zaman Mevlevi ve

Celvetiler de iştirak etmiştir.¹⁴ Bu iki grup arasındaki mücadeleye padişah ve saray da dâhil olduğu için çatışma sadece dinî boyutla sınırlı kalmamış, siyasi ve toplumsal alanlara da sıçramıştır. Bir asrı kapsayacak şekilde devam eden bu çekişme elbette bu dönemde yaşayan ve merkezle irtibatı bulunan insanları ve devlet ricalini de etkilemiştir. Etkilenen insanlardan biri de Nâbî’dir. Öyle ki bu mücadele Nâbî’nin *Hayriyye*’yi kaleme aldığı dönemde de etkisini sürdürmüştür. Bu bağlamda *Hayriyye* ile aynı tarihte kaleme alınan (1701) *Hediyetü’l-İhvân* adlı eserde “Sivasi Efendi ile Kadızade’nin Muarızlarına” başlıklı bir yazı kaleme alınmış ve burada Kâtip Çelebi iki tarafa dair yaklaşımından dolayı eleştirilmiştir.¹⁵

Nâbî’nin *Hayriyye*’sindeki nasihatlerinin temelinde, dinî anlamda tavsiye edilen itidalin temelinde Kadızadeli-Sivasi mücadelesinin ciddi tesiri olduğunu kabul etmek gerekir. Çünkü bu asırlık mücadelenin merkezde daha yoğun hissedildiğini düşünürsek baktığımız zaman Nâbî’nin İstanbul’a 1666 yılında gittiğini ve bu tarihten sonra saray ve devlet erkânı çevresiyle irtibat kurduğunu görürüz. Nâbî, bu tarihten 1679 yılında hac farızasını ifa için İstanbul’dan ayrılıncaya kadar merkez ve çevresinde bulunmaktadı. Onun İstanbul’da bulunduğu bu zaman dilimi Kadızadeliğin üçüncü dönemi olarak isimlendirilen döneme tekabül eder. Bu dönemin en önemli ismi Vani Mehmed Efendi ve onun ardından da şeyhülislâmlık da yapacak olan damadı Feyzullah Efendi’dir. Vani Mehmed Efendi, Nâbî’den birkaç yıl önce

(1663) Sultan Selim Camii vaizliği görevine ve sonrasında da IV. Mehmed’in hocalığına ve Şehzade Mustafa’nın müderrisliğine getirilir. O, padişah nezdinde ve sarayda sözü geçen bir isimdir. Padişah, Vani Mehmed Efendi’nin etkisiyle mutasavvıf çevrelere tavır alır ve 1666’da Mevvelilerin yaptığı sema ve Halvetilerin yaptıkları ayini yasaklar. Bir yıl sonra yine padişahın emriyle meyhaneler yıkılır ve kabir ziyaretleri yasaklanır. Vani Mehmed Efendi’nin ardından damadı Feyzullah Efendi’nin kazandığı güç ve nihayetinde 1703’te gerçekleşen isyan vuku bulur. Edirne Vakası veya Feyzullah Efendi Vakası şeklinde adlandırılan bu vaka imparatorluk ricalinde ciddi yaralar açar. Şeyhülislam Feyzullah Efendi, feci bir sonla öldürülür.

Görüldüğü üzere böyle bir ortamda Nâbî’nin *Hayriyye* adlı eserinde oğluna dikkatli olmasını, pek fazla birşeyle yüz göz olmasını, kenarda durmasını tavsiye etmesi kadar doğal bir şey yoktur. Çünkü sadece Nâbî değil bu dönemde eser telif eden başka isimler de orta yolu tavsiye eden metinler yazmıştır. Örneğin Kâtip Çelebi *Mizânü’l-Hakk* adlı eserinde sürekli olarak akıllı kişilerin bir şeye karışmadan kenarda durmasını tavsiye eder. “Her asırda çekişme silsilesi kesintisiz ve aralıksız şekilde sürüp gitti. Bu durum karşısında akıllı kişiler ne karışma ve sataşma hastalığına müptela olur ne de onların tuzağına düşüp dalaverelere kapılır.”¹⁶ Kâtip Çelebi başka bir yerde yine kenarda durmayı öğütler: “Nihayet orta yola talip olan bir kimse gararsız olarak Ehl-i Sünnet ulemasının mesleğini tercih edip İmam Gazali’nin fetvasıyla amel eder. Bin yıldan beri sürüp gelen bir hususa karışıp aptallık eylemez.”¹⁷

13 Mustafa Çağırıcı, “İtidal”, *DİA*, c.23, s. 456-457.

14 Ali Durmuş, *Osmanlı’da Dini Siyasi Bir Yapılanma Olarak Kadızadeli Hareketi*, İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul, 2020, s. 93-94.

15 Katip Çelebi, *Mizânü’l-Hakk Fi İhtiyâri’l-Ehakk*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2021, s. 12-13.

16 Katip Çelebi, *age.*, s. 52.

17 Katip Çelebi, *age.*, s. 88.

Metin Hasırcı: Hatırlatıcı

YAHYA BİLGİNER

Metin Hasırcı'nın yazdıklarını, neşrettiklerini yeniden okurken, Mart ayının son günündeki vefatını müteakip hazırlanan haberlerle ekranlarda ve sosyal medyada söylenenlerin ne kadar sathi olduğunu düşünmeden edemedim. Gerçekten üzuldüm. "Tarihçiliğinden", kendisinden çok, etrafında biriken hayat hikâyesinden sadece bir figüre odaklanılmıştı. Hâlbuki rahmetli Hasırcı mesela imparatorluğun son yüzyılına şahitlik eden Ahmet Rasim'in *Osmanlı Tarihi*'ni Safiye Ayla ile karşılaşmasının ardından kültür hayatımıza yeniden takdimiyle hatırlanmalıydı. Haftalık haber mecmuası tarihimizden bir yaz yağmuru gibi gelip geçen *Cuma* dergisi, *Akit* ve *Yeni Marmara* gazetelerinde siyasi şuuru tarihle harlayan metinleriyle gündeme gelmeliydi. Gölge bir suret olarak değil! Ondan hatıralar yazıp yayımlamayı bırakan mesela vaktiyle Hasırcı ile yapılan kapsamlı röportajlardan bile haberi yoktu çoğu gazetecinin.¹

1 Yahya Genç, "Ahmed Rasim'in Osmanlı Tarihi Üzerine Metin Hasırcı ile", *Umran*, 2005, sayı: 134, s. 82-84. Abdullah Yıldız, "Ayaklı Tarih' Metin Hasırcı ile Musahabe", *Umran*, 2008, sayı: 166, s. 63-66.

Bazı şeyler hiç değişmiyor. Bazı şeylerse hızla değişiyor! Galiba Latife Tekin'in roman karakteri Kikobaki haklı: "Hız hayatlarımızı birbirinden kopuk iki ayrı düzlemde yaşamaya zorluyor bizi."² Bunu söylerken onun yazılarında, bilhassa siyasi hayatta vefakâr olmanın gereğinin altını ısrarla çizdiğini hafızamdan kovmuş değilim elbet.

METİN HASIRCI VE YAZDIKLARI

Metin Hasırcı, insanın aynı anda iki ayrı zamanda yaşamaya zorlanmadığı yıllarda, 1940'ta İstanbul'da Süleymaniye'de Dökmeçiler Caddesi'nde dünyaya geldi. Eski hayat tarzının, mahalle kültürünün henüz ortadan kalkmadığı yıllarda ilköğrenimini Davutpaşa İlkokulu da denilen 25. İlkokul'da bitirmiş. Bu okulun müdürü Pertev Topuzoğlu, öğrencilerini askerî bir disiplin içinde cuma namazına götürmüştü. Pertev Bey, derslerde talebesi Hasırcı'nın soruları karşısında "Bir gün ümit ederim sen müverrih olursun!" der. Kaybettiği âlemden bir gölge gibi dolaşan bu enteresan muallimin öngörüsün-

2 Latife Tekin, *Para Gürültüsü*, Can Yayınları, 2026, s. 131.

deki isabet hayranlık verici... Bu okuldan sonra Sultanahmet Sanat Okulu'na giren Hasırcı, dökümcü olarak sanayi işçiliği yapmış, çok küçük yaştan beri sevdiği tarih okuma ve dinleme sevdasını nihayet yazma mertebesine taşımıştır.

Tarihin pek çok yönüne yıllardır bıkmadan usanmadan dokunan Metin Hasırcı'yı matbuat âlemi üzerinden tanımaya başladığımda sene 1996 olmalı. Evvela yayına hazırladığı çok sayıda kitaptan Mehmet Ali Aynı'nın *Daru'l-Fünûn Tarihi*'ni, Fatma Âliye Hanım'ın *Ahmet Cevdet Paşa ve Zamani*'ni okumuştum. Sonraki yıllarda ise hazırladığı kitaplardan bazılarını, gazete ve dergi sayfalarında "Fiemanillah!" ile nihayete eren irili ufaklı yazılarını... Haber, heyecan, korku, tahmin ve kişisel hikâyenin aynı mecrada birbirine karıştığı 1990'lardan 2000'lere yazdıkları, ilk bakışta güncel dünyanın yansımaları gibi görünüyor: "Bekaroğlu'na Bakıyor Gibi", "Yabancı Dil ve CIA", "Kıbrıs'ta Kira Sözleşmeleri", "SP Gölgesindeki AKP", "Harekât Emrini Erbakan Verdi".

Öte yandan bu güncel malzeme zaman zaman tarih üretmek için kullanılıyor Metin Hasırcı'nın

yazdıklarında. Gündemi alıp onu daha eski hadiselerle çarpıştırıyor ve kırılmaların altında yatanları aktaran bir anlatı üretiyor. İnsaf ile düşünölsün, yazdıkları hatıra gelsin diye birkaçını sıralamak istiyorum: 31 Mart Vakası, Çanakkale, Osmanlı'nın kuruluşu, Akdeniz'de İngiliz stratejisi, Mehmet Âkif, Balkan şehitleri, Deli Halid Paşa'nın şehadeti, Kıbrıs meselesi ve AB, Kudüs ve Filistin, derin ihtilal, yeni dünya düzeni, hatırat-ı askeriye ve başörtüsü, 28 Şubat, hanım kıyafeti üzerine tarihî tetkikler, sportmenlik ve sporcular, Kazım Karabekir, masonluk, Ahmet Bedevi Kuran, Mükrimin Halil Yinanç, diplomat hatıraları, Renan, Haluk Nurbaki, tarih ve tarihçileri tetkik, Menderes, Babıali Baskını, Hürrem Sultan dizisi...

Gerçekten de sadece tarihçiliği bağlamında değil, ama her yönüyle kendine özgü bir insandır Metin Hasırcı. Vaktiyle Millî Görüş'ün İslâmcılığından kuşku duyan, radikallerle de Millî Görüşçülerle de arasının gayet iyi olduğu malum. 1970'lerin ortalarından beri sanki iki yaklaşım arasında, bazen iyice açığa çıkan ama genellikle örtük bir rekabet var gibiydi. Sanırım gençler, o yılların cihanşümül İslâmcılığı benimseyen okuryazarlarının tesiriyle Millî Görüş'ün başındaki "millî" kelimesinden rahatsızlık duyuyorlar, ama Kemalist laiklere yol verecek gelişmelerden de çekiniyorlar, çok hoşlanmadıkları harekettten pek de uzaklaşmıyorlardı.

Metin Hasırcı 1970'lerde, Beyazıt'ta kitap satışı yapardı, milliyetçilerin gittiği Marmara Kırathanesi'nde. "Beyazıt meydan muharebesi" diye bahsedilen mücadele de burada yaşanmıştı.

Rahmetli Metin Hasırcı, şairin "Ah her şey çocukluktan gelmeli" dizisinin müşahhas hâliydi.

Merhum o yıllara dair bir değerlendirmesinde şöyle diyordu: "Hatıra dünyamızda yeri olan ama esasında arzu etmesek de yapmak zorunda bırakıldığımız kavgalarımız oldu. Milliyetçimukaddesatçı gençler saldırılara maruz kalıyorlardı. O dönemde çok haksızlıklara maruz kaldık. (...) Eğer geriye dönüp bakarsak o dönemde yapılan kavgaların yapılması gerekiyordu. Çeşitli fikirlerin hepsi birden iyi yahut hepsi birden kötü denilemez; fakat bazen de dik duruş gerekiyor bazen ise kötülüklerin hakkı kötek oluyor."³

Başkalarına göre oldukça müsamahalı olan Metin Hasırcı'nın *Cuma* dergisinde Mehmet Bekaroğlu'nun tenkit ettiği yazısına mühim bir tespitle; "Millî Görüş'ü başka bir kavramla ifade etmek, İslâmcılık demekle kabildir." başlaması yabana atılmayacak kıymettedir. Aktüalite ve polemğin hudutlarında dolaşan bu yazısındaki "İktidar olma düşüncesi anlayış değişikliğini meydana getirdiğinde bizde

bozulmalar ileri seviyeye vardı."⁴ cümlesi onun siyasi yaklaşımlarının özüdür. Ayrıca koşan hayalle duran gerçek arasında ayırım yapmadan şunu söylüyordu: "Necip Fazıl tam bir aşk adamıydı, o bambaşkaydı. Büyük bir mücadele verdi. Cezaevinde yattı, davası için her türlü bedeli ödedi. Necip Fazıl'ın ardından konuşma cüreti gösterenlere hiç kulak asmamak lazım. (...) Mücadeleler Türkiye'yi çok ileri götürdü; ama yeter mi? Yetmez, daha yapılacak çok iş var. Sabır ve mücadele gerekiyor."⁵

Kendi tarzında dikkatli araştırmacılığını ortaya koyan Metin Hasırcı merhuma bildiğimiz manada mütehasıs bir müverrih denilebilir mi, sualinin cevabını işin erbabına havale ederek şunları hatırlamak gerekir kanaatindeyim. Onun yazdıklarının satır aralarında tarihçi şuuru, tarihin neveleri, tarihçiler, arşiv, arkeoloji, anular, raporlar ve antropoloji babında envaiçeşit husus yer alır. Garp âleminin ilimlerde ideolojik güçlerin kontrolü altında olduklarını söylerken Fernand Braudel'in

3 Kâzım Albayrak, "Metin Hasırcı ile İslâmcı Mücadele Tarihinden Kısa Kısa...", *Baran*, 2021, sayı: 748, s. 19.

4 Metin Hasırcı, "Bekaroğlu'nun Doğruları", *Cuma*, 2004, cilt: 2, sayı: 121, s. 34.

5 Kâzım Albayrak, *agy*.

“Batı önce tarihçileri icat etti, sonra kendi tarihini yazdırdı.” sözünü bir ifşaat olarak gördüğünü söylemişti bir mülakatında.⁶ Günümüzde tarihî konular ve sorunlar aynı duruyor, hatta katlanarak artıyor. Şu kesin ki tarihin hatırlatma gücüne ve hafıza tazeleyici etkisine günümüz şartlarında daha çok ihtiyaç var.

Metin Hasırcı'nın kaleme getirdikleri, altı yüz yıl boyunca üç kıtada hüküm sürmüş Osmanlı'nın intihatu ve Cumhuriyet devri, başka bir ifadeyle “iki feryat arasında” ile sınırlanamaz. İslâm'ın ilk dönemlerinden Malazgirt'e, Selçuklulardan başka mevzulara dek pek çok meseleyi kurcaladı. Buradan hareketle ona şuur aşıl原因 bir muharrir sıfatını yakıştırmak münasip düşer. “Millî mefahirimizle, ediplerimizle, fetihlerimizle, bestekârlarımızla musikimizin merhum ve berhayat olan sazende ve hanendeleriyle alakalı anekdot, hatırat ve müşahedelere dayanan aktarımlarda”⁷ bulunduğu *Tarih ve İnsan* isimli radyo programları ise ayrı bir güzeldir. Merhum yıllarca süren yazı hayatında “tarihin yan cebi” olarak da görülebilecek pek çok mevzuda kalemını yürütmüştür. Gazete ve haftalık haber mecmuasındaki her yazısında tarihe muhabbet duyan okurlara hitap etmiştir. Öğreticilik vasfını yakaladığı her fırsatta derhal faaliyete geçirmiştir.

Anlatım bakımından melez bir tarih sunuyor onun metinleri. Güncel cümlelerle tarih birikimi

- 6 Metin Hasırcı, “Bizler Şark'a Bakmak Gerekirken Garb'a Takıldık Kaldık”, söyleşi: Fatih Turplu, *Baran*, 2012, sayı: 273, s. 9.
- 7 Metin Hasırcı, “Ahmed Midhat Efendi”, *Cuma*, 2002, cilt: 2, sayı: 19, s. 34.

birbiriyle iç içedir. Kimi zaman da hatıralarıyla... Biz tekrar hatırlatalım ki Metin Hasırcı, İttihâd-ı İslâm peşinde bir muharrirdir. Bu kavramın şekillendirdiği anlayışa dair şunları söylüyordu: “İslâm dininin, bütün insanlığı muhatap alması, tek bir kavme, millete değil de günümüzde yaşayan dünya nüfusunun tamamına hitap eden bir Allah emridir ve herkesi İslâm'a çağırın ve birlik-telik emreden hususattır.”

TARİHÇİLİĞİ, ESERLERİ VE SAFİYE AYLA İLE KARŞILAŞMASI

Birçok insafılcı ecnebi kaynağa müracaat ederek dört bin sayfalık hacimli sekiz büyük ciltlik *Büyük Osmanlı Tarihi* isimli bir eser vücuda getiren Metin Hasırcı yazdıklarıyla mütedeyyin, muhafazakâr ve İslâmcı kimliği her şeyin önünde bir “tarihçi” sayılabilir. Ekşi Sözlük gibi mecralarda kendisinden “bilgiyi duygu yoğunluğu olmadan dolaşıma sokamayan, ama duygu yoğunluğu arttıkça da inandırıcılığını kaybeden bir figür” diye bahsedilmesi daha ziyade bu kimliğiyle alakalıdır. Şöyle ki Osmanlı'yı her sevenin beğenip takdir edeceği tarzda bilgilerle okuyanları bilgilendiren tavrı öndedir. Kozmopolit anlayışa, hümanist yaklaşımdaki kaidesizliğe karşı çıkardı. Anadoluculuk tabirinin hüsnüniyetle söylenmesinde bir beis görmezdi ancak bu tabirin Rumeli'yi istihdaf ettiği takdirde bir fitne kapısını aralayabileceğini söylemekten geri durmazdı. İslâm âleminin içyapısında ipil ipil kanayan ırkçılık yarasına tanıdığı nice kişiler üzerinden verdiği cevaplar tarih okurluğunun derinliğinden izler taşır. Hasırcı'nın tarihçiliği Fethi Gemuhluoğlu'nun bir dizesiyle

Ahmet Rasim

söylemek gerekirse “Sabrımız artsın diye”dir. Kitapları, sıkça konuşulan kişi ve hadiseler gözlerini kapamadığının işaretlerindedir: *Abdülhamid'in Derin Devleti*, *Abdülhamid'in Sır Kâtibi*, *Bir Başka Açından Çanakkale*, *Medine Müdafası*, *Milli Görüş Zaviyesinden 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı*, *Bitmeyen Mücadele*, *Erbakan*, *Milli Görüş Davasında Recai Kutan*.

Metin Hasırcı “Ne kendi kimseye benzer ne kimse kendisine” musraını akla getirenlerden biridir. Ki bence bunun şaşılacak bir tarafı yoktur. Ahmet Rasim'in Osmanlı'ya yakından bakan dört ciltlik tarihini şerh ederek Osmanlıcadan neşir hayatımıza kazandırmış, ilk baskısı Emir Yayınları'nca Osmanlı'nın kuruluşunun 700'üncü yılında sekiz cilt hâlinde neşredilmiştir. Onun bu eserin farkına varması ise başlı başına anlatılmaya değer bir hadisedir. Bu noktada bir parantez açmak gerekir. Hasırcı 1997'de Bayezid'den bindiği otobüste cam kenarına oturmuş bir hanımefendinin yanındaki boş koltuğa yerleşir. Yüzü cam tarafına dönük hanımefendi istemsizce başını çe-

virip yanına oturan kişiye “Neyin nesidir?” diye bakar... Hasırcı göz göze geldiği bu hanımefendiyi tanımakta gecikmez. Bu hanımefendi 1950’li yılların hemen başından beri dinlediği Safiye Ayla Targan’ın taa kendisidir. O günlerde Hasırcı, uzun zamandır bildiği Mehmed Âkif’in *Safahat*’ını okumayı yeni söken bir talebe gibi yeniden okumaktadır. Her satırında o yaşına kadar böyle dikkatle okumamanın ezikliğini hissetmektedir. O kulağa hoş gelen muhteşem hakikatlerden nice destani şarkı ve türküler yapılabileceği düşüncesiyle Safiye Hanım’a Mehmed Âkif’in “Bülbül” şiirini destani bir tarz ile bestelemesini teklif eder.

Otobüsteki muhabbet ilerledikçe konuşulanlar Safiye Ayla’nun farklı yönlerini de ortaya koyar. Metin Hasırcı’ya ne işle meşgul olduğunu soran Ayla’ya Hasırcı’nın cevabı yayıncılık olur. Safiye Hanım “Müzikten anlar mısın?” diye sorduğunda ise Hasırcı üzgün bir şekilde “Hayır!” cevabını verir ancak dinlemeyi pek sevdiğini, 1950’li yıllardan itibaren Safiye Hanım’ın şarkılarının tiryakisi olduğunu söyler. Ayla “Yıldırım’a, Yıldırım Gürses’e gideceksin, onun babası hafızdır. Bu söylediğinin hakkından o gelir. Ben bestekâr değilim!” diyerek noktayı koyar. Bir miktar sustuktan sonra Hasırcı, biraz fazla saygıyla, biraz eksik dikkatle “Safiye Hanım *Safahat*’ta Şerif Muhittin Bey’e ithaf olunmuş bir bölüm var biliyor musunuz?” diye sorar. Ayla “Bilmez miyim? Onların muhabbeti derindir. Hatta Şerif Muhittin Bey ile Mehmed Âkif Bey vatan cüda olarak uzun zaman mektuplaşmışlar. Şerif Muhittin Bey Âkif Bey’den büyük bir sevgi, takdirle bahsederdi.”

Bilahare Safiye Ayla, Metin Hasırcı için mültefit cümleler kurar: “Seni sevdim eline geçen fırsatı kaçırmıyorsun beni de, lafa tutuyorsun bundan ne kadar memnun oldum bilemezsin!” Sonra büyük bir yazarın edebiyatçı refleksleri ve gazetecilik geçmişinden gelen net ifade gücü ile yazdıklarını kalıcı kılan bir eserini hatırlatır: “Yayıncıyım diyorsun bestekâr Ahmet Rasim’in yazmış olduğu *Osmanlı Tarihi* vardır biliyor musun?” der. Hasırcı’nın cevabı olumsuzdur. Devam eder Ayla: “İşte onu Latin harflerine çevirt, bu millete okut. Ele aldığı hemen her konuyu kendine özgü üslubuyla ölümsüzleştiren nadir şahsiyet Ahmet Rasim Bey, Osmanlı’ya hakaret etmeden kitabını yazan o devirlerde ender rastlanan kimselerdendi.”

Metin Hasırcı, Safiye Ayla’nın dikkat çeken vurgusunun önemine ikna olmuştur. Derhal Osmanlıca öğrenmeye koyulur. Edebiyatçıların, yazarların hafızaya, daha doğrusu hatırlamaya hizmet etmesi gerektiğinin farkındadır zaten. Safiye Hanım’ın tavsiyesi ile tanıdığı Ahmet Rasim’in eserinin dünyasına vâkıf olunca bu edibin Osmanlı Devleti’ne, milletine ve padişahına edebe aykırı görülecek tek bir satır karalamadığını görmesi onu fevkalade memnun eder. On yıllar önce yazılmış bir eserin kendi zamanını da tarif ettiğinin ayırda varmakta gecikmez. Aslında onun bu tavrı insanla ilgili şu hakikati gözler önüne serer: İnsan önce yaşar, sonra hisseder, sonra düşünür, sonra da kavrar. Eserini Sultan Abdülaziz’in vefatıyla tamamlayan Ahmet Rasim, V. Murad ve aslında pek şikâyetçi olduğu II. Abdülhamit devrine, II. Meşrutiyet’in ‘dönek’ kalemleri-

ne hiç itibar etmemiştir. Hasırcı, Abdülaziz devrinden sonraki bölüme müellifin *İstibdattan Millî Hâkimiyete* adlı eserini de onun usul ve üslubuna riayetle tarihinin sonuna ekleyerek bu hacimli eseri okurlarla buluşturmuştur.⁸

Neticede tarih tarih kılan canlı akıştır. Şu var ki bir zamanlar Ahmet Rasim gibi ediplerin olduğu yerde şimdi yeller esiyor. O, bu bakımdan yeri doldurulamaz yazarlardan biri şeklinde görünmüştür Metin Hasırcı’ya. Günümüzde onun ele aldığı konuları benzer bir derinlikle ve benzer bir üslupla kaleme alan bir edip bulmak çok zor. Onunkiler, “uzmanlaşmamış bir yazardan uzmanlaşmamış bir okur” için yazılmış, belirgin bir edebî tadı da olan tarih metinleriydi son tahlilde.

Metin Hasırcı ise sadece Osmanlı Türkçesinden aktarmalarla yetinmedi, çok yazdı, çok üretti ve geride birçok metin bıraktı. Sanırım bundan sonra yapılması gereken, raflardaki Hasırcı kitaplarını alıp onları yeniden okumak, üzerlerine tekrar düşünmek. Hasırcı’nın ekrandaki hız ile hayatın ağırlığının birbirine uymadığı zamanlarda yazdıklarından çoğumuzun haberi olmadı maalesef. Yazdıklarından yapılacak seçkilerle oluşturulacak kitaplarla onu yeniden okuma sürecini çeşitlendirip zenginleştirmek elbette mümkündür. En iyisi bu yazıyı Aziz Mahmut Hüdayi’nin o güzel beytini değiştirerek bağlayalım: “Dostlar gelip geçmekte, / Kuşlar gibi uçmadalar.”

8 Metin Hasırcı, “Neden Ahmet Rasim-Safiye Ayla?”, *Yeni Marmara*, 27 Şubat 2021. Metin Hasırcı, “Metin Hasırcı, “Neden Ahmet Rasim-Safiye Ayla?-2”, *Yeni Marmara*, 6 Mart 2021.

Bir Ses ve Yorum Şairi Murat Kapkıner'in Ardından

KÂMİL YEŞİL

Murat Kapkıner ismini fakülte ikince sınıfta (duydum. *Kelime* dergisi karıştırıyordum derste. “Manifatura” diye Mustafa Kutlu’nun bir hikâyesi vardı. Dergi, Konya’da çıkıyordu. Biz de Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nde okuyan ve kendini yazarlığa hazırlayan öğrenciler olarak edebiyat dergilerini takip ediyorduk. *Kelime* dergisine bir şiir, hikâye vs. gönderdiğimi hatırlamıyorum. Fikir yönü ağır basıyordu, belki ondadır.¹

Murat Kapkıner derginin hem jeneriğinde yönetici olarak bulunuyordu hem yazarı ve şairi idi.

Bu Böyledir kitabına girecek olan “Manifatura” hikâyesini okurken sıraya kapanıp katıla katıla güldüğümü hatırlıyorum. Çünkü manufakturacı, kendini namaza veremiyor, Kur’ân okurken alışverişe, müşteriler hakkında kendisiyle konuşmaya devam ediyordu. *Kelime* dergisinin devamlı okuru olmadığım için Kapkıner’in orada başka neler yayımladığını bilmiyorum.

O sene veya sonraki sene olabilir. Hicret Kitabevi sahibi Yasin Şorsu kaset de satıyordu. Bir de video gibi sarmal bir banttan şiirleri çoğaltıp isteyenlere veriyordu. Edebiyat tahsili

1 Dergi hakkında bir değerlendirme için bk. Metin Önal Mengüşoğlu, “İlk Göz Ağrım *Kelime*”, *Haksöz*, 2010, sayı: 226.

yapan biri olarak kulak kabarttık şiir okuyana. Saz eşliğinde Sezai Karakoç’tan, Erdem Bayazıt’tan, İsmet Özel’den, Metin Önal Mengüşoğlu’ndan, Cemali Ünal’dan, şiirler. Aman Allah’ım. Ne tatlı bir ses! Şiiri gerçekten hissediyor ve hissettiriyordu. Benimle birlikte sınıfımızdan birçok arkadaşım aldı bu kasetlerden. Merhum Erol Battal’ın aşka kanat açtığı günlerde idi. Teybe yerleştirip kül tablası olarak kullandığı konser kavanozunu birkaç kez doldurduğu günler çok oldu. O kasetler, bir iki yerinde parazit sesler olsa da hâlâ elimde. Teypler sarmasın diye bir yerden CD’ye aktardım ve öğretmenlik hayatımda öğrencilerime de çok dinlettim. Telefonumun müzik kutusunda da vardır.

Murat Kapkıner’le 2000’li yıllarda Ankara’da Vadi Yayınları’nda görüştüm. Masa kalabalık olduğu için baş başa sohbet ettik diyemem. Telefonda bir veya iki kez konuştuk. Onu tanıyanların bildiği alışkanlıklarından bahsetti. Bu hâlimden şikâyetçi değildi hatta biraz da övünme hissetmedim değil. “Hayal kırıklığına uğrama sonra filan, ben böyleyim!” dedi. Bildiğimi hangi kelimelerle ihsas ettirdim şimdi unuttum. Bir daha arayıp konuşmak için bir istek duymadım. Fakat kendisine dedim ki: “Eğer Sezai Karakoç, Erdem Bayazıt, İsmet Özel, Metin Önal Mengüşoğlu, Cumali Ünal

şiirleri birkaç nesil tarafından biliniyorsa, şairlikleri yanında dillerde şiirleri de okunuyorsa bu sizin sayenizdedir. Ben kendi adıma şiirin nasıl inşad edileceğini sizden öğrendim.”

Hâlâ böyle düşünüyorum. Sezai Karakoç’un “Sürgün Ülkeden Başkentler Başkentine”, “Masal”, *Hızır ile Kırk Saat*’ten bir bölüm [“Ey Yeşil Sarıklı Ulu Hocalar”], Erdem Bayazıt’ın “Sana, Bana, Ülkemin İnsanlarına Dair”, İsmet Özel’in “Esenlik Bildirisi”, “Amentü”, Metin Önal Mengüşoğlu’ndan “Kardeşime Mektup”, “Cila, Kül ve Kefen” ve Cumali Ünal’dan “Semud”, “Münacaat” şiirlerini onun kadar hissederek okuyan kişi yoktur.

Murat Kapkıner, birçok şehirde şiir resitalleri düzenleyerek bu şiirleri ve şairlerini birçok kesime duyurmuş ve sevdirmiştir. Biz şiir dinletisi için bir araya gelirken, bilmediğimiz bir sorun yaşanmış ve bu sorunu yıllar sonra Kapkıner’den öğreniyoruz. Rahmetli Kapkıner’in üslubu hakkında² bir kanaat ver-

2 Rasim Özdenören, “üslubuna bayıldığı üslup ustası” Murat Kapkıner’in üslubu hakkında şöyle der: “Kapkıner özünde şairdir. Şair kelimesini burada edebiyatta bir yazı türü bağlamında kullanmıyorum. O da var. Ama en çok, her dediğini şiirsel bir vurguyla ifade etme mahareti... Onun nesri de benim üzerimde her defasında has bir şiir etkisi bırakır. Bazı cümleleri insanı vurgun

mek ve satır aralarından farklı sonuçlar elde edilebilir düşünceyle otobiyografisinden uzun ama en önemli yerlerini Sezai Karakoç merhum ve İsmet Özel'le ilgili olanlarını alıntılatacağım. Kapkıner farklı zamanlarda bölüm bölüm yazdığı otobiyografisinde profesyonel şiir kasetlerinden öncekilerden, Erdem Bayazıt'a bağlamayla fon yapmasından, İbrahim Sadri'nin kendisine de fon yapması için neredeyse yalvarması gibi hususlardan da bahseder.³ Ancak belirttiğim gibi burada sadece Sezai Karakoç ve İsmet Özel'e değineceğim.

“ÜSTAT SEZAI KARAKOÇ”

Murat Kapkıner'in Sezai Karakoç üzerine yazdıklarına bakalım önce.⁴ Şöyle anlatıyor:

“Bir gün pek yakın olmadığım bir arkadaşım (...) Sezai Karakoç'un haftalık bir gazete çıkardığını fakat Malatya'da gönderecek adres bulamadığını söyledi. Fevkalade hüzünlendim. O arkadaştan telefonunu alıp aradım:

‘Abi! Beni tanımazsınız. Gazeteyi gönderecek adres bulamıyormuşsunuz. Bana gönderirseniz, ilgilenir, satarım dedim.’ Benim için fevkalade bir özveriydi. Evimden çıkmıyordum. Ama o bana:

‘Kardeşim! Kaç adet istiyorsan parayı peşin göndereceksin iade vs. de yok.’ dedi.

yemişe döndürür.” Rasim Özdenören, “Yazıyoor: Murat Kapkıner Yazıyor”, *Yeni Şafak*, 12 Haziran 2012.

3 Murat Kapkıner, *Gençliğim ki Bir Daha Yaşamak İstemem*, 40 İkinci Yayınları, İstanbul, 2016, s. 232.

4 Alıntılarını kimi yerlerinde bazı imla düzeltileri yapılmıştır.

Yahu param olsa da ‘Abi tüm baskıyı gönder; hesap numaranı ver!’ diyebilseydim. Vallahi. Lakin yok; kışlık yakacağımı arkadaşlarım temin ediyor.

Görüşme bitti.

Bu arada ben şiirleri kendi olanaklarımla teybe okumuştum ve bu kasetler dünyayı dolaşmıştı. Mesela İran Radyosunda çalınıyordu. Yıllar sonra Fransa’da misafiri olduğum evin kitaplığında görünce de gönemmişim. Şimdiki Cumhurbaşkanlığı, başbakan, bakanlar, benim bu kaset(ler)i dinleyerek yetişmişti. Ayrıca övünçle söyleyeyim: bugünkü kuşak, bir önceki, bir önceki kuşak Sezai abiyi tanıyorsa bu benim anılan kasetlerim sayesinde.

Sayın Efkan Âlâ Diyarbakır valisiyken (...) ben gidip bir şiir resitali yapmışım. (...) Âlâ ‘Murat Abi! Biz üniversitenin gecelerini senin kasetleri dinleyerek bitirdik!’ demişti bana.”⁵

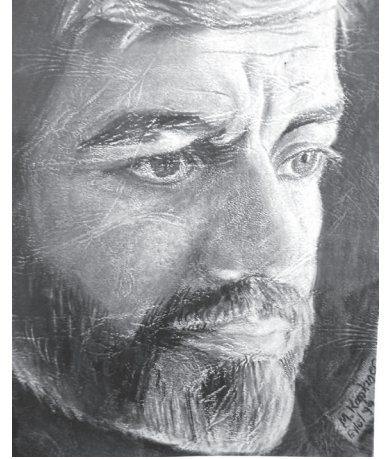
Yıllar sonra Sezai Karakoç’u bir arkadaşıyla ziyaretinde yaşananları ise şöyle anlatıyor şair:

“‘Abi ben Murat Kapkıner...’ dedim demedim, Sezai abi adımı duyar duymaz çıldırdı: ‘Sen benim şiirimi benden izin almadan nasıl kasetlere okursun; telif ödemen gerekir...’ dedi. Saydırıyor...

‘Abi! Ben böyle bir şey yapmadım; kimseye bir şey satmadım...’ diyebildim mi diyemedim mi anımsamıyorum. Ama sustuğumu hiç unutmuyorum. (...)

Bu arada biri, ‘Yav Sezai! Gençler kendi aralarında bir şeyler yapmışlar; büyütülecek bir şey yok, kapat!’ filan gibi birtakım

5 Murat Kapkıner, *age*, s. 215-216.

Murat Kapkıner, *Otoportre*.

sözlerle araya girip, Sezai abiyi sakinleştirdi. Sanıyorum Cemal Süreya idi. Çünkü onunla bu şekilde ancak o konuşabilirdi.

Bir-iki dakika sessiz geçti.(...) ‘Abi izin verirseniz ben gideyim!’ dedim. ‘Otur! Gidecektin niye geldin!’ dedi. Oturdum. (...)

Önünde bir şeyleri çiziktiriyor, bana bakmıyor:

‘Efendim ben gazete ilgisiyle sizi Malatya’dan arayan adamım. Orada gazeteyi gönderecek bir yer bulamayışınız beni çok müteessir etmişti.(...)

Yardımcı olmak istedim ama siz peşin para istediniz. Benim de param yoktu. (Bu arada *Diriliş*, haftalıktan günlük gazeteye dönüşmüştü). Gazetesiyle ilgili bir şey sordu. ‘Bilmiyorum!’ dedim. Çünkü okumuyordum. (...)

‘Siz gazeteyi okumuyor musunuz?’

‘Okumuyorum.’

(...)

Beni hürmetle gönderdi.(...)

Uzun yıllar geçti aradan. (...)

Alaattin Bora (...) bir buluşmamızda: ‘Sezai abiye gidelim.’ diyor (...). Beni tanıtıyor: ‘Abi! Bu Murat Kapkıner...’ (...) Sezai abi belki yirmi yıl önce nerede kaldıysa oradan devam ediyor: ‘Suçlu! Sen benim şiirimi nasıl kasetlere okursun; telif ödemen gerekir.’ (...)

Alaattin abi ‘Muradım (...) bir şey söylemeyecek misin?’ dedi. Ben ‘Söyleyeceğim abi söyleyeceğim de Sezai abi dinlemiyor ki salt öfkeleniyor.’ diyorum.

Sezai abi burada kendisi devreye girdi: ‘Söyle!’ dedi ‘Öfkelenmeyecek; dinleyeceğim.’ Ben de konuştum. (...) ‘Ben yapımcılara: ‘Bakın şu şu şairlere kefilim ama Sezai abiden izin aldınız mı; bu şeylere çok kızıyor?’ dedim. Onlar da bana: ‘Sorun değil; ulaşıyoruz!’ dediler.

‘Abi sonuçta ben icracıyım. Bunu söylemek zorunda da geldim ama söyledim; bana niye kızılıyorsun?’ (...)

‘Okumayacaktın!’ dedi.”⁶

Murat Kapkıner şiir kasetleri ile ilgili bu açıklamayı kitabında yapıyor. Bir okur ve dinleyici olarak önce Sezai Karakoç’un haklı olduğunu söylememiz gerekir. Fakat Kapkıner’in de masum olduğunu görüyoruz. Çünkü o da yapımcıların kurbanı olmuş. Cehenneme giden yollar iyi niyet taşlarıyla döşeli olsa da iyi niyet kişileri kurtarır, diye biliyoruz. Girişte söylediğimiz gibi Kapkıner icra ettiği şiirlerle, düşünce yazıları ile yetinen Karakoç okurlarına onun şair yönünü de tanıtmış ve sevdirmişti.

6 Murat Kapkıner, *age.*, s. 216-218.

Murat Kapkıner, işaret ettiğim kasetlerde İsmet Özel’den “Esenlik Bildirisi” ve “Amentü” şiirlerini de okuyor. “Amentü”de “...Gide mesela” diye ismi geçen Gide[Jid] Fransızca okunuşu ile değil Türkçe kelime gibi Gi-de okuyor. Onun dışında şiirleri güzel yorumladığı kanaatindeyim. Acaba İsmet Özel, şiirinin Kapkıner tarafından kasete ve şiir resitallerinde okunmasına bir şey demiş mi, sorusunu sormak gerekir. Çünkü Karakoç şiirleri ile İsmet Özel şiirleri aynı kasette yer alıyor. Bu konu Kapkıner’in İsmet Özel ile bir araya gelişinde konuşulmaması benziyor. Zira *Gençliğim ki Bir Daha Yaşamak İstemem* kitabında geçtiğine göre Kapkıner, İsmet Özel ile birden fazla görüşmüştür. Kapkıner “Yedi Güzel Adam”dan bazılarının hoşuna gitmeyecek bir tanımlama yapıyor başlıkta.⁷

“İSMET ÖZEL: ZAMANIN YEDİNCİ GÜZELİ”

İsmet Özel için “abi” demesinin altını çizelim önce ve devam edelim:

“İsmet Abi (...) antiteknoloji diyebileceğimiz bir bakış açısıyla o tanıştırdı Müslüman okurları. (...) Bizi gecenin şu saatinde pantolon gömlekle karşılaşmasına şaşırılmışım. Bizim geleceğimizden haberi yoktu. Bu saatlerde ben pijamalı olurdum.(...)”

Sürekli gülümsüyor. ‘Mümkün olsa, sizinkiyle kendi yaşamımı derhal değiştirdim.’ diyorum.

‘Niye?’

‘Mutlusun.’

7 Bu bağlamda ayrıca “Dört Güzel Adam” başlığı altında yazılanlara da bakılabilir. Murat Kapkıner, *age.*, s. 214.

‘Hamdolsun. Ağır hasta çocuğum vs. yok. Şükretmek için az şey değil. Ama *insanın moralinin bozulduğu da oluyor.*’

‘Hah! İşte sizin en fazla moraliniz *bozuluyor.*’

‘Ne demek.’

‘Sizi tanıyınca da benim moralim bozuldu.’

‘Niye?’

‘Yazılarınızdan, sizi, benim gibi, sorunlu biri sanmıştım ama gördüğüm kadarıyla oldukça mutlusunuz.’

‘Kardeşim insanların mutluluğu sizi rahatsız mı ediyor?’

‘Hayır abi! Şunu demek istemiştim: ‘Benim gibi biri daha varmış!’ derken, böyle olmadığını, gene kendi acılarımın yapayalnız olduğumu anladığımı anlatmak istemiştim. Sizin sadece moraliniz bozuluyor.’ (...)

Bunun üzerine sakinleşti ve

‘Sizde ne oluyor?’ dedi.

‘Kabir azabı, dedim. (...)’

Bizi gönderirken bıyıklarını yoluyordu.

(...)

“*Çağımıza Selam* dergisi için yaptığım söyleşilerin bir halkası olması umuduyla, İsmet abimi arıyorum. O yıllar bir üniversitede yabancı dil hocası yapıyordu ama neydi ben bilmiyorum: “Tamam Murat! Şu saatte Mustafa Kutlu’nun mekânı (Dergâh Yayınları)nda buluşalım.”

O saatte oradayım. İsmet abi geliyor ve kavga başlıyor.

Dinleyicilerimiz; Mustafa Kutlu, İsmail Kara ve Ahmet Davutoğlu. Bu üçlü gerçekten bir devlet projesi olması gereken, o kadar çaba ve enerjiyi gerektiren bir projeyi üç kişi olarak gerçekleştiriyordu ve (ben orada yoksam da) bunu gerçekleştirdiler: Ansiklopedi.

‘Murat!’ diyor gelir gelmez İsmet abi ‘Ben söyleşi yapmak istemiyorum; salt seninle görüşmek için evet dedim.’

‘Uyar abi. Sen nasıl istersen!’ diyorum.

‘Aaa?’ diyor, ‘Herkes ısrar ederdin, sen niye etmiyorsun.’

‘Abi, diyorum, sen istemiyorsan niye ısrar edeyim.’

(...)

Belki on yıl sonra Alaattin Bora ağabeyin evindeyiz, iki katlı, müstakil bir ev bulmuşlar, altlı üstlü oturuyorlar; çok yakın dost idiler. Ben Alaattin abiye misafir olmuşum. İsmet abi, akşam eve girerken Alaattin abinin çocuklarından biriyle karşılaşmış; ‘Murat amcan mı geldi; söyle, elimdeki işi bitirince çaya geleceğim.’ demiş.

Bu gece benim için çok ilginçti, onun için anıyorum.

Sağımdaya oturuyor. Aramızda Tahsin var. Alaattin abi çayları dağıtırken, bir tam şeker, bir de kâsede bulduğum bir yarım şekeri alıyorum:

‘Çayı hep böyle şekerli mi içersiniz?’

‘Şekerli mi oluyor bilmiyorum ama evet hep bir buçuk şekerle içerim.’ diyorum. Meğer kaptağım yarım şeker onun böldüğümüş.

‘Tatlıyı sever misiniz?’ diyor.

‘Hayır!’ diyorum ‘Ama kimi geceler, düşümde baklava sırası içtiğimi görüyorum; artık şekerim mi düşmüş oluyor ne!’

Kafasıyla onaylayarak:

‘Hah!’ diyor ‘Tatlı sevenlerde bir çocuk yan olurlmuş.’

Duygulanıyorum. Çünkü o gün için ben kırk yaşın sonunda ancak anlayabilmişim aslında bir çocuk olduğumu; anne, anne diye ağlayan şiirler yayınlıyordum. Beni böyle iki dakikada özetleyince duygulanmış, teşekkür etmişim.’

(...)

‘Yakın yıllar. Anımsamıyorum. 2000’li yılların başı olabilir.(...)

Üsküdar’da gemiyi bekliyorum. Oradaki çınarın dibine oturmışum. Baktım İsmet abi karşıdan geliyor. Geldi ve ‘Eee? Ben de mi oturmalıyım?’ dedi. ‘Valla ben oturuyorum; sen bilirsin.’ dedim. Oturdu ve başladık kaynatmaya. Türk’tür, İslam’dır vs. derken ben, gemiden görünen (bu arada gemiye binmişiz) tüm Üsküdar’ı elimle göstererek: ‘Abi hâlâ bunlara hüsnü zannın var mı?’ dedim. ‘Murat! Bu soruyu kendime çok sordum; evet var ama potansiyel olarak.’ dedi. Hayda... ? Oysa Şeytan bile potansiyel olarak iyi olabilirdi.

Gemide (...) tartışma sürdü.(...)

İsmet abi şunları söyleyerek gitti: ‘Padişah, zahireye taş kattığı için adam astı ama o esnaf zahireye taş katmaya devam etti. N’apalım; farzet ki çingeneyiz.’

‘Ben değilim, demiştim.’⁸

8 Murat Kapkıner, *age*, s. 236-242.

Görüldüğü gibi birkaç kez görüşmesi var Murat Kapkıner’in İsmet Özel ile. Fakat kasetler söz konusu edilmiyor. Bir vesileyle bu konuyu konuştuğumuzu hatırlıyorum İsmet Bey’le. İzin almak hususunda bir sorum olmadı. Daha çok *Hürriyet Gösteri* dergisinin hediyesi olarak verilen şiir kaseti dolayısıyla gündeme geldi. İsmet Bey’e: “Siz *Hürriyet Gösteri* dergisi için “Amentü” şiirini okumadan önce Kapkıner okumuştun. Biz de onu dinledik.” dedim. “Evet!” dedi İsmet Özel, “Madem başkası okudu şiirimizi, kendimiz okuyalım daha iyi, dedim, kasetlere okudum.” diye cevap verdi. Sezai Karakoç merhum gibi izin konusunda hiçbir şey söylemedi İsmet Özel.

Kendisi de bir şair olan Murat Kapkıner’in, şairliğinin bir parçası olmasına rağmen bu icranın, onun şiirini ve hatta şairliğini nasıl etkilediği meraka değer doğrusu. Saz eşliğinde -sazı da kendisi çalıyor- şiire eşlik eden müziği kendisi tercih ediyor Kapkıner. Kendi adıma bu uyumu başarılı buluyorum. Kapkıner, yazılı eserlerine, resimlerine ilaveten sesini ve sazını da eser olarak bıraktı. Bu mirasın kıymeti önümüzdeki yıllarda daha çok anlaşılacaktır diye düşünüyorum. Kapkıner’e Allah’tan rahmet diliyorum. Şiir ne işe yarıyor, der bazıları. Rahmetle anılmaya vesile oluyor görüyorsunuz desem ne lazım gelir?

Hocaların Hocası Sabahattin Zaim 100 Yaşında

MEVLÜDE ACARTÜRK

Konya'dan Balkanlar'a göçen bir ailenin çocuğu olarak Makedonya'nın İştip kasabasında 15 Mayıs 1926 tarihinde dünyaya gelen merhum Sabahattin Zaim, Türkiye'nin yetiştirdiği mümtaz ilim adamlarındandı. "Ne yapmalı?" sorusu bağlamında teşhisi sağlam koymuştu. Düsturu nerede bir problem varsa onu gidermek için çalışmaktı. Önünde açılan kapılardan yeni serüvenlere atılacak ve sürekli 'imkânsız'ın peşinde koşacaktı. Ömrünü ilme, çukur tümsek demeden yolu düzelterek göz nuru ile gönül ışıyla insan yetiştirmeye ve hayır işlerine adanmıştı. "Yüce ve kutlu öğretinin elçisinin sözlerini belki ilk defa sahasının ders kitaplarına taşımıştı. Çıkış arayan nesillerin yönünü, kendi medeniyet değerlerine bağlı kalarak çağdaşlaşmaya çeviren öncü isimlerin başında geliyordu. Yarım asra yakın akademisyenliği müddetince yurt içinde ve dışında dersler verdi, binlerce öğrenci, mütehasıs ve bilim adamı yetiştirdi. Ancak etrafındaki herkese hiçbir zaman "Ben yorulduğum gidiorum/ Kendi endişeni kendin seç!" demedi.

HOCALARIN HOCASI

Sosyal Ekonomik ve Kültürel Araştırmalar Merkezi (SEKAM) doğumunun 100. yılında, ömrünü "güzel insan yetiştirmek" için vakfetmiş "Hocaların Hocası" Prof. Dr. Sabahattin Zaim'i anma ve anlama konu-

lu bir panel düzenledi.¹ 14 Nisan 2026'daki panelin başlığı Zaim'in ilim hayatımızdaki yerinden söz ederken üzerinde en başta durulması gereken yanına dikkat çekiyordu. Başkanlığını Prof. Dr. İbrahim Mete Doğruer'in üstlendiği panelde; Zaim'in hayatı, akademik durumu, İslâm iktisadı sahasına yaptığı katkıları, sivil toplum faaliyetlerindeki rolü ve bizlere miras bıraktığı ahlaki örnekliği Prof. Dr. Sedat Murat ve Prof. Dr. Faruk Taşçı'nın anlatımıyla ele alındı. Hatıralarla bezenen panel Zaim'i daha yakından tanımamıza, kendisinin fikirlerini, hayatını ve tecrübelerini anlamamıza diğer yandan İslâm dünyasının yakın geçmişine, Türkiye'nin sosyokültürel ve ekonomik yapısına da ışık tuttu.

Ülkemizin her üniversitesinde özellikle çalışma ekonomisi alanında görev yapan öğretim üyelerinin çoğu ya doğrudan ya da dolaylı Sabahattin Zaim'in öğrencisi olmuştur. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi Bölümü'ndeki bütün hocalar istisnasız onun talebesiydi. Uluğdağ Üniversitesi'nde ve Sakarya Üniversitesi'nde de bir hayli talebesi vardı. Fakat bilhassa doktora programında yetişen öğrencileri yurt içinde ve dışarda dünyanın her yerinde görev yapmaktadırlar. Yetiştirdiği öğ-

renci sayısı sadece ülkemizde değil yurt dışında da önemli yekûn tutmaktadır. Yazdığı kitaplar kendi alanında temel referans kaynağına dönüşerek aşılması zor bir başarı seviyesi yakalamıştır. Özellikle İslâm iktisadına yaptığı teorik katkılar ve hizmetler dolayısıyla pek çok ödüle layık görüldüğü hatırlanmalı. Bütün bunlar düşünüldüğünde panel bir yanıyla, Zaim'in talebelerinin çoğunluğu profesör hatta kimileri artık emekli profesör olduğu için ona niçin "Hocaların Hocası" denildiğinin idrakine varma imkânı da sundu.

Sabahattin Zaim Hoca ile ilgili yazılanlarda ve anlatılanlarda en önce üzerinde durulan hususlar şunlardır: Hoca fildişi kulelerde toplumdan kendilerini ayırarak yaşayan kimi meslektaşlarının aksine ömrü hayatı boyunca içinde yaşadığı toplumun, İslâm âleminin ve insanlığın sorunları ile yakından ilgilenmiş, ömrünü bu sorunların çözümüne vakfetmiştir.

PANELDE ANLATILANLARDAN BİRKAÇ NOT

Açılım Kitap'tan çıkan *Proje Yönetimi* kitabını Sabahattin Zaim'e ithaf eden Prof. Dr. Mete Doğruer, panelin girişinde panelistler arasında Hoca'yı en erken tanıyan fakat en az beraber olan kişi olduğunu hatırlattı. 1970'lerden itibaren Hoca'nın akademide ve dışında yaptık-

1 Panelin kaydına şuradan ulaşılabilir: https://www.youtube.com/watch?v=z8QP_5aBs48.

larından anekdotlar paylaştı. Mesela Zaim insanı, İslâm'ı ve imanı yeniden öğretme müca-
delesinin neferi olarak Millî
Türk Talebe Birliği'nin Sosyal
Bilimler Enstitüsü derslerine
gelmiştir. "Aklın taşlarıyla bir
patika" açan Hoca ile irtibatı-
nın çeşitli boyutlarına değinen
Doğruer, Zaim'in ilmî hayatla
maddiyatın bir arada bulunma-
ması gerektiğine dair düsturu-
nu anlattı. Onun söyledikleri
Hoca'nun asistanlarına nasıl
sahip çıktığını gösterdiği gibi,
bizlere de eğitim sahasında na-
sıl hareket edilmesi gerektiği
noktasında önemli bir ipucu
veriyor.

Hazırlığı beş yıl süren ve son
yüzyılın en önemli tarih belge-
lerinden biri hüviyetindeki *Bir
Ömrün Hikayesi Sabahattin
Zaim* isimli hatıraları oluşturan
konuşmaları yapan Prof. Dr.
Sedat Murat, bir misyon insanı
olarak Hoca'yı hoca yapan esas
özelliklerin amel yönü olduğun-
un altını çizdi. Bir vakıf insan
olarak Zaim'in hareket prensibi
şuydu ona göre: "Bugünün işi-
ni yarına bırakma!" Zaim'in
Rumeli'de başlayıp Türkiye'de
devam eden sonra da uluslara-
rası alana kadar uzanan kişili-
ğinin gelişimi, bunu etkileyen
başlıca unsurları ve aile hayatını
özetledi. Ayrıca Rumeli'deki
hayat, Rumeli Türklerinin yaşa-
dıkları ve Osmanlı Devleti'nin
son yılları, Sabahattin Hoca'nın
"de-İslâmizasyon periyodu" adı-
nı verdiği Cumhuriyet'in ilk dö-
nemleri, o dönemde toplumun
yapısı, sosyokültürel hayatı,
medeniyet ve gençlik hakkında
önemli bilgiler verdi.

Sedat Murat, Makedonya'da
5 yaşında başladığı eğitimine
hicret ettiği İstanbul Fatih'teki
Fethiye İlkokulu'nda tamam-
layan Sabahattin Zaim'in Vefa

Lisesi'nden 1943 yılında üstün
başarı ile mezuniyetine, Ankara
Üniversitesi Siyasal Bilimler ve
Hukuk fakültelerini bitirmesi-
ne, 1953 yılında İstanbul Üni-
versitesi İktisat Fakültesi'nde
asistan olarak akademiye intisap
edişine kadarki süreci ana
çizgileriyle dinleyicilere sundu.
Kaymakamlık vazifesi ile ABD
Cornell, Almanya Münih, Suudi
Arabistan Cidde Melik Abdül-
laziz üniversitelerinde aldığı
görevleri, Sakarya Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakül-
tesi Dekanlığını, YÖK üyeliğın-
de bulunduğu 1998-2000 yıl-
ları arasındaki YÖK Kuruluđu
üyeliğini, tabii olarak da "insan-
lara, insan kalanlara" yaptığı zu-
lümlemlerle anılan Kemal Gürüz'ü
kısaca anlattı. Tek başına bir
ekol olan Hoca'nın personel
seçiminde takip ettiği yol, liya-
kat, istikamet, çaba harcamak,
öğretmenlerin etkisi, dava için
çalışmak, nimetlerin değerini
bilmek, toplumsal yapıyı tanı-
ma sürecinde hatıraların rolü,
İslâm ekonomisi çalışmaları,
Muhammed Hamidullah, ilim
adamlarına sahip çıkmanın ge-
rekliliği, eserleri, heyecan ve üs-
lubun önemi gibi konuları bilgi
zenginliği ile sundu. Anlatılan-
lar özellikle kendi özgün tarzını
bulmuş Zaim'in ömrünü adadı-
ğı bir mesele olan eğitimin daha
doğru bir ifadeyle insan yetiştir-

menin geçmişten bugüne geniş
bir bakış açısı ile ele alınması
gerektiğini ortaya koydu.

Bir kişi hakkında rastgele ko-
nuşmamak gerektiğini hatırla-
tarak konuşmasına başlayan
Prof. Dr. Faruk Taşçı ise Saba-
hattin Zaim'in ahlaki yönünü
İslâm iktisadı ve gönüllü kuru-
luşlar bahsindeki öncülüğünü,
düşüncelerindeki farklılaşma-
ları zaviyesinden belirginleş-
tirdi. Ahlak merkezli bir hayat
için kişinin önce haddini yani
sınırlarını bilmesinin önemine
dikkat çekti. Hoca'nın ailesinin
arzusu ile başladığı kaymakam-
lığı *güzel* bir şekilde yaptığını
ancak gönlünün her zaman
daha güzel olanda yani ilimde
olduğunu kaydetti. Hatıralar,
eserler ve söyleşiler üzerinden
Zaim'in mütevazı portresini
çizen Taşçı, Hoca'nın hatırala-
rındaki aile kısmı üzerinde, bir
karakter abidesinin şekillen-
mesini kavramak için mutlaka
durulması gerektiğini ifade
etti. Çünkü Zaim çocukluğunu
hiç uzaklaşmadığı anayurdu
olarak görmüş, o döneminin
kendisine kazandırdığı irfanını
da her zaman koruduğunu
bütün hayatıyla etrafındakilere
hissettirmişti.

Faruk Taşçı, Hoca'nın iktisatla
ilgili yaklaşımlarının temelinde
ahlaki ve adil olanın bu-
lunduğunu dile getirdi. Kapi-
talistlerin, liberallerin "homo

economicus”una karşı “homo İslâmicus”u öneren Hoca’nın 2000’lerden sonraki vurgusunun *güzel insana* kaydığını hatırlattı. En güzel sistemin kötü insanlarca yoldan çıkarılabileceğini bu yüzden de güzel insanı merkeze alan bir düsturla hareket etmeyi tavsiye etmesine dikkat çekti. Onun İslâm iktisadını konusundaki söylediklerini dinleyince Sabahattin Hoca’nın İran’da, 1997’de kendisine İslâm iktisadı sahasındaki çalışmalarından ötürü verilen bir mükâfat vesilesiyle yaptığı konuşmayı hatırlamamak olmaz. Şöyle demişti Hoca: “Bugün beni burada en çok memnun eden husus, sizin İslâm iktisadı sahasında İslâm dünyasına hizmet ettiğim konusunda bana şehadet etmeniz oldu. İnşallah bu şehadetiniz Allah indinde de şehadet mevkiinde kabul görür.”

Tedriciliğe vurgu yapan Faruk Taşçı, bunun anlaşılması noktasında Sabahattin Zaim’in tespitlerinin önemine işaret etti. Buna göre bir toplumda Hak için her şeyini ortaya koyup mücadele eden yüzde onluk kitle ile batıl için mücadele eden yüzde onluk kitle belirleyicidir. Toplumun genelinin durumu ve netice bunların hangisinin daha çok gayret ettiğine bağlıdır. Mefhumlar noktasında *geçiş süreci* bağlamında demokrasi ve sosyal adalet kavramlarını kullanan Hoca’nın sonraki yıllarda adaleti sıfatsız kullandığını aktardı. *Siyaset ve siyasi şuur* ayrımı yapan Zaim kendisine Ali Fuat Başgil’den AK Parti’ye kadar yapılan siyasi tekliflere mesafeli durmuş ancak siyasi şuurunu ile desteklenmesi gereken her hareketi desteklemiştir. Ayrıntılara odaklanan Taşçı, Zaim’in Hak üzere olup Hak’tan yana olmasını sivil toplum ku-

ruluşlarındaki faaliyetleri vesilesiyle dile getirdi. Taşçı, öncü ve ölü açan bir profil olarak Hoca’nın yaşadığı dönemde kendi kimliğini gizleme gereği duymadan yapılması gerekeni yaptığını farklı bilgiler üzerinden cömertçe anlattı.

Talebelerinin anlattıklarını dinledikten sonra insanın zihninde canlanan Hoca portresi şu oluyor: Sabahattin Zaim’den etkilenmemek, onun kuşatıcı anlayış ve muhabbet dolu yö- rüncesinin dışında kalabilmek imkânsız. Uzun, titiz ve yorucu bir çalışma sonunda Hoca’nın Türkçe yayınlarda çıkan tüm makale ve tebliğleri *Türkiye’nin Yirminci Yüzyılı* adıyla üç cilt hâlinde basılmıştı. Onun bu kitabı okuduğu takdirde Zaim’in farklı yerlerde dağılık hâldeki yayınlarının kaybolup gitmesinin engellendiği, aynı zamanda ülkemizin meselelerinin neler olduğu da anlaşılacaktır. Bunu takiben sürekli “imkânsız”ın peşinde koşan bir insanın, bir Hoca’nın serüveni içinse *Bir Ömrün Hikâyesi Sabahattin Zaim* isimli hatıraları okunabilir. Zira her başarılı ve vasıflı hoca öyle ‘gökten zembille’ inmez. Bunu oluşturan, kendine özgü hâle getiren temel, bir birikimin meydana getirdiği tortulardır.

Günümüzün pek çok siyasetçisinin hocası olması hasebiyle gayet önemli bir yere sahip olan Sabahattin Zaim ile yapılan ‘kısa nehir söyleşi’ *Hayatım ve Türkiye* isimli kitap ise onunla ilgili olarak okunabilecek bir giriş kitabı hüviyetindedir. Eser, Balkan göçmeni bir aydının bakış açısıyla “de-İslâmizasyon periyodu”nun yani 1930 ile 1950 arası Türkiye’sinin panoraması yanında ülkenin değişim yıllarında neler yaşandığını

ana hatlarıyla sunmaktadır. Pek çok uluslararası teşkilatın kurucuları arasında yer alan Zaim’in Türkiye ile ilgili ilmî, siyasi, ekonomik değerlendirmeleri oldukça mühimdir. Türkiye’nin Avrupa ve İslâm âlemi içindeki yeri ve önemi hakkındakiler de. Hâsılı İslâm dünyasını yıllardır yakından takip eden ve İslâm dünyası tarafından da çok iyi tanınan Zaim’i yazdıklarıyla, anlattıklarıyla bütün olarak görmek gerekir.

Anlaşıyor ki Türkiye’de Sabahattin Zaim’in hayranlık uyandıran başarısı yalnızca çok önemli ve değerli eserleri sebebiyle değildir. Akademide yetiştirdiği talebelerinin üretkenliğinden ve nitelikli çalışmalarından da kaynaklanır. Sabahattin Hoca, ilgilendiği meseleler itibarıyla kendisini her zaman İslâm dünyasının içinde hisseden biriydi. Ulaşım, haberleşme, kültürel iş birliği ve finansman kaynakları onun açısından İslâm ülkeleri arasındaki iş birliğinin dört önemli faktörüydü. Hakikaten hadiseleri çok berrak bir şekilde değerlendirdiğimiz zaman bu görülebilir. Hoca “Bizim aklımızı başımıza toplayıp kendi aramızda iş birliği yapmamız gerek.” diyordu. İyice anlamak ve çözümlenmek için yazılan *Türk ve İslâm Dünyasının Yeniden Yapılanması* isimli eseri bunun en somut örneklerindedir. Hoca, öğrencilerine ve okurlarına da böyle bir şuur ve duyarlılığa nasıl ulaşılacağına yolunu ve yordamını hâlâ gösteriyor.

Ne mutlu böyle bir Hoca’nın öğrencisi ve okuru olanlara... Ruhü şad olsun.

Farklı Bir Erol Güngör Belgeseli

AHMET SALİH ÇELEBİ

Belgeselleri ve belgesel gün-
lükleri ile tanınan İsrail Kuralay *Belgeselin Belleği* (2021) kitabında belgeselin insanı ve evreni en iyi anlama araçlarından biri olduğunu yazar. Burada kitabı uzun uzadıya anlatmak değil niyetim elbet, kültür değişmelerinin bir parçası konumundaki belgesel türünde önemli sayılabilecek bir gelişmeye dikkat çekmek. Kuralay'ın değişen dille beraber belge belgeselciliğinden kişisel hikâyelere uzanan bir sürece geçildiğini vurgulaması işte tam bu noktada büyük bir mana ifade eder.

Şunu da ekleyerek ilerleyelim: Belgeselerde pozitivist bir geçmişten intikal eden bir anlayışı bir kenara bırakarak, ucu açık sorulara ve sorunsallara yönelen bir yaklaşımı mümkün kılan yeni yöntemlere yer verilebilmesi olmazsa olmaz duruma gelmiştir. Belki daha da önemlisi, bugünün değerlerinin geriye dönük yansıtılmasıyla geçmişin tahrif edilmesine mâni olmaktadır. Bunu anlamın, anlatının peşine düşen ve belgeselle az veya çok ilgilenen herkes bilir, diye düşünülebilir. Nitekim beğenilen ve beğenilmeyen belgeseller arasında yapılan kıyaslamalarda belgenin ötesine geçenlerin daha başarılı sayıldığı görülüyor. Asıl meselenin belgesel kül-

türünün çok yüzeyinde hatta kabuğunda kalmamakta yattığını kabul etmeliyiz.

GERÇEĞE SADAKAT VE İHTİMAM

Türkiye'nin köklü bir kültür sarsıntısı yaşadığı ve bunun elan devam ettiği hepimizin malumu. Çalışmaları ve fikir hayatındaki önemine binaen rahmetli Erol Güngör'ü hasretle anmak ve sık sık onun üzerinde durmak hem şimdiki sıkıntıları hem gelecekte duyulan endişeyi hem de bir ümidi belirtir. Meseleye bu açıdan bakmak bizi olup bitenleri insafla değerlendirmeye dolayısıyla hakikati olmaya götürür. Aksi takdirde zamanımıza hâkim olan, hatta bir nevi onun kamburunu oluşturan bazı ön yargılardan kurtulmamız mümkün olmaz. Şayet kültür, Güngör'ün ifadesiyle "geçmiş nesillerin sonrakilere bıraktıkları miras" ise yarına bir şeyler bırakmak isteyenlerin bu mirası alıp işlemesi şarttır. Yönetmenliğini Mesut Aytekin'in üstlendiği Erol Güngör belgeseli bu açıdan üzerinde durulmayı hak ediyor.

Erol Güngör'ün hayatının anlatıldığı *Uluğbeyler Erol Güngör* belgeseli Kültür Ocağı Vakfı'nın kültür ve düşünce dünyamıza önemli izler bırakan şahsiyetleri anlattığı belgesel serisinin beşincisi olarak çekildi. Turan Yazgan ile başlayan bu seri Emin

Işık, Süheyl Ünver ve Mehmet Niyazi belgeselleriyle sürmüştü. Kurmaca hikâyeye ve yapay zekâ destekli sahnelerle hazırlanan belgeselin Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından desteklenmesi de kıymetli. Çünkü bu Bakanlığın -her ne kadar adına turizm eklense de- görevlerinden biri Güngör'ün ifadesiyle "Türkiye'de çağdaş bir millî kültürün teşekkülü ve kuvvetlendirilmesi yolunda devlete düşen hizmeti yerine getirmektir." Bakanlığın fikir, sanat ve edebiyat sahalarında yeni eserlerin meydana getirilmesi için kendi geniş imkânlarını daha nitelikli işlere sarf etmesi memleketin irfan hayatı bakımından olmazsa olmaz bir prensip hâline getirilmelidir. Zira gerçekten Bakanlık yetkililerinin yaptıklarından daha fazlasını yapabileceğini biliyoruz ve onlara bunu hatırlatmaktan kaçınmak istemiyoruz. Gelgelelim kötü şeylere o kadar alışmışız ki az da olsa iyilik gördüğümüz zaman şaşırıp kalıyoruz. Şairin dediği üzere "Uzağı göremiyoruz,/yakın daha da uzakta." Hâlbuki memlekete sahip çıkmanın bir yolu da onun kültür ve medeniyetine sözde değil özde sahip çıkmak değil midir? Bu konuyu ayrıca ayrıntılarıyla tartışmak gerekir, ancak bu yazının odağını, belgeselden uzaklaştırmamak da.

Belgesel çekilmeden önce araştırma ekibinin, arşivlerden, hatırlama ve unutmalarından oluş-

muş anlatıları örmek, sökmek, yamamak, onarmak için ciddi bir çaba sarf ettiği anlaşılıyor. Çoğunluğu İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi öğrencilerinden oluşan film ekibinde, birlikte hatırlayan, birbirini duyan, dinleyen ve hisseden farklı alanlarda öğrenim gören öğrenciler de yer alıyor. Çekim süreci 2,5 yıl süren belgeselin güzelliği, üniversitedeki öğrencilerle ve mezunların bir projede buluşması. Bu anlamda akademik dünya ile sektörün iş birliğini yansıttıran belgesel.

Çekimlerinin büyük bir bölümü İstanbul'da yapılan belgesel dönem okumasına ve tanıklığa imkân vermek için Konya, Kırşehir ve Ankara'da çekilen sahnelerle tamamlanmış. Muhtemelen belgeselin aynı zamanda hafızanın ekilip biçildiği bir toplumsal alan olduğu kabulü de tesirli bunda. Yönetmen Mesut Aytekin'in belgeselin gerçeğe sadakat ve ihtimamla şekillenişini anlattığı o birkaç cümleyi kim bilir kaçınıcı kez yeniden okudum. Çünkü Güngör'ün hayatının ve belgesel ekibinin Simone Weil'in "emek yoluyla hakikat" teorisiyle de kesişen boyutları olduğunu hissettiriyor. Şu sözler, bu noktada biçilmiş kaftan gibi: "Erol Hoca'nın gittiği, yaşadığı bölgeleri takip ettik. Oradaki halktan, esnaf-tan, akademisyenlerden, arkadaşlarından, yani her girdiği mahfilden görüş almaya çalıştık. Yoğun arşiv taramaları yaptık. Gazetelerden, dergilerden, üniversite arşivlerinden ve kişisel evraklardan yararlandık. Kurmaca görüntüler kullandık. İçerisinde normal belgesel arşiv görüntüleri var, ayrıca kendi karakterlerimiz de var. Yapay zekâyla canlandırılmış sahneler de kullandık. Böylece klasik anlatımın dışında karmaşık ve deneysel bir yapı oldu."

KLASİK BİR BİYOGRAFİ ANLATIMININ ÖTESİ

Hafıza üzerine çalışanlar onun tamamlanmadığını ve sabitlemeyeceğini belirtirler. Silinmiş görünen bir hatıranın bile hafızaya geri dönebileceğinin ihtimamıyla. Toplumun gerçekleriyle barışık ve sahici bir temas kuran Erol Güngör kültür, milliyetçilik ve modernleşme süreçlerine dair özgün yaklaşımları yanında Konya'daki rektörlük döneminde şehrin dinamikleriyle içli dışlı oldu. Mesut Aytekin'in dikkat çektiklerine bakalım: "Camideki rektör olarak anyorlardı onu. Çünkü Hoca'yı namazlarda görüyor, bir rektör camide namaz kıldığı için çok şaşırıyorlardı. Bir esnaf sohbetinde konu Veda Hutbesi'ne geliyor, Erol Hoca hutbeden ifadeler kullanmaya başlayınca çok şaşırıyorlar."

Mesut Aytekin entelektüellerin hayat macerasını belgesele dönüştürmenin çok çetin bir iş olduğunun ayırdındadır. Hakikaten yönetmen böyle bir teşebbüse girişmeden evvel nasıl bir dille nasıl bir yapı kurmalı, sorusuna esaslı bir cevap vermeyi başarmalıdır. Zira bir tarafta işlediği entelektüelin biyografik gerçeği diğer yanda kendisinin pek çok malzeme içinden seçerek oluşturacağı yeni bir gerçek vardır. Bu çerçevede şunlara işaret eder: "Erol Güngör, sadece 60 ile 80 arası dönemi şekillendiren bir mütefekkir değil, aynı zamanda bugün her gencin, hangi alanda olursa olsun, kendi sahasının 'en iyisi' olma gayesini tetikleyebilecek bir 'altın beyin'dir. Biz bu belgeselle, klasik bir biyografi anlatımının ötesine geçerek, akademik derinliği sinemanın imkânlarıyla

harmanlayan deneysel bir yolculuğa çıktık. Belgesel sinemada, özellikle arşiv görüntülerinin kısıtlı olduğu isimlerde karşılaşılan 'konuşan kafalar' çıkmazını aşmak istedik. Kurmaca karakterler, yapay zekâ destekli müzik kullanımları ve günümüzün modern figürlerini Erol Güngör'ün dünyasına misafir ederek, geçmiş ile bugün arasında dinamik bir köprü kurduk. Amacımız, Erol Güngör'ün 'altın beyinli adam' vizyonunu bugünün genç kuşaklarının idrakine sunmaktı. Tek derdimiz, hakikati estetik bir dille gençliğe aktarabilmektir."

Mesut Aytekin Erol Güngör'ü anlamının "aşlında kendi kimliğimizin ve medeniyet idrakimizin inşasına dair en önemli adımlardan biri" olduğunun altını çiziyor. Fevkalade bir emek ve dikkatle çekilen belgeselde gençlere yeni Erol Güngörlerin çıkabileceğini göstermeye çalıştıklarını belirten Aytekin önümüzdeki dönemde belgeselin devamı mahiyetinde işler yapacaklarının müjdesini de veriyor. Kitap ve dijital arşiv çalışmalarlarıyla Güngör'ün entelektüel mirasını kalıcı bir kaynağa dönüştürmeyi hedeflediklerini söylemesi de sularında unutkanlık türeyen kayıplar nehriyle anlam kazanan şimdiden bağımsız değil.

Kısa sayılabilecek ömrüne muazzam eserler sığdıran Erol Güngör'ün okundukça büyüyen eserlerinin daha çok insan tarafından okunmasını, dergi ve gazete sayfalarında kalmış görülmediğinden henüz toplanmamış yazılarının da bir gün kitaplaştırılmasını dilerim.